

Propisi zakona o opraštanju javnih i tajnih ženidbenih smetnja.

Dr. Ivan A. Ruspini.

Summarium. Praescripta Cod. Iur. Canonici de dispensatione a publicis et occultis matrimonii impedimentis. I. Interpretatio textuum legalium de distinctione inter publica et occulta matrimonii impedimenta. II. In quo et pro quo foro danda est ad normam Juris Canonici dispensatio a publicis et ocultis matrimonii impedimentis.

I. Tumačenje zakonskih tekstova o razlici izmedju javnih i tajnih ženidbenih smetnja. 1.) U kan. 1037. Zakonika izriče se: »Publicum censetur impedimentum quod probari in foro externo potest, secus est occultum«.

Kao jedino vrelo kanona 1037. naznačeno je (u notama kard. Petra Gasparri) rješenje kongregacije Concilii in Mohilovien seu Tiraspolen. dd. 9. Julii 1881., koje glasi:[1] »Publicum vero in hoc casu (t. j. u slučaju običnog ukrepljenja ženidbe) haberi (impedimentum) non modo quod notum pluribus est, sed etiam quod in iudicium doduci ac probari quandocumque potest . . . Communi jurisprudentia receptum est publicum omnino haberi impedimentum, quod, licet actu occultum sit, quandocumque vulgari et probari potest. Reiff., App. n. 44. et 60.«

Valja dakle kan. 1037. shvatiti u smislu ovoga rješenja i suglasne mu nauke kanoniste. Prema tomu je glasom kanona 1037. ona ženidbena smetnja javna, koja je ili po prirodi javna, t. j. već po samoj svojoj prirodi u spoljašnjem sudu dokaziva, ili koja je u tom sudu dokaziva po spoljašnjim okol-

[1] Apud Gasparri, De Matrimonio, Ed 3a., nr. 259.

nostima, t. j. bilo dvjema prikladnim svjedocima, koji za nju znadu, bilo ispravama, koje o njoj postoje.[2]

Kako u kan. 1037. sam Zakonodavac tumači izraze »impedimentum publicum« i »impedimentum occultum«, moraju se ti izrazi i na drugim mjestima Zakonika shvatiti u smislu kanona 1037., osim ako u kojem slučaju sam tekst ili predmet drugo traži.

2.) U kan. 1031. § 2 Zakonika izriče se: »Detecto impedimento certo: 1°. Si impedimentum sit occultum, parochus publicationes peragat vel absolvat, et rem deferat, reticens nomina, ad loci Ordinarium vel ad Sacram Poenitentiariam; 2°. Si sit publicum et detegatur ante inceptas publicationes, parochus ulterius ne procedat, donec impedimentum removeatur, etsi dispensationem pro foro conscientiae tantum obtentam norit; si detegatur post primam aut secundam publicationem, parochus publicationes perficiat et rem ad Ordinarium deferat«.

Izrazi »impedimentum occultum i »impedimentum publicum« dolaze ovdje u smislu kanona 1037. Zakonika. Vidi se to iz fraze »reticens nomina« i »etsi dispensationem pro foro conscientiae tantum obtentam norit«, jer prva fraza pokazuje, da se u kan. 1031, § 2, n. 1°, radi o smetnji, koja se mora oprostiti samo

[2] Ispor. Vermeersch-Creusen, Epitome Iur. Can., Ed. 2a., II., n. 297.: »Doctores distinguunt impedimenta natura aut facto publica vel occulta; quam distinctionem Codex non ignorat (Cf. c. 1971, § 1., n. 2.). Publicum natura est impedimentum quod ex facto de se publico oritur, ut est consanguinitas; occultum natura, illud quod ex facto probroso, ideoque communiter occulto, oritur, v. g. conjugicidio, (ante Codicem) affinitate ex copula illicita. Facto occultum dicebatur ante Cadicem impedimentum quod in oppido non plus quam sex personis, in civitate octo personis notum est, si divulgationis periculum probabile absit (Gasparri, l. c. I, 252). Numeris tamen istis formalis occulti impedimenti ratio non indicabatur, quae in difficultate vel impossibilitate divulgationis consistit. Codex autem solas conditiones per se ad probationes requisitas respicit, ut ex fonte huius canonis (t. j. iz riešenja kongregacije Concilii in Mohilovien. seu Tiraspolen. dd. 9. Julii 1881) patet, non autem adjuncta, quae probationem forte hic et nunc impossibilem reddunt... Publicum ergo censetur impedimentum, etiamsi facto occultum est, quod ex facto de se publico oritur aut de quo duos testes fide dignos vel ex documento authentico constat. Impedimentum igitur natura sua publicum, facto tamen occultum, publicum habetur.

za nutarnji sud, što per se vrijedi za smetnju tajnu u smislu kanona 1037., dok druga fraza pokazuje, da se u kan. 1031. § 2, n. 2°, radi o smetnji, koju treba oprostiti za vanjski sud, što per se vrijedi za smetnju javnu u smislu kanona 1037.

3.) U kan. 1043. Zakonika izriče se: »Urgente mortis periculo, locorum Ordinarii . . . possunt super omnibus et singulis impedimentis iuris ecclesiastici, sive publicis sive occultis . . . dispensare . . .«

I ovdje dolaze izrazi »impedimenta publica« i »impedimenta occulta« u smislu kanona 1037. Dioba je kanona 1037. adekvatna, pa je zato fraza »super omnibus et singulis impedimentis iuris ecclesiastici, sive publicis sive occultis« kanona 1043. potpuno podesna, da obuhvati sve smetnje, za koje je Zakonodavac Ordinariju hotio dati i dao oprosnu vlast.

4.) U kan. 1045, § 3, izriče se: »In iisdem rerum adjunctis, eadem facultate gaudeant omnes de quibus in can. 1044, sed solum pro casibus occultis in quibus ne loci quidem Ordinarius adiri possit, vel nonnisi cum periculo violationis secreti«.

Izraz »casus occultus« kanona 1045, § 3, ne znači isto, što izraz »impedimentum occultum« u smislu kanona 1037.

Dokazi su za to: a) što Zakonodavac nije imao razloga, da u kanonu 1043. upotrebi izraz »impedimenta occulta« a u kanonu 1045, § 3, izraz »casus occulti«, ako nije hotio da različitim izrazima označi različite stvari, to više, što su ti kanoni prostorno tako blizi i u medjusobnoj uskoj vezi te rade o toli važnom predmetu; b) što izraz »casus occultus« u Zakoniku[3] ima svoj odredjeni smisao i označuje slučaj, koji nije ni notoran, ni već rasglašen, a ne može se o njem ni razložno držati, da će lako biti rasglašen; c) što je očita svrha zakona (kan. 1045, § 3) i nakana Zakonodavca, da se župniku i svećeniku čim više omogući te oprostom odvrate pogibelj velikoga zla od vjernika, a to bi se rijetko polučivalo, kad bi se njihova oprosna vlast protezala samo na zapreke tajne u smislu kanona 1037., jer je ovih vrlo malo; d) što »ratio legis« koju sadrži

[3] Vd. kan. 900, 2237, 2254 i 2290 u vezi sa kan. 2197.

fraza »sed solum pro casibus occultis in quibus ne loci quidem Ordinarius adiri possit, vel nonnisi cum periculo violationis secreti«, upućuje na slučajeve, gdje bi se odlaganjem vjenčanja do Ordinarijeva oprosta smetnja izvrgla pogibelji rasglašenja; e) što i sam izraz »eadem facultate« kanona 1045, § 3 (u vezi sa kanonom 1045, §§ 1, 3, i kanonom 1043) upućuje na vrlo opsežnu vlast župnika i svećenika.

U novije doba izdano je u tom smislu i autentično tumačenje.[4] Na upit naime: »An verba »pro casibus occultis« can. 1045, § 3 intelligenda sint tantum de impedimentis matrimonialibus natura sua et facto occultis, an etiam natura publicis et facto occultis« odgovorio je Odbor za aut. tumačenje kanona Zakonika dne 28. decembra 1927. ovako: »Negative ad primam partem, affirmative ad secundam«.

Izrazi »impedimenta natura sua et facto occulta« i »impedimenta natura publica et facto occulta« rabi spomenuto rješenje dašto u onom smislu, što ga ti izrazi imaju u usvojenoj kanonističkoj terminologiji.

Izraz dakle »casus occulti« kanona 1045, § 3, označuje smetnju tajnu po prilikama (impedimentum facto occultum) bez obzira na njenu prirodu (natura publicum, natura occultum), t. j. smetnju, koja nije ni notorna, ni već rasglašena, a ne može se o njoj ni razložno držati (suditi), da će lako biti rasglašena.

5.) U kan. 1047. Zakonika izriče se: »Nisi aliud ferat S. Poenitentiariae rescriptum dispensatio in foro interno non sacramentali concessa super impedimento occulto, adnotetur in libro diligenter in secreto Curiae archivo de quo in can. 379.[5] asservando, nec alia dispensatio pro foro externo est necessaria, etsi postea occultum impedimentum publicum evaserit; sed est necessaria, si dispensatio concessa fuerit tantum in foro interno sacramentali«.

Ovdje izraz »impedimentum occultum« ne označuje samo smetnju tajnu u smislu kanona 1037.,

[4] AAS, XX, 61.

[5] Kan. 379.: »Habeant praeterea Episcopi aliud archivum secretum . . . In eoque scripturae secreto servandae cautisime custodiantur«.

već označuje svaku smetnju tajnu po prilikama (facto occultum) bez obzira na njenu prirodu (natura publicum, natura occultum), t. j. smetnju, koja nije ni notorna, ni već rasglašena, a ne može se ni o njoj razložno držati (suditi), da će lako biti rasglašena; drugim riječima: izraz »impedimentum occultum« kan. 1047. znači isto, što i »casus occultus« kanona 1045, § 3.[6]

Dokaz je za to, što je očita svrha zakona (kan. 1047.) i nakana Zakonodavca, da se oprostu, o kojemu je tu govor, osigura važnost za spoljašnji sud, a to je još više potrebno kod smetnje, koja je doduše po prilikama tajna, no podjedno ili po naravi javna ili po okolnostima u spoljašnjem sudu dokaziva.

Ništa ne koristi prigovor, da se smetnja po prilikama tajna, koja je podjedno po naravi javna ili se može po okolnostima u spoljašnjem sudu dokazati, ima oprostiti u spoljašnjem sudu te tako oprostu osigurati važnost za spoljašnji sud, jer se često dogadja, da bi se rasglašenjem takove smetnje uvelike naškodilo strankama, pak je onda moralno nemoguć oprost u spoljašnjem sudu, budući da je s njima skopčano rasglašenje smetnje.

Ne koristi ni prigovor, da kanon 1047. (»Nisi aliud ferat S. Poenitentiariae rescriptum«) govori samo o oprostu sv. Penitencijarije, a ova (da) oprašta samo od smetnja tajnih u smislu kanona 1037., jer sv. Penitencijarija zaista kadkada oprašta i od (nekih) smetnja, koje su javne u smislu kanona 1037.[7]

U ostalom nije fraza »Nisi aliud ferat S. Poenitentiariae rescriptum« umetnuta u kan. 1047. zato, da se njome isključe drugi podjeljivači oprosta (in foro interno

---

[6] Ispor. Vermeersch-Creusen, o. c. II, n. 311.: »Si casus fuerit occultus, sed impedimentum natura sua publicum, nihil prohibet, quin in secreto archivo documentum concessae dispensationis conservatur (Cnf. c. 1047, infra n. 315). Immo id omnino suadendum est«. — Cappello, De Matrimonio, n. 242.: »2°. Dispensatio (t. j. kanona 1047. u nutarnjem sudu izvan ispovijedi) respicere potest impedimenta tum formaliter et materialiter occulta, tum materialiter publica et formaliter occulta seu natura publica et occulta de facto...«

[7] Const. Bened. XIV. »Pastor bonus« dd. 11. April. 1744., § 40.; Bened. XIV., Instit. Eccl. 87, n. 11.

non sacramentali), već je umetnuta zato, da se isključi zabilježba oprosta u tajnoj knjizi biskupske kurije za onaj slučaj, kada oprost treba držati tajnim i pred biskupom te kada stoga sama sv. Penitencijarija zabilježbu unosi u svoju tajnu knjigu i ujedno odredi, da se o danom oprostu ne ima Ordinarij obavijestiti.[8]

Što se napose tiče župnikova i svećenikova oprosta u slučajevima kan. 1043. i 1045. zaključuje se opravdano iz same veze kanona 1047. sa kanonom 1046.,[9] da ustanova kanona 1047. o domašaju oprosta za spoljašnji sud, vrijedi i za njihove oproste dane u nutarnjem sudu izvan ispovijedi.

Po današnjem dakle pravu oprost od smetnje t a j n e p o p r i l i k a m a (*impedimentum facto occultum, casus [impedimenti] occultus*), koji se daje u nutarnjem sudu izvan ispovijedi, vrijedi r e d o v n o[10] i za spoljašnji sud te se upisuje u tajnu

---

[8] Cappello, o. c. n. 242.: »1º. . . . Quod praescriptum huius canonis (t. j. kanona 1047) non sit intelligendum de sola dispensatione a S. Poenitentiaria obtenta, ex hisce rationibus evincitur: a) in priore schemate Codicis verba »nisi aliud ferat S. Poenitentiariae rescriptum« deerant; ratio vero cur addita sint statim (n. 4º) dicetur; b) non datur discrimen, ad effectus juridicos quod attinet inter dispensationen a S. Poenitentiaria vel ab alio quocumque concessam; unde ratio quae militat pro dispensatione obtenta a S. Poenitentiaria, militat quoque pro qualibet alia dispensatione fori extrasacramentalis; legislator conflictum inter forum internum et externum, quantum fieri potest, auferre intendit et merito quidem; sed nisi admittatur dicta interpretatio, conflictus nec tollitur nec minuitur... 4º. Ratio cur apposita sint verba »nisi aliud ferat S. Poenitentiariae rescriptum«, est, quia dispensatio concessa ab hoc S. Tribunali in foro interno non sacramentali adnotatur in libro s e c r e t o eiusdem, ubi propter speciales causas notitia datae dispensationis nequeat Episcopo manifestari«.

[9] Kan. 1046.: »Parochus et sacerdos de quo in can. 1044, de concessa dispensatione pro foro externo Ordinarium loci statim certiorem faciat eaque odnotetur in libro matrimoniorum«. Iza ovoga kanona (1046.), gdje se daju propisi o oprostu za spoljašnji sud, slijedi neposredno kanon 1047., gdje se daju propisi o oprostu za nutarnji sud, pa se tako ovi kanoni međusobno popunjuju. Vel. i cit. u op. 6., 7. i 10.

[10] Cappello, o. c. n. 292.: »Haec notanda: 1º. Agitur hic (t. j. u kan. 1047.) de dispensatione concessa sive a S. Poenitentiaria, sive ab Ordinario loci, sive a parocho, sive a sacedote de quo in can. 1098, n. 2.« Vd. i cit. u op. 8. — De Smet, De Sponsalibus et Matrimonio, Ed 3a., n. 378. note 2.: »Quod nunc sponte sua fit et obtinet pro qualibet dispensatione in foro interno non sacramentali concessa, hucusque indigebat speciali aliqua

knjigu (biskupske kurije, sv. Penitencijarije), čime je braku osigurana valjanost u spoljašnjem sudu za slučaj, da se naknadno u ovom sudu zapreka dokaže, jer će se tada iz rečene knjige moći dokazati i podijeljeni oprost. Po ranijem naprotiv pravu vrijedio je takav oprost (dan u nutarnjem sudu izvan ispovijedi od smetnje tajne po prilikama) samo iznimno[11] i za spoljašnji sud, t. j. samo onda, ako je to naročito u odnosnom oprosnom otpisu naglašeno bilo. Lako je shvatljivo, da je ova promjena discipline vrlo zgodna za današnje prilike, gdje su ljudi toli skloni, da izrabe možebitne sukobe izmedju nutarnjeg i spoljašnjeg suda u ženidbenim stvarima.

6. U kanonu 1050. Zakonika izriče se: Si quando cum impedimento publico seu impedimentis publicis super quibus ex indulto dispensare quis potest, concurrat aliud impedimentum super quo dispensare nequeat, pro omnibus Sedes Apostolica adiri debet; si tamen impedimenta super quibus dispensare potest, comperiantur post impetratam a Sancta Sede dispensationem, suis facultatibus uti poterit«.

Ovdje rabi izraz »impedimentum publicum« u istom smislu kao i u kanonu 1037. Razumijeva se, da je tajna u smislu kanona 1037. ona smetnja, kojoj se u kanonu 1050. suprotstavlja »impedimentum publicum«.

7.) U kanonu 1134. Zakonika, gdje je govor o jednostavnom ukrepljenju ženidbe nevaljane poradi kakove zapreke, izriče se: »§ 1. Si impedimentum sit publicum, consensus ab utraque parte renovandus est forma jure praescripta. § 2. Si sit occultum et utrique parti notum, satis est ut consensus ab utraque parte renovetur privatim et secreto. § 3. Si sit occultum et uni parti ignotum, satis est ut sola pars impedimenti conscia

---

dispositione, quae nonunquam inserebatur in rescriptis Romanis pro foro interno: expresse scil. providebatur quod rescriptum... sufragari posset in foro externo, ubi opus esset, adhibita scilicet cautela ut dispensationis documentum secreto conservaretur in Cancellaria episcopali, cum indicatione, ad eiusdem calcem, nominis et cognominis oratorum. Ad hoc remedium recurrebatur quando timebatur ne impedimentum hic et nunc occultum et pro posse occultandum, exinceps innotesceret et evaderet publicum.

[11] Vd. citat iz De Smet-a u op. 10.

consensum privatim et secreto renovet, dummodo altera in consensu perseveret«.

Ovdje dolaze izrazi »impedimentum publicum« i »impedimentum occultum« u smislu kanona 1037. Zakonika.

Tako je bilo i po ranijem pravu, jer je i ovo u stvari jednostavnog ukrepljenja braka te izraze uzimalo u istom smislu, što naročito pokazuje rješenje kongregacije Concilii in Mohilovien. seu Tiraspolem. d. d. 9. Jul. 1881.[12]

Razlog ovog zakonskog propisa kako ranijeg tako i današnjeg prava (o obdržavanju odnosno neobdržavanju bitne forme pri običnom ukrepljivanju braka) navodi Benedikt XIV, Institt. Eccl. 87, n. 62.: »Etenim Tridentina Synodus, cum iussit matrimonium contrahi coram Parocho, et duobus testibus, nihil aliud statuendum voluit, nisi clandestina matrimonia impedire, ex quibus gravissima mala derivare consuveverunt; ac potissimum, cum secreto matrimonium tantum fuerat sine Parocho, ac testibus, novum matrimonium simili ratione ab eodem conficiebatur, vel etiam publice adhibitis testibus accitoque Parocho; quae sane corruptela nequit obtingere cum publice matrimonium celebratum fuit, licet irritum ob impedimentum dirimens occultum habeatur; quamobrem, cum Parochus, ac testes primo matrimonio jam interfuerint, quod rite celebratum putabatur, quia impedimentum nequaquam innotuerat, ideo satis est, ut clam inter conjuges novus consensus praebeatur, cum ipsum matrimonium Sacrae Poenitentiariae facultate rite confirmandum est.« U slučaju dakle, kad je prvo sklapanje obavljeno u bitnoj formi, a razlogom je nevaljanosti ženidbe zapreka tajna u smislu kan. 1037., ne treba kod drugog sklapanja (običnog ukrepljenja) obdržavati bitnu formu,

---

[12] Cit. gore u tekstu pod I. 1. — Ispor. Gasparri, o. c. II, n. 259.: 1º. Si matrimonium nulliter in facie Ecclesiae contractum fuit, et modo quaeratur pro ipsius revalidatione num consensus denuo exprimi debeat coram parocho et testibus, iuxta decretum Tametsi in loco vigens, responsio est, formam Tridentinam esse necessariam, si impedimentum fuit publicum, secus, si fuit occultum. Ad rem folium S. C. C. in Mohilovien. seu Tiraspolen., Nullitatis matrimonii, die 9. Julii 1881....«

jer se može dokazati, da je ta ženidba sklpoljena u bitnoj formi. a ne može se dokazati da je nevaljana.

Kako se je u ranijem pravu postupalo, kad je zapreka po prilikama tajna bila, a kako opet, kad je zapreka po prilikama javna bila, pokazuje Instrukcija kard. Caprare od 23. Aprila 1803., koja u toj stvari glasi:[13] »Si nullitas matrimonii occula sit (nempe impedimentum, natura publicum, de facto occultum sit) seu communiter ignoretur, matrimonium coram parocho proprio, adhibitis saltem duobus testibus confidentibus, secreto ad vitanda scandala, contrahendum est, adnotata dein particula in secreto matrimoniorum libro. Si vero nullitas publica sit; ad scandalum removendum, publice, servata forma Conc. Trid. celebrandum est. Quod si Ordinarius ob peculiares circumstantias judicaverit expedire ut secreto coram parocho proprio et duobus testibus potius celebretur, secreto celebrari poterit, dummodo tamen publicum scandalum alia ratione removeri possit et quam primum removeatur.«

Kad se je prema tomu u ranijem pravu na obični način ukrepljivala ženidba nevaljana poradi zapreke tajne po prilikama, sklapala se je — ad vitanda scandala — tajno pred župnikom i svjedocima i upisivala u tajnu knjigu biskupske kurije; razumijeva se, da se je u tu knjigu upisivao i oprost od takove zapreke, jer inače bi se nevaljanost ženidbe razglasila i sablazan izazvala. U stvari bio je odnosni oprost dan u nutarnjem sudu izvan ispovjedi, koji je vrijedio i za spoljašnji sud. Iz toga se vidi, da se je po ranijem pravu u predmetu običnog ukrepljenja ženidbe nevaljane poradi zapreke tajne po prilikama — ad vitanda scandala — oprost redovno davao u nutarnjem sudu izvan ispovijedi, koji je vrijedio i za spoljašnji sud.

Tako biva i po novom Zakoniku. Ne smeta ništa, što Zakonik u kan. 1134, § 1 izriče: »Si impedimentum sit publicum, consensus renovandus est forma jure praescripta«, jer fraza »forma jure praescripta« označuje bitnu formu, koja je dašto potrebna i kod (običnog) ukrepljenja ženidbe

[13] Apud Gasparri, o. c. II, n. 1400.

nevaljane poradi zapreke tajne po prilikama (a javne u smislu kanona 1037.). Kod zapreke po prilikama javne nije se bojati sablazni, pak se odnosna ženidba redovno sklapa javno pred župnikom i svjedocima.

I za sanaciju »in radice« vrijede ista načela, t. j. kod zapreke tajne po prilikama (a javne u smislu kanona 1037.) daje se sanacija u nutarnjem sudu izvan ispovijedi i upisuje se u tajnu knjigu kurije, a kod zapreke javne po prilikama, daje se sanacija u spoljašnjem sudu i upisuje se u župske matice vjenčanih. Tajno sklapanje (u bitnoj formi) i tajno unašanje (u knjigu kurije) propisano je i za ženidbu savijesti (kan. 1104—1107). Tako je bilo i po ranijem pravu (encycl. Bened. XIV. »Satis Vobis« dd. 17. Nov. 1741).

8. U kanonu 1971. Zakonika izriče se: »Habiles ad accusandum (t. j. matrimonium) sunt... 2°. Promotor justitiae in impedimentis natura sua publicis.« Tu se »impedimentum natura sua publicum« suprotstavlja »impedimento natura sua occulto«. Poznaje dakle Zakonik i izrijekom uvažava i ovu razliku kod ženidbenih smetnja. S ovom je razlikom u vezi razlika između »impedimenta facto publica« i »impedimenta facto occulta«.

II. U kojem se sudu i za koji sud po Zakoniku daje oprost od ženidbenih smetnja. 1. U predmetu običnog ukrepljenja ženidbe nevaljane poradi kakove zapreke ima se prema Zakoniku kod novoga sklapanja privola očitovati u propisanoj formi, ako je odnosna zapreka javna u smislu kanona 1037., a bez te forme, ako je odnosna zapreka tajna u smislu kanona 1037.

Kad je odnosna zapreka po prilikama javna (impedimentum facto publicum, casus [impedimenti] publicus), ima se prema Zakoniku kod novoga sklapanja privola očitovati (u propisanoj formi) javno, osim ako važan razlog (na pr. protivljenje koje stranke) vojuje za to, da se privola očituje (u propisanoj bitnoj formi) tajno. Novo sklapanje unosi se vazda u redovite (župske) matice vjenčanih.

Kad je odnosna zapreka po prilikama tajna (impedimentum facto occultum, casus [impedimenti] occultus), a po prirodi javna (impedimentum natura publicum), ima se prema Zakoniku kod novoga sklapanja privola očitovati (u

propisanoj bitnoj bormi) tajno. Novo sklapanje unosi se u tajnu knjigu (biskupske kurije, odnosno sv. Penitencijarije). Isto vrijedi glede načina i unosa sklapanja za slučaj, kad je zapreka i po prilikama i po prirodi tajna, a može se u spoljašnjem sudu dokazati.

Kad je zapreka i po prilikama i po prirodi tajna, a ne može se u spoljašnjem sudu dokazati, ima se prema Zakoniku kod novoga sklapanja privola očitovati sukromno, t. j. bez propisane forme. Novo se sklapanje uopće ne unosi.

Jednako je bilo i po ranijem pravu glede svega onoga, što je u ovoj točki (II, 1.) rečeno.

2. U predmetu opraštanja od ženidbenih smetnja ima se prema Zakoniku smetnja javna u smislu kanona 1037. (per se) oprostiti za spoljašnji sud, a smetnja tajna u smislu kanona 1037. za nutarnji sud.

Od smetnje po prilikama javne daje se prema Zakoniku oprost u spoljašnjem sudu. Ovakav se oprost unosi u redovite (župske) matice vjenčanih.

Od smetnje po prilikama tajne, koja je ili po prirodi javna ili se može po okolnostima dokazati u spoljašnjem sudu, daje se prema Zakoniku oprost u spoljašnjem sudu, ako se važan razlog ne protivi razglašenju; inače se oprost od nje daje u unutarnjem sudu izvan ispovijedi. Oprost dan u spoljašnjem sudu unosi se u redovite (župske) matice vjenčanih, a oprost dan u nutarnjem sudu izvan ispovijedi unosi se u tajnu knjigu (biskupske kurije, odnosno sv. Penitencijarije).

Od smetnje i po prilikama i po prirodi tajne, koja se ne može u spoljašnjem sudu dokazati, daje se prema Zakoniku oprost u nutarnjem sudu bilo izvan ispovijedi bilo u ispovijedi. Oprost dan u nutarnjem sudu izvan ispovijedi unosi se u redovite (župske) matice vjenčanih, a oprost dan u ispovijedi ne unosi se uopće.

3. Oprost od ženidbene smetnje, dan u spoljašnjem sudu, vrijedi (neposredno) za spoljašnji i (posredno) za nutarnji sud.[14]

[14] Kan. 202, § 1.: »Actus potestatis jurisdictionis sive ordinariae sive delegatae collatae pro foro externo, valet quoque pro interno, non autem e converso«.

Oprost od ženidbene smetnje po prilikama tajne, dan u nutarnjem sudu izvan ispovijedi, vrijedi (neposredno) za nutarnji i (posredno) za spoljašnji sud.[15]

Oprost od ženidbene smetnje, dan u nutarnjem sudu u ispovijedi, vrijedi samo za nutarnji sud.[16]

4. Oprosnom vlašću u ženidbenim stvarima može se poglavar (ovlaštenik) valjano služiti i u spoljašnjem i u nutarnjem sudu, ako nije naznačen sud, za koji se vlast daje.[17]

Oprosnom vlašću, što ju kanoni 1043 i 1045, §§ 1, 2 daju mjesnom Ordinariju, može se ovaj valjano služiti i u spoljašnjem i u nutarnjem sudu (izvan ispovijedi), jer nije označen sud, za koji mu se ta vlast daje. Isto vrijedi za oprosnu vlast, što ju Ordinarij ima na osnovu kanona 15. Zakonika (t. j. u slučaju faktično dvojbene smetnje), a tako i za oprosnu vlast, što ju Ordinariji imaju na osnovu posebnih povlastica, koliko u ovima nije drugo izrečeno.

Oprosnom vlašću, što ju kanoni 1044 i 1045 § 3 daju župniku i svećeniku, mogu se ovi valjano služiti i u spoljašnjem i u nutarnjem sudu (izvan ispovijedi), jer nije naznačen sud, za koji im se vlast daje.

Oprosnom vlašću, što ju kan. 1044 i 1045, § 3 daju ispovjedniku, može se ovaj valjano služiti samo u ispovijedi, jer mu se daje samo kao ispovjedniku i samo za ispovijed.[18]

Spomenuta vlast Ordinarija (kan. 1043 i 1045, § 1,2) proteže se i na smetnje javne u smislu kanona 1037 i na smetnje javne po prilikama. Spomenuta vlast župnika,

---

[15] Kan. 1047. cit. gore u tekstu pod I, 5.

[16] Kan. 202, § 1.: »... non autem e converso«. Kan. 1047.: »... sed est necessaria, si dispensatio concessa fuerat tantum pro foro interno sacramentali«. Kan. 1757, § 3.: »Ut incapaces (najme: repelluntur a testimonio ferendo)... 2°. Sacerdotes, quod attinet ad ea omnia quae ex confessione sacramentali inotuerunt, etsi a vinculo sigilli soluti sint; immo audita a quovis et quoquomodo occasione confessionis ne ut indicium quidem veritatis recipi possunt«.

[17] Kan. 202, § 3.: »Si forum pro quo potestas data est, expressum non fuerit, potestas intelligitur concessa pro utroque foro, nisi ex ipsa rei natura aliud constet«. — Priroda stvari (natura rei) protivi se odrešenju od grijeha izvan ispovijedi, a tako i odrešenju od grijeha po nesvećeniku.

[18] Kan. 1044.: »... confessarius... pro foro interno in actu sacramentalis confessionis tantum«.

svećenika i ispovjednika proteže se i na smetnje javne u smislu kanona 1037 i na smetnje javne po prilikama u slučaju kanona 1044, a ograničena je na smetnje tajne po prilikama u slučajevima kan. 1045, § 1, 2. Svi ovi, ukoliko imaju vlast, služe se njom valjano. Ordinarij ima vlast u slučaju kan. 1043 »urgente mortis periculo«, a u slučajevima kan. 1045, §§ 1, 2 »si matrimonium sine probabili gravis mali periculo, differi non possit usque dum a Sancta Sede dispensatio obtineatur.« Župnik, svećenik i ispovjednik imaju vlast u slučaju kan. 1043 »pro casibus in quibus ne loci quidem Ordinarius adiri possit«, a u slučajevima kan. 1045, §§ 1, 2 »pro casibus occultis in quibus ne loci quidem Ordinarius adiri possit, vel nonnisi cum periculo violationis secreti«.

5. Gore pod II, 2, naveli smo propise Zakonika kako o sudu za koji se ima dati oprost od ženidbene smetnje, tako i o sudu u kojemu se ima oprost dati. Povreda tih propisa ne utječe na valjanost oprosta, koliko poglavar (ovlaštenik) ima oprosnu vlast za onaj sud i onom sudu, za koji i u kojemu oprost daje.

Ako bi dakle Ordinarij, župnik ili svećenik u slučaju kanona 1043. (smrtna pogibelj) u nutarnjem sudu izvan ispovijedi podijelio oprost od smetnje po prilikama javne, radio bi protupropisno, no sam oprost bio bi valjan i vrijedio bi (neposredno) za nutarnji i (posredno) za spoljašnji sud. Jednako bi nedopušten ali valjan bio oprost, što bi ga koji od navedenih u slučaju smrtne pogibelji u spoljašnjem sudu podijelio od smetnje po prilikama tajne, koja se ne smije razglasiti.

6. U kanonu 202, § 2[19] izrečeno je, da čin jurisdikcijonalne vlasti nutarnjeg suda ne važi za spoljašnji sud. Ovaj propis navodi pravilo, koje dopušta iznimke, kako očito pokazuje kan. 1047 Zakonika.

Takovu iznimku sadrži i kanon 2251: »Si absolutio censurae detur in foro externo, utrumque forum afficit; si in interno, absolutus, remoto scandalo, potest uti talem se habere etiam in actibus fori externi; sed nisi concessio absolutionis

---

[19] Cit. u op. 14.

probetur aut saltem legitime praesumatur in foro externo, censura potest a Superioribus fori externi, quibus reus parere debet, urgeri, donec absolutio in eodem foro habita fuerit.« Tu se odrešenju od cenzure, danomu u nutarnjem sudu (izvan ispovijedi, u ispovijedi), priznaje važnost za spoljašni sud, ako bude u spoljašnjem sudu dokazano.[20]

7. Gore pod II, 2. i 5. rekli smo, da po Zakoniku poglavar (ovlaštenik) ne smije u nutarnjem sudu oprostiti od smetnje po prilikama javne. I ovo je pravilo, koje dopušta iznimku. Takovu iznimku sadrži kan. 1044., jer po njemu smije u smrtnoj pogibelji ispovjednik u ispovijedi oprostiti od smetnje po prilikama javne, ako je nemoguće, da se pravo-

---

[20] Glede potrebna dokaza u slučaju odrešenja u ispovijedi vidi konstituciju Pija XI. »Si unquam« dd. 15. Jul. 1924. (AAS, XVI, 311): »VI. Si autem censurae quibus poenitentes adstringuntur publicae in locis, ubi ii commorati sunt, vel nominatim declaratae sint, aut delictum ad iudicem fori exterioris jam sit deductum, rei a poenitentiariis huiusmodi minoribus (t. j. od manjih rimskih u sv. Godini) absolvi poterunt in foro conscientiae et sacramentali tantum, dummodo sint sincere parati quodvis mandatum demisse accipere fideliterque implere, itemque reparare scandalum; admoneantur tamen de libello S. Poenitentiariae Apostolicae omnino submittendo. Scilicet confessarii post absolutionem conficiant libellum supplicem, expressis nomine, cognomine a dioecesi poenitentis et casu eiusmodi censurae publicae subjecto, et subtus scribant testimonium absolutionis ab eadem censura concessae, eumdemque poenitentem dirigant ad Officium S. Poenitentiariae Apostolicae, ut recipere possit rescriptum in forma missi vel remissi absoluti, secundum praxim eiusdem Officii«. — Vd. također Monita S. Poenitentiariae Apostolicae« dd. 31. Jul. 1924. (AAS, XVI, 338): »V. Si quando agatur de publicis censuris, quarum absolutio est poenitentiariis minoribus (t. j. manjim rimskim u sv. Godini) commissa, hi injungendae satisfactioni non aliter consulant, quam secundum praxim Ponitentiariae Apostolicae; ad huius vero Officium Poenitentem dirigant cum suo de impertita a se censurae absolutione testimonio, in quo quidem poenitentis nomen, cognomen, diocesim et censuram in quam inciderat publicam, cum plena eius venia, conscripserint. Officium autem S. Poenitentiariae poenitentem ad Ordinarium remittet, tradito Rescripto, quo testificabitur illum fuisse a publica eiusmodi censura in foro sacramentali absolutum, ut possit ad can. 2251, haberi tamquam absolutus in foro externo. Teneatur tamen poenitens, sub poena reincidentiae, parere reliquis Ordinarii mandatis, cui religioni esto clementius mitiusque cum reo agere, quem publice in romana peregrinatione poenituit«.

dobno dobije oprost u spoljašnjem sudu.[21] Isto vrijedi za oprost ispovjednikov »in casibus occultis« kanona 1045, § 3.

Analognu iznimku u predmetu odrešenja od cenzura sadrže kanoni 882. (mortis periculum) i 2254. (casus urgentiores), po kojima ispovjednik u ispovijedi valjano i dopušteno odrešuje od notornih cenzura u spomenutim slučajevima nužde. Ovamo spada i ustanova kan. 2253, n. 1, po kojoj može svaki ispovjednik u ispovijedi odriješiti od notornih nepridržanih cenzura.

8. Spoljašnji sud služi poglavito i neposredno općem dobru i na taj sud spadaju odnošaji vjernika naprama crkvenoj vlasti, za koje je odlučno ono, što se pred oblašću dokaže. Nutarnji sud služi poglavito i neposredno sukromnom dobru pojedinaca i na taj sud spadaju odnošaji vjernika naprama Bogu, za koje je odlučno ono, što jest. Mogući su stoga među tima sudovima sukobi po samoj različitosti njihove prirode, pak je takvih sukoba uvijek bilo, a i biti će ih uvijek. Crkva dašto nastoji, da ih spriječi, koliko to od nje ovisi i koliko ujedno važni interesi vjernika drugo ne iziskuju.

Rečenom cilju, t. j. sprečavanju sukoba, služe u prvom redu gore (pod II, 2) navedeni propisi, koji određuju, da se u javnim slučajevima jurisdikcijona vlast ima izvršivati u spoljašnjem sudu, jer kako odnosni čin vrijedi za oba suda to ne dolazi do sukoba među njima. Tomu cilju služe nadalje uredba izvršivanja jurisdikcijone vlasti u nutarnjem sudu izvan ispovijedi,[22] ili pače i u samoj ispovijedi,[23] koliko odnosni, u spoljašnjem sudu propisno dokazani čin, vrijedi i za spoljašnji sud. jer i tu ne dolazi do sukoba između spoljašnjeg i nutarnjeg suda. Istomu cilju služi i uredba, da se stanovitim poglava-

---

[21] Propust bitne forme može se u spoljašnjem sudu dokazati, a redovno je i notoran. Zato si nijesu dosljedni oni auktori (na pr. Vidal, Jus Can. V, n. 428.), koji u smrtnoj pogibelji ispovjedniku priznavaju oprosnu vlast obzirom na bitnu formu, a poriču mu oprosnu vlast kako *obzirom na smetnje javne u smislu kan. 1037., tako i obzirom na fmetnje* javne po prilikama.

[22] Kan. 1047.

[23] Vd. citirano u op. 20.

rima (ovlaštenicima) daje vlast samo za tajne slučajeve,[24] jer tada njihov čin u javnim slučajima ne vrijedi ni za nutarnji sud, pak je u tim slučajevima isključen sukob između spoljašnjeg i nutarnjeg suda.

Spomenuti cilj, t. j. sprečavanje sukoba, podređen je, kao i svaki drugi, spasenju vjernika. Gdje dakle važni interesi vjernika po sudu Crkve traže vršenje jurisdikcije u ispovijedi, kako to biva u slučajevima kan. 1044, 1045 § 3, 882, 2253 n. 1 i 2254 Zakonika, ne protivi se Crkva takovom vršenju, unatoč pogibelji sukoba između spoljašnjeg i nutarnjeg suda.

[24] Kan. 1045, § 3. — Ovamo spadaju i klauzule oprosnih otpisa: »dummodo impedimentum occultum sit« odnosno »dummodo impedimentum omnino occultum sit«.

Opatija sv. Jurja kod Perasta.

Pavao Butorac.

Na 8. siječnja 1677. biskup pozivlje opata, po običaju predšasnika, da na 13. siječnja odsluži u stolnoj crkvi svečanu misu, a naveče (12.) i večernju po običaju, i da donese običajne regalije, zaostale za četiri godine; inače neka se ni ne trudi.[301]

Po jednom iskazu opata Franchi-ja iz god. 1689.[302] opatija je u ovo doba imala prilično posjeda, ali sa nevelikim prihodima.[303]

---

[301] BA, XXI (14), 479. — Od starine se posluživalo (antiquitus fuit observatum et ab immemorabili consuetudine), da bi opat 13. siječnja pjevao svečanu misu sa prvom večernjom uz asistenciju svih beneficijata zborne crkve sv. Marije (Collegiata). Opat im je za tu funkciju bio dužan da toga dana namiri 30 lira ili 5 dukata. Toga se dana izlagala srebrena škrinja sa svečevim ostacima. BA, XXII (15) M. Drago, 4—5., 53.

[302] Već je sva sjeverna strana zaliva bila oslobođena od Turaka 1687.

[303] Opatija ima pravo na mnoga zemljišta u Morinju, ali ne prima nikakva dohotka. Na Strp, i prima od mnogih najmova 3—4 dukata. Na Lipce, prima od najmova 1 dukat i 3½ stara žita. Na Vitoglav i Uble, ali ne prima nikakva dohotka, kao ni od Sjenica, na koje također ima pravo. Drži mnoga zemljišta u Gjurićima, ali su prisvojena od drugih; dobiva iz Gjurića samo 3½ stara žita i jedan četvrt škuda od najamnine. Zemlje u Željkovu ispod Mrčevca daju crkvi najviše 2 stara žita. U predjelu sv. Stjepana vinograd nosi 50—60 barjela vina (bario = 60 lit.), ali polovica se od toga troši za održanje vinograda, gdje rodi i mnogo smokava. Zemljište u predjelu sv. Lovrinca na Plavdi dava 1 dukat od najma i 1 bario vina. Opatija ima pravo na selo Većebrdo, ali ne plaćaju najmovinu; a s vrha brda ima se ubirati desetina, ali se ne ubire. Zemlje u Stolivu daju 3—4 barjela vina i ½ stara žitija; masline s ovoga mjesta i sa predjela sv. Stjepana i sv. Lovrinca daju 1½—2 barjela ulja. Ima pravo i na mnoga zemljišta u Prčanju, Dobroti, Kotoru, oko Perasta s jedne i s druge strane i u Perastu; od svih tih najmova ne može se imati na godinu nego 10—12 dukata. Opatija je obvezana da plaća godišnje biskupiji 12 pp, a kanonicima sv. Marije (La Madonetta) 5 dukata. BA, XXII (15), M. Drago, 93—94. Proširenje prava na sela Vitoglav, Uble i Sjenicu u vezi je s osnaženjem Perasta i proširenjem peraškoga utjecaja nakon boja 1654. Tereni su opatije u Prčanju povrh i ispod Gospine crkve nekad pripadali (u drugoj polovici XIV. vij.) koludričkoj crkvi sv. Marije i Lucije u Kotoru, za koje opati polovinom XVII. vijeka plaćaju godišnji livel 1 pp i 4 dinara. ŽA, Libro del Abbazia di S. Giorgio. Peraški obvezanici plaćaju opatiji do kraja XVII. vijeka, a termin je bio Božić i Ivanjdan. ŽA, Lib. dell' Abbatia. G. 1681. plaćale su opatiji livel kotorske koludrice sv. Križa za neki posjed u Gjurićima. Ža, Lib. d. Abbazia di S. Giorgio, 157.

U ovo se doba (1691.) dovršila gradnja veličanstvenoga zvonika sv. Nikole u slogu renesanse s romanskom primjesom. Ističe se vrlo ukusnim i jednostavnim potezima sa dorski stilizovanim jedva zamjetljivim izbočinama. Spada među najveće i najljepše zvonike dalmatinskoga primorja.

Franchi se bio odrekao 1681.,[304] ali je i dalje ostao opatom. Preminu u veljači 1695. Kapetan i suci peraški preporuče spomenicom senatu za opata doktora filozofije i teologije Vicka Zmajevića, najvažnije lice među opatima sv. Jurja. — Senat prikaza Zmajevića dukalom od 17. studenoga 1695., a kotorski ga biskup Marin Drago postavi za opata metnuvši mu na glavu biret i na ruku prsten, i povjeri vikaru i kanoniku Marku Radimiru, da ga uvede u posjed vremenitih dobara, što on i učini u nazočnosti peraškoga klera u crkvi sv. Jurja.[305] U dukali se ističu zasluge Peraštana, i napose, kako je njihovih 60 ljudi pod Vickom Bujovićem pošlo u potjeru za gusarima ispod Drača na državnoj lađi.[306]

Biskup Drago postavi 1699. (1. V.) opata, apoštolskoga povjerenika za arbanaške, macedonske i srpske misije, za svoga vikara (poput dekana) sa svom vlašću, spojenom s tom službom, za Perast i okolna sela.[307]

Vicka je imenovao papa Klement XI., nakon smrti Marka Giorga, nasljednika Andrije Zmajevića, barskim nadbiskupom 25. travnja 1701. Na 2. listopada te godine bio je svečano posvećen u crkvi sv. Nikole po Marinu Dragu uz asistenciju Dra Josipa Giormetta, arhidjakona, i Marka Radimira, arhiprezbitera stolne crkve u Kotoru (mjesto dvaju biskupa), u nazočnosti Andrije Bemba, redovitoga kotorskoga rektora i providura, Bartula Moro, izvanrednoga providura, peraškoga kapetana i sudaca, mnoštva redovnika i bezbrojna naroda iz cijele

Kotorsko bratstvo sv. Duha plaćalo je potkraj XVII. vij. livel za jedan vinograd u Lastvi. ŽA, Abbazia di S. Giorgio, No 8. Zemljište »Bieli vrti« kod sv. Stasije u Dobroti 1680. dato je u livel Gjuru i Bojku Žlijeboviću iz Ljute za 16 pp i 6 gazeta godišnje i par piladi. Lib. de Livelli dovuti all'Abbazia di S. Giorgio di Perasto, ŽA. 1765. plaćaju taj livel Petrovići, a kroz XIX. vij. osim njih Ivanovići, Kamenarovići i Tripkovići. 3 pp = 18 kruna. ŽA, Lib. del Abbazia di S. Giorg. di Per.

[304] Visković, o. c., 18.

[305] Opat je poljubio krajeve oltara i sjeo na prvu stolicu (in Prima sede), pjevao se Te Deum i izmolila molitva sv. Jurja.

[306] BA, XXII (15), 385—386.

biskupije.[308] Zmajević je kao barski nadbiskup neko vrijeme stolovao u Perastu u svojoj palači (Bar pod Turcima), a ponešto i u Kotoru. Preminuo je kao zadarski nadbiskup u Zadru godine 1745.

God. 1702. na 22. siječnja izabere veliki peraški zbor za opata Antuna Zambelića (Zanbella) sa 58 glasova proti 38. Zuane je Rašković dobio samo 40 glasova.[309] Na 20. ožujka te godine bi postavljen za župnika, iza kako ga dužd označi za opata.[310] God. 1704. (10. XI.) pohodio je biskup Drago crkvu sv. Jurja, gdje se svi Peraštani pokopavaju.[311] Nakon potresa još nije obnovljena.[312] Još 1721. (29. VII.) crkvena vlast dozvoljava prokuratorima sv. Jurja, da sabiru milodare po svoj biskupiji za popravak crkve.[313] Po jednoj vijesti iz g. 1711. (23. II.), izakako minuše 44 ljeta od potresa, koji je do temelja srušio i crkvu i manastir, sabralo se milostinje, obnovili su se zidovi, ali još treba pomoći.[314] Osobito zaslugom prokuratora Miha Grubasa svedena je crkva na oblik, koji je uglavnom i kasnije održala.[315] Nakon potresa od g. 1667. služi sv. Nikola kao župska crkva. Tako je i kasnije ostalo sve do danas.[316]

---

307 Sr. natpis u crkvi sv. Nikole. BA, XXII (15), M. Drago, 303/304.

308 Ibid., 344.

309 LV, II.

310 BA, XXII (15), 317.

311 Ubi omnes sepeliunt.

312 Qua' Ecclia' ex terremotu collapsa' adhuc no' restaurata' inuenit. BA, XXIV (15), Drago, 460—463.

313 BA ,XXIX (20), Zanobetti.

314 Visković, o. c., 12.

315 ŽA.

316 Još 1583. prigodom kanonskoga pohoda određuje biskup Jerolim Buća, da se u crkvi sv Nikole ima da čuva Svetotajstvo u lijepu već pripravljenu drvenu svetohraništu BA, I Par. III (9), 273—275. Svetotajstvo se čuva (ima svetohranište) u sv. Nikole 1662. BA, XX (14), 438. Vrlo rano postojala je u Perastu bratovština (škola) Presv. Sakramenta. Prigodom kanonskoga pohoda u Perastu (in visitatione Oppidi Perasti) 1639. (6. XII.) između ostaloga određuje se, da opat mora da obavlja ophod sa Svetotajstvom na Tjelovo i u dane, kad propisuju pravila bratstva Presv. Sakramenta, ali se dupliri imaju užeći o trošku bratstva. BA, IV, Bucchia, 458. God. 1689. kaže se o sv. Nikoli »Chiesa Cathedrale«, BA, XXII (15), 93.; »La Parochiale di San Nicolo in Perasto«, BA, XXIV (15), 178; opet u Dragovoj ispravi iz g. 1690., BA, XXII (15), 443. Isto tako 1731., BA, XXXII (20), 154.

Zambelić je bio revan dušobrižnik. Tako je biskup Drago našao crkvu sv. Nikole u potpunu redu 1704.[317] Isto tako 1708. Tad je (1. I.) pohodio i župsku crkvu sv. Nikole i opatsku sv. Jurja. Po biskupovu nalogu Zambelić je obišao ostale peraške crkve i okolna sela.[318] Zambelić je 1707. natpop barski.[319] God. 1708. (10. XII.), pa tako i početkom 1709. zove se opatom Ivan Matej Krušala ili Krušalić.[320] Nu već lipnja 1709. opet se javlja Zambelić.[321] Znači, da ga je Krušala začas zamijenio. Krušali je kaptolski vikar Lovro Buća izdao svjedodžbu dobra vladanja.[322] Nakon toga Krušala otputova u Mletke, pa u Rusiju. Na želju cara Petra Velikoga dade se na daleko putovanje preko malo poznatih azijskih krajeva sve do u Kinu. To što je bio turskoga porijekla, moglo mu je samo pomoći. Ovakva su putovanja bila na uhar misijskoj djelatnosti, istraživanju geografskomu i etnografskomu, a najviše carevim dalekosežnim političkim osnovama. Krušala je samo jedan od one čete vrsnih kulturnih radnika, što ih je Perast poklonio caru i Rusiji u osvit njezina kulturnoga razvoja u većem zapadnom stilu, među kojima prvo mjesto zauzimlju Marko Martinović, slavan učitelj ruskih boljara i prinčeva u pomorstvu, te Matija Zmajević, vrhovni zapovjednik i organizator ruske flote, proslavljen na Baltiku za velikoga sjevernoga rata.

Matej Štukanović, koji je bio postavljen od biskupa Draga za vikara (vicarius foraneus) za Lepetane, Stoliv i druga susjedna mjesta,[323] imenuje se opatom 1714.,[324] besumnje stoga, što je zamjenjivao odsutna opata.[325]

---

[317] BA, XXIV (15), 460.

[318] Glogovac ima 10 kuća, 62 katolika, crkvu sv. Ivana Krstit., koju poslužuje 12 puta na godinu svećenik Frano Ghega; Gjurići 9 kuća, 68 katol.; Jošica 3 (18); Strp 3 (19); Lipci 3 (15); Morinj 1, a Konstanjica 5 kuća, zajedno 48 vjernika. BA, XXIV (15), 520., 527—528. Te je godine peraški kler hvaljen sa međusobne uzajamnosti. Ibid., 413.

[319] Ibid., 408.

[320] Zaređen 1704. za svećenika. BA, ibid., 230—233., 237.; BA, XXV (17), Bucchia, 23 sq.

[321] Ibid., 89.

[322] Ibid., 23. sq.

[323] BA, XXIV (15), 412.

[324] BA, XXVII (19) P. II, Parčić, 295.

[325] Matej Juraj Štukanović imenovan je 1721. barskim nadbiskupom. Posvećen je u sv. Nikole u Perastu 29. I. 1723. LV, II. Kako mu je bisku-

Zambelić sudeći da može i izvan svoje opatske crkve, koja se tad opravljala, i u svim njezinim filijalkama vršiti pontifikal s opatskom mitrom, obavi to god. 1714. u crkvi sv. Nikole. Ta se i onako zove sada župska, pa i stolna crkva, jer su opati faktično ovih godina imali tu svoje sijelo. Kotorski biskup Frano Parčić zabrani opatu vršenje pontifikata bilogdje izvan opatske crkve sv. Jurja, jer je to izvan njegove jurizdikcije. Zambela iste godine prizva na sud, a 1716. na senat, ali se međutim odreče, i stvar osta neriješena.[326] Rimska je Rota bila odlučila 1700. (10. V.), da je jurizdikcija opata komendatora u crkvi sekularizovanoj ista, koja je bila i u redovničkoj. To je bilo i shvaćanje biskupa Bacolo, koji je kasnije svečano blagoslovio opata Vicka Mazarovića.[327]

God. 1717. na 1. srpnja odreče se Zambela peraške župe pismom iz Mletaka, gdje je dulje vrijeme boravio pripravljajući neke arbanaške Turke za krštenje, jer nije bilo u Mlecima drugoga svećenika, koji bi znao turski. Pridođu nato i neki drugi Turci govoreći slavenski i neki Židovi talijanski u njegov stan. Kad to vide mletačka gospoda, zažele da Zambela ostane u Mlecima. Zato se odriče.[328] God. 1718. bavio se u Mlecima oko novoga velikoga žrtvenika Gospe od Škrpjela.[329] Još je u Mlecima 1733.[330]

---

pija bila in partibus infidelium, boravio je u Perastu u svojoj porodičnoj kući i odatle ravnao biskupijom. BA, XXIX (20) P. I, 30., 41., 78. Čak je i za pohod ad limina Apostolorum imenovao svojim zastupaocem Jurja Giorgiceo, natpopa zborne crkve sv. Jeronima ilirskoga u Rimu. Ibid., 78. Umro je u Perastu 13. XII. 1743. Sahranjen je u crkvi sv. Marka, mezimici i mauzoleju svoje porodice.

326 Visković, o. c., 8.

327 1745. Peraštani se obraćaju svomu nunciju, knezu Ivanu Bujoviću u Mletke, da se zauzme za počasne opatske prerogative protiv kot. biskupa Castelli-ja, koji je stao da poriče opatu naslov Prečasni i pečat, ako to ne propiše javna pravda. Između drugoga tuže se, da je Castelli obavio kanonski pohod u opatskoj crkvi i u crkvama, njoj podložnima, a to ne stoji, jer da ta crkva ne pozna drugoga starješinu do dužda, a nakon njega opata. PA, Lettere responsive 1633.—1680. Ovaj čin najbolje pokazuje, kako se u ovo doba naopako shvaćao odnos crkvene i građanske vlasti.

328 BA, XXVIII (18), Bucchia-Iacogna, 288.

329 LV, III.

330 BA, XXIX (20) P. I., 135.

U Perastu se vijećalo još 1710. (17. VIII), da se digne opat radi velikih neprilika, što ih je prouzročio. Opći je zbor dao za predlog 69 glasova, 27 proti. Bi odlučeno da se pošlju odaslanici do dužda. Ali je taj zaključak izgubio važnost uslijed odluke općega providura Pisani-ja iz g. 1712.[331]

Senat označi opatom 2. siječnja 1719. Vicka Mazarovića starijega.[332] O tome obavijesti kotorski rektor i providur Antun Barbaro (na 21. V) biskupa Zanobetti-ja. Vikar biskupov Ivan Jakonja investira ga u riznici sv. Tripuna biretom i prstenom. U posjed ga uvede kanonik Vicko Kosović, kasniji biskup korčulanski, uz obične obrede na otočiću, u nazočnosti peraškoga klera i drugoga naroda u svibnju te godine.[333]

God. 1730. (14. VI) bio je pred biskupom Zanobetti-jem u Kotoru uglavljen sporazum između opata i peraškoga kapetana Luke Bačevića o uzajamnim obvezama opata i općine. Sudac Stjepan Matošević i opat Vicko Mazarović podnesu lično ovu ispravu u kotorskoj kuriji. Sporazum je bio potpisan od opata, kapetana Bačevića, triju sudaca i dvojice prokuratora. Po sporazumu će općina samo za ovaj put opraviti krov i solare na opatiji, da ne toči voda između crkve i kuće. Nastojaće da dužnici plate opatu godišnje livele. Opat se dobrovoljno odriče jednoga cekina, što mu plaća, ko napravi novu grobnicu. Po starinskim običajima opati su morali stanovati na otoku, držati kapelana i nositi redovite godišnje troškove za gradnju crkve. Mazarović je prosvjedovao proti sporazumu i proglasio ga ništavim 1753. (10. IV), izakako se odrekao opatije. Sporazum je značajan za međusobne odnose, kao i za to, oko čega su se viđeniji krugovi u Perastu natezali.[334]

---

[331] LV, II.

[332] Senior, za razliku od kasnijega opata istog imena, mlađega, iunior.

[333] BA, XXIX, P. I., Zanobetti, 402—403. — Za koje vrijeme zamjenjivao je opata 1719. Ivan Rašković. BA, II (24), 136.

[334] Između ostaloga uglavljeno je, da opat ima da najavi dan prije, ako uzima otići van biskupije. Dojaviće kapetanu u nedjelje i svečanosti neposredno prije mise, da misa počinje. Na dan sv. Jurja pripraviće objed za kapetana, četiri suca, kaštelana, logotenenta i dvanaestericu predstavnika kazada (svega 19). U slučaju bolesti ili smrti najbliže rodbine odgodiće se i naknadno dati što prije. Radi li se o duljoj bolesti (o ulozima), mora se svakako dati na dan sv. Jurja. Opat će nositi troškove za bogoslužje

Iz iskaza Mazarovićeva god. 1745. (2. VI) dušobrižništvo opatovo zasizalo je i na jedan dio stolivske obale i na kuću Gagričinu na Mržepu, te dakako na sela Gjuriće, Strp i Lipce. Svega je bilo duša 1424: u Perastu 1253, u Stolivu 40, u Gjurićima 79, u Strpu i Lipcima 52 (računajući i odsutne). U Perastu je bilo 7 svećenika, a izvan mjesta 3.[335] Opat, osim ostalih te-

---

(osim svijeća i stolnjaka za oltar), davaće o svome trošku svijeće na Svijećnicu (Madonna Ciriola) i ulje za vječno svijetlo. Govoriće u crkvi sv. Jurja misu u dva prosta dana preko sedmice ili sam ili po drugome. — Opat se Mazarović bio usprotivio uobičajenu davanju voštanica na Svijećnicu, objedu na dan sv. Jurja ili na osminu, i uzdržavanju korizmena propovjednika. Biskup mu Zanobetti dade krivo, osim u zadnjoj stvari, mjesto čega je morao da govori mise za mrtve, pokopane u groblju sv. Jurja, dvaput na mjesec. I opat se pokori. — Nešto kasnije (1782.) bio je opat Balović radi bolesti »milostivo« oprošten od općine od davanja objeda na dan sv. Jurja. LV, II. — Sr. BA, 22 (Castelli), 23.; ŽA; PA, Stor. di Per., Doc.scelti dal 1685 al 1794.

[335] Opatija je te godine imala ove zemlje. A. Zemljište u Stolivu; graniči ozgo putem, ozdo zemljištem Milatovića i zborne crkve sv. Marije. Opatu davaju polovicu. B. Drugo zemljište u Stolivu graniči putem i zemljama Jakobovića, Mihovića, braće Kolovića, biskupske mense i braće Ćepalića. Od ovih zemljišta ima jedan bario vina i 1 bario ulja i 1 star kestenja. C. U Lepetanima graniči zemljište brdom, cestom, zemljištem kuće Bisanti i drugim zemljištem opatije. Dat je u livel 1672. Marku Nika Lukova. Sad ga drži Matija Vučinović. Pola opatu. Maslina 129. Tlo kamenito. Od usjeva nešto više od 1 stara. D. Opatija u Lastvi graniči ozgo baštinicima Nikole Stojšića i Zuanom Zaratovićem i komadićem zemljišta opatije, odozdo kod morske obale posjedom Anjeze Zambele, Katarine Balović i cestom. 28 dana oranja, ali je obradeno samo za 15 dana, ostalo pošumljeno, a od ovoga prostor od 5 dana sporan. Kmetovi Gjuro Perov sa braćom. Pola opatu. Maslina 139. Dosta voća. Loza 10.000. 1 bario ulja, 4 vina, 160 libara suhih smokava Usjeva do 5 stara. E. Željkovo (Zekovo, Žekovo) ispod Mrčevca. Graniči rječicom Gradišnicom, bogdašićkim Vitaljev-dolom, zemljištem potomaka viteza Rakovića. Drže ga razni. Više od 100 dana oranja, obrađuje se samo 25 dana, ostalo šuma. 4 barjela vina. Treći dio opatu, kako se ugovorilo pod opatom Zambelom. Crnogorski pastiri nanose velike štete, jer je zemljište daleko od kuća. Svake druge godine žita 4 stara, a usjeva 18 stara. F. Na kraju Stoliva kraj Veriga. Graniči posjedom kapetana Matije Raškovića, kapetana Vida Matoševića, baštinicima Zuana Culine i potokom. Drži ga Vicko Culina. Nije se znalo za tu zemlju. Otrag malo godina pronađoše ju prokuratori sv. Jurja. Prihodi u korist opatijske crkve. G. Strpljani i Lipčani plaćaju godišnji livel. Tako Luka i Tripo Nika Lipčanina 3½ stara žita. Niko Pera-

reta, mora da održava i obnavlja samostan i ostalo po potrebi, a za crkvu se misle prokuratori. Opatu zborne crkve sv. Marije u Kotoru plaća 30 lira.[336]

Mazarović je zatražio radi bolesti i starosti za zamjenika u dušobrižništvu Marka Martinovića (Martini). Biskup Ivan Antun Castelli to odobri 1745. (3. X).[337] A 1746. (25. X) privolje biskupov vikar Stjepan dell'Oglio, da se opatu dade za zamjenika u dušobrižništvu Dr Andrija Balović mjesto Martinovića, izabrana za kapelana Gospe od Škrpjela.[338] Castelli naredi u pohodu 1745. (14. VI), da se opravi krov crkve sv. Jurja.[339]

Mazarović se odreče opatije 17. travnja 1752.,[340] izakako je 33 godine vršio službu opata i župnika.

Općina je prama staroj praksi za izbor opata dala znak zvonom na veliki zbor plemstva i gradjanstva (Communità e Università) najprije na 29. travnja uveče, pa sutridan izjutra, god. 1752. Nakon saziva Duha Svetoga objaviše imena kandidata, dakako uvijek iz plemićkoga reda, izakako se ovi obvezaše, da će držati stare prakse peraških opata u svemu, i, izmedju ostaloga — a to je bilo nazad koju godinu odnemareno — dati stan i hranu korizmenomu propovjedniku. Zatim se prešlo na izbor kockama i kuglicama,[341] koji se ima da naknadno odobri od senata. Najviše je glasova dobio Marko Martinović, 69 za i 26 proti. Drugi su kandidati bili Luka Burović, Matija Zambela, Andrija Balović, Miho Kolović. Najslabije prođoše Burović i Zambela. Nato pozove kapetan Krsto Balović novoga opata Martinovića pred sabrani zbor, izjasni mu naklo-

---

nović za zemljište u Gjurićima 6 pp. Baštinici kapetana Andrije Šilopića za zemljište u Gjurićima 10 pp. Matija Vučinović za zemljište u Lepetanima 8 lira. Dobrota plaća 18 pp. Baštinici pok. Jakova Pasquali-ja, plemića kotorskoga, 13 pp. Kneževi Bujovići 50 pp za zemljište, zvano Lastva (blizu Risna), sa pola Banje, ali je jedino knez Zuane dao na račun 1720.5 libara rađena voska; Zambela je ovu zemlju dao knezu Vicku. — Neki ne će da plaćaju. BA, I (22), Castelli, 276—285.

336 Ibid., 285.

337 Ibid., 71—72.

338 Ibid., 151.

339 BA, III (22), Castelli, 44.

340 ŽA.

341 Con bossoli e balle.

nost otadžbine, spomene stare opatske običaje i odluku zbora o izdržavanju propovjednika. Opat živo zahvali na naklonosti, obeća da će davati uvijek novih dokaza odanosti i ljubavi otadžbini, i zaželi da sve bude s dobro srećom.[342]

Martinović je bio označen za opata dukalom 6. rujna 1752. (dužd Frano Loredan). Tu se naglašuje bez primjedbe, a to je vrlo važno, kako je općina imenovala opata.[343] Općina se obratila kotorskomu providuru Valeriju Anselmi, a opći providur za Dalmaciju i Arbaniju iznio bi takodjer u popratnici svoje mnijenje.[344] Anselmi je obavijestio o sadržaju dukale biskupsku kuriju. Vikar Castelli-jev Stjepan Dell'Oglio investirao je novoga opata 8. listopada 1752. u Perastu običnim obrednikom i uveo ga u posjed opatije u crkvi sv. Jurja u prisutnosti mnogih, i među drugima kneževa Jerolima Bisanti-ja i Josipa Vickovića.[345]

Martinović se smatrao odveć pogođen svojim obvezama prama mjestu i općini, pa pisa duždu za posredovanje. Općina se obrati na svoga nuncija u Mlecima kao redovita predstavnika i braniča svojih interesa pred mletačkim vlastima, kneza Vicka Bujovića, neka isposluje da Martinović bude svrgnut, jer ne će da bude odvisan o općini. Obećaje mu nagradu od 100 cekina za njegovo zauzimanje, a uspije li, da opat bude zbačen, 200.

Opat je imao uza se biskupa Castelli-ja, vikara Dell'Oglio i mletačke vlasti. Bio je tad peraški kapetan Petar Mazarović. Da ne padnu u kakve crkvene kazne u toj borbi protiv opata, Peraštani traže od nuncija, neka se posavjetuje sa dva teologa. Tuže se na opata, da je zabacio stari običaj, da se na Veliki Petak molitve za papu, cara (rimskoga), duždа i druge po obredima mole na slavenskome jeziku, kaonoti jeziku, koji svi razumiju.[346] Te je godine 1753. izostavio pače i molitvu za duždа na latinskome jeziku. Narod se sablaznio, jer je običavao da se na tu molitvu pobožno okrene put velikoga oltara i preporuči

[342] PA, Stor. di Per., Doc.scelti dal 1685 al 1794.
[343] M. Martini nominato dalla Comunità di Perasto.
[344] BA, 22, 23, 359—360.
[345] BA, II (22), Castelli, 359—361.
[346] in lingua slaua, come lingua da tutti intesa.

Bogu mletačku državu. Opat se je prijetio izopćenjem, pridržanim papi, pa je tako nemalo duhove uznemirio.

I Vijeće Desetorice (Conseglio de'X) pozabavi se ovom rasprom. Opat je znao da unaprijed stekne prijatelja i zagovarača u Mlecima. Za svoga branioca pred Vijećem Desetorice nađe Frana Marchetti-ja.

Odgovor teologa opata Ivana Crucis, vikara u Caorle, bio je u prilog općini, jer se nije radilo o tome, da se zatraži pomoć svjetovne vlasti protiv prekršaja svećenikovih u vršenju strogo svećeničkih dužnosti, to više, što je u republici bilo zakonom zabranjeno, da se izdavaju izopćenja, da se to ne izrodi, osim u slučajevima, predviđenim u pravu.

Peraštani se tuže u svojoj pritužbi na magistrat »Savi della Consulta«, da je opat sve funkcije Velikoga Petka obavio na latinskome jeziku, »koje su — tako se u optužbi veli — radi tajna naše svete vjere, u njima prikazanih, uvijek dosad bile vršene ilirskim jezikom na opće razumijevanje naroda«.

Izjave opata, da su pali u izopćenje svi oni, koji su učinili utok na senat, i uskrata odriješenja po ispovjednicima djelovaše tako, da desetorica predstavnika općine prestrašena poslaše lađu u Mletke, da natrag povuku utok.

Opat je bio pozvan pred općega providura Frana Grimanija. Dobro se dojmio providura. Ovaj ga u pismu, upravljenu na izvanrednoga kotorskoga providura Moro, ne proglašuje krivim. Između ostaloga bio je opat optužen, da je na Veliki Četvrtak, nakon što je pričestio svećenike iz prvoga reda, podijelio sv. pričest trojici dječaka prije nego općinskim poglavicama. U stvari, nakon što je opat pričestio prvi red svećenika, jer su nekoji svećenici sa nekoliko klerika ostali u drugome redu, pričestio je i ove. Ali se uto nenadno zajedno s njima približe tri dječaka, a opat ih pričesti, da dovrši drugi niz, ni ne misleći da ih ukloni, u pobožnoj sabranosti onoga časa.

O funkciji Velikoga Petka dao je ovu važnu izjavu u providurovu uredu: Molitve Velikoga Petka rečene su latinski samo prve godine. Sve druge funkcije, osim molitava (orationes), koje su samo te godine rečene latinski, biva, proročanstva (Profecie), poslanice, Muka, poklon križu, i prve i druge godine izvršene su ilirskim jezikom, da puk bolje razumije, prama pobožnu po-

hvalnu običaju, uvedenu od otrag 10 godina po prilici, po kome se i molitve (orationes) govore ilirski. To je uveo njegov predšasnik, a slijediće se taj običaj po primjeru drugih crkava u pokrajini. On ne će da uvodi nikakvu novotariju, koja bi mogla da ozlovolji njegovu ljubljenu otadžbinu.[347] To je bilo u svibnju 1754. Grimani u svojoj odluci od 1. srpnja 1754. između ostaloga naređuje za riješenje spora, da se i molitva za dužda poput ostalih na Veliki Petak mora da moli narodnim jezikom; da korizmenoga propovjednika izdržava općina, jer ona ima pravo da ga bira; u slučaju bilokakve prodaje posjeda crkve sv. Jurja općina mora da se sporazumije s opatom; kad se naprave nove grobnice u župskoj crkvi, traži se dozvola općine i župnika, a za nove grobnice u opatskoj samo opatova.

Značajno je, da je opat bio izmolio latinski samo molitve (orationes) Velikoga Petka, a sve ostalo narodnim jezikom.

Senat je 1. kolovoza 1754. potvrdio Grimani-jevu terminaciju.[348]

Martinović je pošao u Zadar pred providura na proljeće 1754. Na 15. travnja spominje mu se kao zamjenik u župi Luka Burović. On ga je zamjenjivao još zadnjega travnja.[349] Ali za 15. svibnja, kad se najsvečanije proslavila prva stogodišnjica peraške pobjede nad Turcima, bio je opat već natrag.[350]

Ljubav do narodnoga jezika bila je u Peraštana baštinjena od starine, kako je već bilo istaknuto. I same su više crkvene vlasti imale u tome pitanju obzira prama našemu narodu u primorju. A značajno je, da se sve ovo dešavalo u eri mletačkoga

---

347 Finalmente lo stesso Abbate manifesta, e dichiara, che a risserua delle oraz.ni del Venerdì Santo surifferite nel primo anno solam.te dette in Latino tutte le altre funzioni di Profecie, Epistole, Passio, Adorazione di Croce in ambi gli anni furono recitate in Illirico a maggior intelligenza del Popolo, seguendo in ciò il pio, e lodeuole costume introdotto da dieci anni in circa in dire anche le Orazioni in Idioma Illirico dal suo Precessore, et intendendo di seguirlo ancora a norma di altre Chiese della Prouincia.... non intendendo, ne uolendo introddure nouità alcuna, che pregiudiciale esser possa ne a sè ne alla Communità della Sua Fedelissima, et amat.ma Patria.

348 PA, Doc.scelti dal 1685 al 1794.

349 BA, II (22), Castelli, 406., 408.

350 Gospa od Škrpjela, II. dio.

cila kotorskomu biskupu Vinku Bući, da se za pouku ređenika, osobito onih, što ne znaju latinski, mogu da mole kojebile odobrene molitve u pučkome govoru i ilirskome jeziku.[351] Mletačke vlasti dakako nijesu došle Peraštanima ususret u ovome pitanju iz ljubavi do slavenskoga jezika, nego da Peraštane uzimadu uvijek uza se, a još više, jer su Mlečići bili konservativni u čuvanju starih običaja.

Opatija je kroz vjekove imala pod sobom selo Većebrdo. A tako i hrbat (vrhunac) stolivske gore, koji su držali Većebrđani. God. 1754. stolivska se općina tomu usprotivi. Iz toga nasta raspra između Stoliva i opatije, ili točnije, između Stoliva i peraške općine, jer se općina za to skrbila, kao i u svim sličnim prilikama upogled sv. Jurja. Bilo je to u doba, kad su se u ovim stranama javljali ojači pokreti težačkoga svijeta protiv plemićke gospode. Tako se u kolovozu te godine, nakon vojničke demonstracije protiv Krtoljana, obraća kotorsko plemstvo na općega providura Frana Grimani-ja, da ga uzme u zaštitu protiv prohtjeva pučana, koji im poriču i posjed sv. Gabrijela (Stradioti). Svelo se plemstvo na sasma jadno stanje, pošto je izgubilo mnoga dobra u Grblju, Bijeloj, Luštici i Krtolima, pa zadnjih godina i ona više Škaljara djelovanjem pograničnih Crnogoraca. Ujedno mole, da se buntovnicima oprosti.[352] Kao da su pučani naslućivali skoro oslobođenje ispod pritiska povlaštenih stališa velikim franceskim prevratom.

Nije tada ni Perastu bilo dobro. U jednoj depeši iste godine Grimani ističe, kako je Perast spao osobito radi ulcinjske trgovačke utakmice, pa će sasma propasti, ne uspostavi li se slobodna trgovina s Arbanijom.[353]

Još g. 1705. opći providur Augustin da Riva podvrgao je peraške kmetove u Stolivu na molbu općine u svim javnim poslovima Perastu. Vremenom je kroz jedno 50 godina stvar dotle došla, da su ih Peraštani naprosto smatrali u svemu neodvisnima od Stoliva, a to je u Stolivu izazivalo smutnju i zbrku.

[351] Vernacula Lingua, et Illirico Sermone — BA, XXIV (15), M. Drago 227.

[352] PA, Doc.scelti dal 1685 al 1794.

[353] PA, ibid.

Iz jedne molbe opata Martinovića iz god. 1754. na općega providura Grimani-ja razabire se, da katastar opatijskih zemalja nije nikako bio uređen. Razni su kmetovi na svoju ruku, a i drugi privatnici, obrađivali pojedine komade raštrkanih posjeda kao svoje i uživali bez ikakva prethodna ugovora, pače i drugima prodavali, i u miraz davali svojim kćerima. Tako je svećenik Marko Druško iz Prčanja prodao najbolji komad zemljišta Željkova, vlasništvo opatije, braći Tripovićima i Staničićima iz Tivta.

Hrbat brda nije unešen u iskaz posjeda opatije, što ga je iznio Mazarović 1717., gdje se spominju opatijske zemlje u Stolivu. Taj iskaz izvadiše Stolivljani iz biskupske kancelarije u Kotoru na svoju obranu. Stoliv kao mjesto, dakako osim nekoliko kmetskih obitelji, podložnih općini peraškoj u javnim poslovima a opatu u duhovnim, što je moglo da bude na štetu zahtjevima duhovne pastve, nije nikad bio pridružen Perastu, nego u stvarima vojničke službe Dobroti, a u drugima Kotoru. Od starine je opatija imala hrbat gore stolivske u svojim rukama. Ta ratio primi possidentis jedina tumači činjenicu, da se hrbat smatrao opatijin.

U senatskoj se odluci god. 1693. (12. IX.) ističe, da peraški kmetovi novskoga područja imadu biti podložni Perastu u javnim stvarima, osobito vojničkim, poput onih u Orahovcu i u Stolivu. Pod općim providurem Balbi-jem za progon gusara iz Boke imali su dati Stolivljani 25 ljudi pod upravu peraškoga logotenenta kneza Antuna Bujovića. Peraštani su imali na obali kuće većim dijelom. Pa i sama voda usred sela, vrlo dobra i zdrava, bila je napravljena od peraške općine. G. 1739. bio je Stoliv napadnut od velike čete Crnogoraca, pa ga obraniše Peraštani.

God. 1754. (10. IX.) bi zabranjeno iz Mletaka advokatskim pismom (Lettere Avogaresche, advokat Alojzij Renier) pod najstrožim prijetnjama globe od 100 dukata, do potrebe izgona ili galije Stolivljanima, da ne uznemiruju kmetove peraške opatije sa Većebrda, što drže hrbat gore stolivske.

Vijeće Četrdesetorice sudilo je u tri stepena. Najprije Civil Vecchio za sebe, pa Civil Nuovo za se, pa skupa (spazzo), protiv čega nema priziva. Vijeće Četrdesetorice potvrdi (spazzo)

1757. (19. II.) odluku dalmatinskoga providura protiv opata u prilog Stolivu, nametnuvši kasnije 500 dukata globe onomu, ko to prestupi. A još kasnije, u rujnu, naredi, jer svi nijesu to vršili, onima iz Većebrda, da povrate žitija, što su odnijeli Stolivljanima, uz prijetnju globe od 1000 dukata na glavu. Kotorski providuri ne dopuštahu Većebrđanima, da sade i kopaju na zemljištu, priznatu Stolivljanima od Vijeća, primjerice Antun da Riva, i uopće se starahu oko provedbe senatske odluke.

Nakon toga počinjahu Stolivljani nasilja na privatnim peraškim posjedima u Stolivu. Providur Renier preduzme 1758. mjere protiv toga. Tako je kotorski providur Antun da Riva postupio u listopadu 1758. protiv Gašpara Žige i još nekih, koji su silom pobrali grožđe na zemljištu Gospe od Škrpjela u kraju, zvanu Vickovica, i još nekih privatnika. Naredio im je providur, da povrate vlasnicima sav vinski mošt, i zabranio svako nasilje. To je učinio na zahtjev peraškoga odaslanika kneza Šimuna Smeće. Ali stolivska općina upravi utok na Vijeće Četrdesetorice. Ovo, pozivljući se na svoju odluku iz god. 1757., dade 1760. pravo Stolivljanima. Ovi su se i na Orahovčane potužili, što su neki od njih, pozvani navlaš od Peraštana, pazili za vrijeme jematve u peraškim vinogradima u Stolivu na Stolivljane i branili peraški posjed od njihova nasilja. Prosper Valmarana, odvjetnik mletačke općine, najstrože zabrani advokatskim pismom (Lettere avogaresche) iz Mletaka 1761. (25. VIII.) Stolivljanima svako nasilje na imanju Gospe od Škrpjela i drugih Peraštana pod prijetnjom globe od 100 dukata.

Presuda Vijeća Četrdesetorice odnosila se, kako su sad isticali Peraštani, samo na uporabu šume i pašnjaka na stolivskome brdu protiv same opatije sv. Jurja, a ne i na zemlje privatnika ni svetišta Gospina ni drugih crkava. Zato je opet kotorski providur Stjepan Balbi preduzeo 1762. (5. IX) mjere protiv Stoliva, da zaštiti Peraštane o jematvi. Opet izađe 1762. advokatsko pismo protiv Stolivljana. Tad je bio logotenenat u Stolivu (Luogotenente = vojnički zapovjednik u mjestu) Stijepo Marinović, čovjek nasilan i kavgadžija. Presudom od 1757. nijesu bili dirnuti peraški posjedi ispod glavnoga puta, što vodi brdom stolivskim, koji Stolivljani nakon toga hotimično mjestimice poruše, samo da uzmognu smetati peraškim

posjedima ispod puta. G. 1763. (20. IX) Vijeće Četrdesetorice (tri poglavice Vijeća Vido Marcello, Petar Marija Bonfadini i Josip Diedo) presudi, da se odluka ne proteže na oranice ni na vinograde Gospe od Škrpjela i drugih peraških privatnika. Stolivljani ipak ulože priziv sa Civil Nuovo, gdje je izdata presuda 1763., na Civil Vecchio.[354] Razmiricama nikad kraja. Trajale su još god. 1776. Da im doskoče, mletačke su vlasti upotrijebile oštre mjere.[355] Pravda je peraškoj općini pozobala mnogo novca, jer je općina izdržavala takve sporove, kaošto je izdržavala i crkve. Zanimljivo je, da su advokati i fiskali Soranzo i Uccelli odvraćali opata, koji je boravio u Mlecima od 7. srpnja 1758. do 17. lipnja 1759.,[356] i nuncija Bujovića od svakoga pokusa, da se isposluje opoziv konačnih presuda Vijeća, jer je to pravnički bilo neizvedljivo. Jedino bi bilo nade, da se nađe srpski izvornik povelje kralja Stjepana, snabdjeven njegovim pečatom. Već je na drugome mjestu bilo govora o besmislenu svjedočanstvu kaluđera Vuičina i Abramovića iz god. 1754., kao i ob onome ranijemu igumana Vasilija. Mlečići dakako nijesu ni prvi put (1634.) dali važnosti ovomu falsifikatu.[357]

Travnja 1766. preminu Martinović. Veliki zbor imenova za opata Dra Andriju Balovića. Kotorski providur Marko da

[354] ŽA, iz knjige »Per la Vener. Chiesa della B. V. del Scarpello di Perasto e LL. CC.«

[355] G. 1749. (3. V) prekinu Stolivljani podavanja prvoga voća i cvijeća načelniku i poglavicama peraškim. Peraška ih je općina običavala za to pozvati na objed toga dana. ŽA, Carte-per ragione delle vertenze contro Mons. Abbate Martini, 31.

[356] BA, II (22), 331/332.

[357] Upada u oči s jedne strane žestoka borba općine protiv opata, a s druge briga oko posjeda opatije, združena s velikim žrtvama. Opati su peraškoga porijekla uvelike voljeli Perast. I njima su vjernici nosili osobitu čast, kakogod je plemstvo u prirođenoj mu težnji za očitovanjem vlasti na svakome području zašlo katkad na pretjeran način i u crkvene poslove i pokušalo da dovede crkveni stališ u protukanonsku odvisnost. Između toliko vanjskih iskaza časti prema opatu značajan je i ovaj. Za mletačke ere o Božiću i Uskrsu rano u zoru nazdravio bi odred vojnika iz kaštela sv. Krsta opatu i kapetanu paleći triput na pozdrav pod kućom. Onda bi vojnici obredali općinsku gospodu paleći im jedamput. Zato bi se iza objeda predstavili gospodi sa srebrnim leđenom, da im se dobaci bakšiš.

Riva 30. travnja obavijesti vladu o izboru. Dukalom od 30. svibnja 1767. (dužd Vjekoslav Mocenigo), upravljenom na općega providura Antuna Raineri-ja, označi ga senat opatom. Dukala izričito priznaje pravo općine, da imenuje opata.[358]

Opat je vršio jurizdikciju i nad Ljutom i nad Draževrtom i nad peraškim kmetovima na novskome području. Perast je imao nakon zauzeća Novoga 1687. u svojim rukama kao feud svu novsku stranu od Jošice do Kombura, pa i u neposrednu okolišu Novoga.[359]

U godinu 1766. i 1767. pada značajan demokratski pokret u Perastu pod dojmom novih ideja i težnja, kojima je franceski prevrat dao najjači izraz. Građanstvo pokuša da se domogne svih općinskih časti, da ne budu više monopol plemstva. Isto tako i svećenstvo iz drugoga reda zahtijevaše i za sebe opatsku čast, za koju se birahu samo plemići, sa na čelu Rupčićem, vođom ovoga pokreta. Ali se stvar stišala, jer, razumije se, pokret ne naiđe na dobar prijem kod mletačkih vlasti.

Krajem 1775. sporazumješe se seljani iz sela opatova područja, da će u Dalmaciji naći domaćega (illirico) svećenika. Nađoše Frana Mikulića Alaburića iz Rogoznice splitske biskupije. Oni mu se obvežu, između ostaloga, da će mu svako selo godišnje isplaćivati stalan doprinos od 5 cekina. Između njegovih obveza stoji i to, da će stanovati na otočiću sv. Jurja i propovijedati narodu preko sv. mise, nakon što ispjeva poslanicu i evangjelje na slavenskome jeziku (in illirico). Tako je bio priznat Mikulić od biskupa Dell'Oglio za kapelana dušobrižnika tih sela.[360]

Te je godine imao Balović pune ruke posla osobito u okolnim selima za epidemije, koja je tada harala.[361]

---

[358] Venendo il Senato assicurato . . . . che la nomina fatta con ballottaz.ne de Magg.r e Minor Cons.o di Perasto spettante al beneffizio Abbaciale di S. Giorgio in Golfo, e Parochiale di Perasto, Pub.o Jus Patronato nella persona del... spetta ad esso Magg.r e Minor Cons.o.. ŽA.

[359] Vijeće je Desetorice odlučilo 17. VIII, 1773., da peraški župnik ne smije da vrši župničku vlast nad peraškim kmetovima, koji su u Stolivu na području stolivske općine, nego stolivski župnik. BA, 22, 23.

[360] BA, Vol. Anon., I, 526—530.

[361] BA, ibid., 143.

Iz opatova iskaza g. 1778. (18. XII) proističe, da je od potresa 1667. samostan bio razrušen, a crkva oštećena (rovinata). Crkva je djelomično obnovljena od općine. Biskup Dell'Oglio našao je 1765. crkvu dovoljno opskrbljenu. Ima jedan oltar sa kamenom trpezom neposvećenom.[362] Opatski je beneficij jedini u Perastu sa kanonskom institucijom. Crkva nakon potresa stoji tužna tako, da izazivlje grozu u gledaoca.[363] Sama oltarna trpeza sa slikom sv. Jurja nije pristojna za čitanje sv. mise. Grobnice su tako bez reda nebrigom vlasnika, da prijeti kojiput epidemija. Opatija je vrlo mršavih prihoda, a u drugu opterećena teško.[364]

Balović preminu 28. srpnja 1784.[365] Nato izabra veliki zbor jednodušno za opata svoga zemljaka Josipa Marinovića, ali se on odreče te časti pismom iz Mletaka od 2. rujna. Marinović je bio vrstan teolog, pisac i pjesnik. Isusovac do godine 1773., kad je Družba Isusova bila dokinuta. Osobito se proslavio kao zagovaralac ujedinjenja Armenaca s crkvom katoličkom. Istakao se i kao latinski pjesnik. Bio je vanredno uvažen od pape Pija VII, koji ga postavi za teologa sv. Penitencijarije. Preminu u Rimu u kući isusovačkoj »al Gesù« 13. rujna 1801.[366]

Nakon Marinovićeve odreke imenova općina Dra Vicka Mazarovića, mlađega. Senat ga označi opatom dukalom od 16. travnja 1785.[367] Na 9. srpnja bi kanonski postavljen od biskupa Stjepana Dell'Oglio, a u posjed ga uvede na otočiću Matej Zambela. Značajno je, da biskupova isprava župničku

[362] BA, 32 (24), 702.

[363] In guisa tale, che rende orrore a chi la rimira.

[364] Opat troši osim godišnjega objeda na dan sv. Jurja još za večeru kleru na Bogojavljenje, pa osim drugih tereta godišnje biskupu lira 14.8, tako i za poboljšice zemalja. Uzdržava biskupa i pratnju mu u pastirskome pohodu, dok u svim drugim župama to snose općine i sela. BA, Vol. Anon., I, 248. — Knez Gašpar Raković, nekad arhidjakon stolnoga kaptola u Kotoru, načini za sebe i peraške opate grobnicu pred oltarom sv. Nikole u župskoj crkvi g. 1775.

[365] ŽA.

[366] A. Bassich, Notizie della vita e degli scritti di tre illustri Perastini.

[367] U dukali se veli »nominato giusto il solito dalla Fedelissima Comunità di Perasto«.

službu u Perastu ne smatra za glavnu, nego opatsku, kojoj je župnička pripojena, pa se tako i beneficij zove u prvome redu opatijom.[368]

Mazarović je zadnji opat mletačke ere.[369]

Godine je 1789. isposlovao Josip Balović u Rimu breve, da se u župskoj crkvi sv. misa služi na badnju večer u dva sata noći. Zato je imao troška 17½ škuda. Još je imao troškova oko iste stvari u Mlecima, ali u pismu napominje, neka rodoljubi sakupe između sebe tu svotu.[370]

Kad je u Mlecima pala god. 1797. aristokratska vlada, a zamijenila ju demokratska, poslaše Bokelji više odaslanstva austrijskomu generalu Rukavini, da ugovore predaju pod vlast cara Frana II. I Peraštani se izjave za predaju posebnim odaslanstvom na 19. kolovoza. General stigne na 22. kolovoza sa flotom pod selo Lepetane, milju i pô daleko od Perasta. Kad Peraštani vide da im nema više nikakve nade od Mletaka, sakupe se 23. kolovoza, da najsvečanije sprovedu i pokopaju mletačku zastavu. Tadašnji kapetan Josip Vicković digne zastavu iz općinske dvorane, uz opći plač. Nato pozdrave zastavu topovi sa tvrđave i sa lađa. Zastavu odnesu u crkvu i predadu opatu, a on ju metne na veliki žrtvenik. Tad prozbori načelnik zanosnu besjedu, u kojoj tješi svoje sugrađane. da oni nijesu skrivili gubitak stijega. Pače će povjesnica kazati cijeloj Evropi, kako je Perast do zadnjega trenutka održao nje-

---

368 Abbatia S.cti Georgii in Culpho de Catharo, cui annexa est cura Parochialis Terre Perasti. ŽA. Spominje se i Ljudevit Alberti, koadjutor u kancelariji izvanrednoga kotorskoga providura Dominika Marcello, da je opata uveo na 30. srpnja u posjed vremenitih dobara. ŽA.

369 Još za starijega Mazarovića povela se borba protiv znakova opatske časti sa strane biskupa Castelli-ja (1745.). Već od Zambele nijesu se opati služili ni mitrom ni štapom. Uzalud je bila odluka Advogarije iz g. 1714. Od vremena mlađega Mazarovića ostao je još kao jedini vanjski znak starodrevne opatske časti opatski pečat, kojim se opat i danas služi. U ovo doba više ne dolazi u obzir ni naslov abbas commendatarius. Sr. i Visković, o. c., 14. God. 1790. bila je jednom dukalom ograničena upotrjeba časnih naslova i prava (mitra) dotle, dok senat ne ovlasti pozitivnom odredbom. PA.

370 mentre non è di giusto che la povera Chiesa abbia da supplire a queste spese.

govu slavu.[371] Zatim apostrofiše zastavu pjesničkim zanosom i završuje: »Ne ostajući nam dakle drugo za tebe učiniti, naše srce neka bude prečasna grobnica tvoja, i najistinitija i najveća pohvala tvoja suze naše«. Nato izreče govor opat. Kapetan poljubi zastavu, a da se od nje ne mogaše da otrgne. Svak pristupi, da učini to isto, uz gorke suze. Potom zatvore zastavu u škrinju i polože ju pod veliki žrtvenik. Slično se dogodilo i u Zadru.[372]

OPATIJU ZAPREMAJU FRANCEZI (1812.) I AUSTRIJANCI (1814.). — POVRATAK OPATIJE. — OPATIJA U NAJNOVIJE DOBA.

Nakon propasti mletačke republike (1797.) uz Francesku izmijeniše se sve evropske velike sile u gospodstvu nad Bokom. Ali je franceska vladavina ostavila u starih Bokelja lošu uspomenu, dokinuvši stare povlastice plemstva i općine, pa i same korporacije, kao plemičko tijelo, i postavivši pod svoju kontrolu i upravu crkava. Od ovoga vremena izostao je i objed na dan sv. Jurja predstavnicima općine, i to zavazda. U koječemu je franceska uprava bila i potrebna i korisna. Ali je nametnula nesnosne poreze. Tako nastradaše i dobra opatije. Dobrim dijelom biše prodana, a glavnica uložena u gradnju veličanstvene nedovršene nove crkve u slogu novije renesanse. Zato je prokurator sv. Nikole preuzeo da se skrbi za opatsku crkvu.

Francezi su rujna g. 1812. ni ne pitajući opata zapremili otočić sv. Jurja. Samo je genijski kapetan Regalin zatražio od opata, da ukloni grožđe i ostale plodine.[373] Na otočiću namjeste bateriju prema Verigama, ogradivši zid oko vrta s južne i južnozapadne strane do manastira, te s južnoistočne

---

[371] Sr. izvorni govor pučkim jezikom u Viskovića, Storia di Perasto, 49. Balović, o. c., donosi talijanski prevod.

[372] kako kazuje Botta u djelu »Storia d'Italia«, L. XII, 243. Pokop peraške zastave spominje i Dandolo u knjizi »Sulla caduta della Republica Veneta«, 26., Pisani u djelu »La Dalmatie«, 43., i C. Cantù, Della letteratura italiana, 415. Sr. i Visković, o. c., 14., 15. 47.—49.; Balović, o. c., 72.; Renier Michieli, Origine delle feste Veneziane. Ostatak se mletačke zastave još čuva u općini.

do crkvene kapele. Zapravo je gornji dio južnoistočnoga zida od kapele do izbočine nadograđen od Franceza.

Iz ovoga su vremena i vrata na sjevernome zidu prama Perastu za prolaz na staro groblje. Prije se prolazilo kraj zdenca za vodu sa zapada ispod presvođena otvora, čiji se tragovi još zapažaju, a Francezi su ga zagradili. To je valjda u vezi s time, što su se bojali kakva prepada sa strane Veriga. Engleske su ih lađe s te strane lako mogle da ugroze. Zato je i baterija bila uglavnom okrenuta na Verige, kako potvrđuju četiri još očuvana kamena okrugla stalka za topove. Iza ugla sjevernoga zida oko vrta bio je nadograđen sa zapada noviji zid uza stari, i tako pregrađeno skladište za prah. Oko ovih zidova nasuto je zemlje za obranu baruta. Najstariji je i ujedno najviši dio zida sa zapada prama Kostanjici. Tu je u starini bilo spremište. Vide se još tragovi starih prozora na zidu. Sva je prilika, Francezi su razrušili spremište, zagradili prozore na zidu i načinili puškarice. Nato je bilo izgrađeno ili uređeno groblje ispod zida. Peraško groblje na putu u Risan iz novije je austrijske ere. Komisija je odabrala položaj za to novo groblje g. 1863.[374]

Zapovjednik je franceske posade bio Calmain. S proljeća je 1813. uredio stan na otočiću sv. Jurja. Dotle je stanovao s porodicom na otočiću Gospe od Škrpjela. Peraštani su bili prinuđeni, da njega i obitelj mu snabdiju potrebnim pokućstvom, kad se prenio na sv. Juraj. Tako su, uslijed obilja i bogatstva, koje je vladalo u mjestu, običavali snabdijevati pokućstvom čak i kotorsku općinu pri dolasku visokih ličnosti, kao baš ove godine 1813. o dočeku vojvode od Abrantesa, nasljednika Bertrandova na mjestu vrhovnoga guvernera ilirskih pokrajina. Samo su katkad jedva jedvice dobili natrag pokućstvo. Calmain je na usluge Peraštana odvraćao samo vojničkim nasiljem.

Kad 13. listopada 1813. banu pod Novi[375] engleska fregata »Baccante«, digoše se protiv Franceza, kojima se osvajačke

---

[373] ŽA.

[374] ŽA. Peraštani su se do god. 1866. pokapali na otočiću.

[375] Malo prije toga zauzmu Crnogorci sa Primorcima bateriju na Verigama, usprkos paljbe sa sv. Jurja. Sr. Dr L. Tomanović, Događaji u Boki Kotorskoj od godine 1797. do 1814., Dubrovnik, 1922., str. 102.

težnje stegnuše pobjedama saveznika, Dobrota, Prčanj, Perast i Risan. Četa peraških junaka domogne se utvrde sv. Krsta, a kapetan knez Alviz Visković proglasi svojim zarobljenikom zapovjednika posade Tschermella, poručnika prvoga bataljona treće hrvatske pukovnije (u franceskoj službi). Dan prije pisa Gauthier, brigadir, iz Kotora Tschermellu, da bude oprezan, da ne bude iznenađen sa kopnene strane. Isto pisa i Calmainu. Oba pisma biše zaplijenjena na dan ustanka.[376]

Kad Calmain spazi kapitulaciju utvrde sv. Krsta, gdje Peraštani razviše austrijsku zastavu, pisa peraškomu kapetanu Viskoviću ovo ultimativno pismo:

Zapovjednik otoka sv. Jurja Sa otoka sv. Jurja, 13. listopada, 1813.

Gosp.u načelniku Općine peraške.

Znajući da imam posla s osobama, koje poznavaju ratna prava i običaje, obraćam se na Vas, gosp.e načelniče, da Vas obznanim, da se uslijed događaja današnjega dana ćutim obvezan da otvorim vatru na mjesto i utvrdu perašku, i da u tu svrhu upaljujem kugle da zapalim skladište praha pri spomenutoj utvrdi; dakle vidite, da je cijelo mjesto izloženo kobnoj katastrofi.

Jedino sredstvo, da se izbjegnu te neprilike, jest, da se utvrde ovi uslovi:

1. Da se začepe topovi u peraškoj utvrdi;
2. Da mi se dostavi svjedočanstvo, potpisano od časnika i topdžija, koji se drže za taoce, da su oni vidjeli topove začepljene.
3. Da, ako do ponoći ne primim odgovora, smatram se ponukan da otvorim vatru.

Uz izraz štovanja

Zapovjednik Otoka sv. Jurja
Calmain.

Načelnik istoga dana odgovori:

Načelnik Općine Peraške Perast, 13. listopada 1813.

Gosp.u Zapovjedniku Otoka sv. Jurja.

Pobjedonosna vojska Njegova Veličanstva Frana II, Cara austrijskoga, već je ušla u ovaj okrug zajedno sa pomorskom eskadrom Kralja Britanskoga, njegova prijatelja i saveznika.

Sva se Boka skupa s nama digla na oružje na svoju obranu. Mi smo zauzeli perašku utvrdu, da ju predamo Njegovu Veličanstvu Austrijskomu (caru).

Stoga, da Vas osvjedočimo, da Vi imate posla s osobama, koje znaju ratno pravo, i dobro odgojenim, odgovaram na Vaše prijedloge.

---

[376] PA, XVII—I Governo Austriaco. Governo russo, etc.

Svi vojnici, koji su danas u našoj vlasti, bili su primljeni i držani sa svim čovještvom, udvornošću i prijateljstvom, pa stoga, ako se Vi hoćete da opirete, eto Vam odgovora.

1. Topovi ne će biti podnipošto zaključani, nego držani, da se odgovori na Vaš nerazuman otpor.
2. Vi biste odveć zaslužili, što nas smatrate za kukavice tražeći da Vam pošljemo potvrdu o zatvoru topova.
3. Dvije linijske lađe engleske, jedna fregata i dva brika prošla su sada za rt Kumburski, da nam pruže pomoć i da Vas potpuno *uzmu na nišan u slučaju otpora.*
4. Dvjesta bokeljskih ladica skupa sa topovnjačama i penikama doći će sutra, da Vas pozdrave, a ne će Vam dati skloništa u slučaju otpora.

Kako Vi kažete, da ćete otvoriti vatru prije nego svane, spomenite se, da će svi Francezi i Talijanci-taoci u našoj vlasti, biti Vašom krivnjom od nas žrtvovani, mjesto da ih Vi spasite. Upogled praha, Vi se varate, jer u istome času, kad je utvrda zauzeta, bilo je sve preneseno na daleko mjesto izvan svake opasnosti od Vaših zapaljenih kugala, kojih se ne bojimo.

I to Vam budi dosta.

S odličnim štovanjem

A. knez Vicković, načelnik.

Sutradan otvore vatru s utvrde sv. Krsta na otočić. Nakon prvih hitaca Hrvati, koji su sačinjavali posadu, prisile zapovjednika na predaju izjutra 14. listopada, nakon što mu zaprijete smrću.[377] To što su Hrvati iz franceske vojske rado napuštali francesku službu u ovim stranama, zasluga je austrijskoga emisara Brunazzi-ja.[378]

Hoste, engleski zapovjednik ladje »Baccante«, koji se sad spremao da opsijeda Gauthiera u Kotoru, po Pisani-ju[379] odnio je topove sa sv. Jurja. Svakako je topove iz utvrde sv. Krsta, 26 ih od 18 cm, potražio za opsadu Kotora a i da osigura engleskoj floti slobodan prolaz, i odnio sa svom zairom i topničkim namještajem.[380]

Perast je energično zatražio, skupa sa Prčanjom i Dobrotom, od Hoste-a, da se ne razoruža sv. Juraj, nego da se

---

[377] Pisma na talijan. jeziku u PA, ibid. Donosi ih i Visković, o. c. 153/4.

[378] Potanje o ovim događajima PA, pa i Pisan, La Dalmatie de 1797 a 1805.

[379] Ibid., 466.

[380] Visković, o. c., 175.

radije artiljerija iz utvrde uloži u obranu ovoga kraja u tadašnjim jezivim okolnostima. Pošto je Hoste bio obećao pismeno peraškomu kapetanu, da će stvar povratiti nakon zauzeća Kotora, a osam je velikih brončanih topova ležalo za dugo vremena na obali sv. Nikole u Perastu, pa ih je kasnije prisvojila austrijska vlada,[381] dade se zaključiti, da je Hoste nakon kapitulacije Kotora (8. I. 1814.) jedan dio te artiljerije povratio Perastu.

Austrija se konačno ustalila u Boki.

Nakon smrti Vicka Mazarovića († 7. XI, 1823.) austrijska je vlada priznala za taj put općini pravo da izabere novoga župnika. Općina jednoglasno izabere, pod predsjedanjem poglavarstvenoga povjerenika Liepopila, za župnika Josipa Mazarovića na 21. listopada 1824. Kaptolski vikar Jerolim Gianuizzi potvrdi izbor 30. listopada. Tako i vlada placetom 16. studenoga. Nato ga Petar Raffaelli, kaptolski vikar, imenova i postavi za opata sv. Jurja (in Gulpho) i udijeli mu opatijski beneficij s pravom, da nosi opatski naslov, na 5. svibnja 1825. Značajna je motivacija. Kaže se u odluci, da je opatski beneficij bio od davnine zakonito pridružen peraškoj župskoj crkvi, tako da se župnici zvahu i opati sv. Jurja.[382] Ali to nikako ne odgovara povjesnomu razvoju opatije.

Ovdje se već zapaža bitna izmjena u shvaćanju odnosa između župničke i opatske službe. Opatska se čast smatra u novije doba kao naslovna i pridružena službi peraškoga župnika sv. Nikole. Pod austrijskom vladavinom smatralo se označivanje opata sv. Jurja za patronsko pravo kraljevo.

Nakon zauzeća otočića dođe opatija opet u ruke staroga vlasnika. Ali zakratko. Po naredbi austrijskoga generala Milutinovića bio je otočić 14. lipnja 1814. preuzet od vojnih građe-

[381] Visković, o. c., 157. i 176.: PA. — Frano Slavić (fra Frane), glavno lice Vulovićeve novele »Pustinjak« iz ere oslobođenja ispod Franceza, povjesna je osoba.

[382] cumque satis constet, Beneficium Abbatiale S. Georgii in Gulpho longissimis abhinc temporibus unitum legitime fuisse Eccle. Parochiali Perasti, adeo ut qui Parochi iidem et Abbates S. Georgii appellarentur.... Značajan je i naslov: Tibi dilecto nobis in X-to Rmo. Dno. Josepho Mazzarovich Parocho Eccle. S. Nicolai de Perasto, atque Abbati Titulari Eccle. S. Georgii in Gulpho. ŽA.

vinskih vlasti. Opat zadrža jedan ključ crkve i obora radi ukopa mrtvaca. Pomješća su na otočiću služila za skladište zaire. Šteta je bila velika, što su vojne vlasti za dulje vrijeme zadržale otočić, smatrajući ga za svoje vlasništvo. Kroz to vrijeme sve je lagano propadalo. I lupeži učine svoju.[383] Napokon se i svelo sve na žalosno stanje, koje se ni do danas nije moglo da korjenito popravi, uza sva perijodička nastojanja nekih opata, primjerice Guerini-ja i Rose.

Mazarović je bio na sto muka sa vojnim vlastima god. 1826., jer ove nijesu htjele da znadu za opatovo vlasničko pravo. Već krajem 1825. bila je odlučena predaja. U zapisniku stoji,[384] da su crkveni krov i vrata u lošemu stanju. Crkva ima jedan siromašan oltar. Stan čuvarev, nekad manastir, a tako i prizemlje i pod sa dvije sobice u lošemu su stanju. Tako i čatrnja za vodu.[385] Konačno je 20. veljače 1827. bila privolom dalmatinskoga guvernera Tomašića (26. XII, 1826.) prepuštena i crkva i otočić političkoj vlasti, a od ove opet opatu.[386] Vojne su vlasti smatrale utvrdu sv. Jurja za poljsku utvrdu.

Staro je plemstvo moralo da zatraži za svoje zasebne naslove, dobivene od Mletaka, potvrdu od austrijske vlade, i da to potkrijepi ispravama. I opat je to morao za svoje časne prerogative. Vlada je i priznala naslov opata 5. travnja 1825. Opat je bio uveden na otočiću u posjed opatije 1. svibnja.[387]

Mazarović se uzalud trudio, da od vlade isposluje opravak opatije i isplatu najma. Naprotiv revolucijonarne godine 1848. mjeseca kolovoza genijska uprava radi pučkih nemira postavi bateriju na otočić i zapremi kuću jednim vojnim odjelom. Tu ostaše vojnici zadugo.

Ekonomsko je stanje opatije u najnovije doba vrlo skromno. Prihodi su pod Austrijom za vrijeme ispražnjene stolice išli u državnu blagajnu. Tako prije imenovanja Josipa Mazarovića za g. 1824. i 1825., iako je opat položio prisegu na

---

383 ŽA.

384 ŽA.

385 Ispred kasarne (manastira) postojala je obzidana peć, gdje su se za Franceza žarile kugle.

386 ŽA.

387 ŽA.

23. prosinca 1824. Pošto Mazarović nije imao doznačenu nikakvu prebendu, dok je privremeno upravljao opatijom, zatraži od vlade naknadu.[388] Mazarović u jednom izvješću iz g. 1831. izjavljuje, kako od god. 1754. opati ne plaćaju livel od 12 perpera biskupskoj mensi, jer je to podavanje bilo u vezi sa posjedom vrha stolivske gore.[389] God. 1832. imala je opatija 40 barjela vina po 3 forinta (120 for.), 4 barjela maslinova ulja po 15 forinta (60 for.), 4 stara žita po 4 forinta (16 for.). Još god. 1722. računali su se godišnji prihodi opatije na 34 dukata dalmatinske valute.[390] Nešto slaba uprava potkraj XIV. vijeka i kroz XV. vijek, a nešto turski ratovi i potres 1667., a nešto franceska vladavina potpuno potkopaše blagostanje opatije. God. 1852. dobila je opatija čista prihoda od zemljišta u Stolivu 6.50 forinta, u Lepetanima 14.43 forinta, u Donjoj Lastvi 46.54 forinta, u Mrčevcu 70.40 forinta. Opatija ima još i danas posjeda u tim mjestima.

Zemljište Draževrt, prije Carine, od davnine pripadaše opatiji. Livel je kasnije, ne zna se kako, za tu zemlju plaćao nadbiskup Andrija Zmajević, pa baštinici Zmajevićâ kneževi Burovići iz Perasta, sve do u najnovije vrijeme.[391] Livel za Gjurovinu, zemljište u Gjurićima, plaćala je od 1840. dalje, pa još 1854. obitelj Ilije Dabinovića iz Dobrote. Za zemljište Bijeli Vrti u Dobroti plaćao se jedan forinat godišnjega livela. Bio je prastar običaj, da bi opat na drugi dan Duhova vršio službu božju u crkvi sv. Stasije. Carine se zove i zemljište u Lastvi (peraškoj) i u Lipcima. Još 1853. plaćaju za lipačke Carine godišnji livel Nikovići.[392] Lipačko je selo (posjed Četrun) bilo od starine najmljeno Nikovićima za 14 kvarata žita i 10 perpera na godinu.[393] Za strpački livel zapravdao se opat Guerini sa obitelju Smeća. Okružni sud u Risnu dosudi 1871. pravo opatu. Godišnje će Smeća plaćati opatiji 24 perpera (od 6

[388] ŽA. I danas se postupa maćuhinski sa dobrima opatije, pa se kidaju opatovi prihodi, i onako nevrijedni spomena.

[389] ŽA.

[390] ŽA.

[391] ŽA.

[392] ŽA, Libro de Livelli dovuti all' Abbazia di S. Giorgio di Perasto.

[393] ŽA.

karantana), što vrijedi 2.52 forinta.[394] — G. 1852. zatražila je austrijska vlada točan inventar svih dobara, da se spriječi njihovo dalje propadanje.[395]

Nakon smrti Josipa Mazarovića († 29. VIII. 1855.), koji je doživio svečanu proslavu druge stogodišnjice peraškoga boja (1854.), preuze upravu župe i opatije Prčanjanin Pasko Guerini. Bio je imenovan za župnika i opata 17. kolovoza 1861., a ustoličen 10. studenoga iste godine.

God. 1859. uglavi vojna vlast sa Guerini-jem ugovor o najmu opatije za 10 forinta mjesečnih. Crkva je postala skladište zaire. Prah se držao u riznici. Zvonik u ovo doba nije imao zvona ni pokrova. Guerini ga je obnovio g. 1876. Jedino današnje zvono potječe iz godine 1682. Najmovni je ugovor bio obnovljen g. 1865. Na 30. prosinca 1871. opatija je bila opet predana vlasniku. U ovo vrijeme (1869.) pada krivošijski ustanak, koji je dao austrijskoj vojsci mnogo muke.

Guerini je bio vrlo revan dušobrižnik. Za kolere 1867. posluživao je selo Glogovac, kamo se bolest bila došuljala, s velikom revnošću.[396]

Na 6. svibnja 1879. bi Guerini imenovan naslovnim biskupom Pafa i dat za pomoćnika Karlu Pooten-u, nadbiskupu barskomu i skadarskomu. Posvećen je u Splitu 3. kolovoza. Bi imenovan nadbiskupom po smrti Pooten-a na 23. studenoga 1886. Preminu 8. veljače 1911., ostavivši za sobom svetačku uspomenu.

Nekoliko vremena prije svoga imenovanja za biskupa dobi Guerini natrag opatiju, kojom je upravljala financijska vlast. Povratak je otoka bio određen još u studenome 1876. Ali je faktično predan opatu od strane financijske uprave u Zadru tek 6. lipnja 1878.[397]

Nakon odlaska Guerini-jeva preuze upravu zadnji Peraštanin Marko Tomičić. Bi imenovan župnikom i opatom 1. prosinca 1883.

---

394 ŽA.

395 ŽA.

396 Peraška je župa g. 1829. brojila 1652 katolika. God. 1852. bilo je u Perastu katolika 725, u Kostanjici 62, u Risnu 62, u Glogovcu 77. Ova su se mjesta tada smatrala za kapetanije, podložne peraškoj župi. ŽA. Danas ima Perast katolika u mjestu 340.

397 ŽA.

Papa Lav XIII. bavio se mišlju, da u Boki podigne veliko sjemenište ne samo za Boku, nego i za cijelu Bosnu. Odredi i glavnicu za osnutak. Sjemenište se imalo podići u Perastu. Na ime kotorskoga biskupa Dra Kažimira Forlani-ja (1880.—1888.) pregovaraše knez Frano Visković u Trstu sa knezom Stanislavom Smećom o kupnji Smećine palače. Ali od toga ne bi ništa, jer u Italiji bukne kolera, pa papa uloži svotu u jednu bolnicu za oboljele. Mjesto toga udijeli neki iznos,[398] kojim se moglo da pristupi izgradnji Lavova sjemeništa u Kotoru (1893.).

Tomičić bi premješten 1897. iz Perasta u Krtole. Još ranije (1. VII. 1896.) bijaše preuzeo upravu župe i opatije Antun Milošević, Dobroćanin, sada prepozit stolnoga kaptola u Kotoru i generalni vikar. On osta u Perastu do kraja studenoga 1899., kad preuze upravu župe sv. Mateja u Dobroti.

Naslijedi ga sadašnji opat Antun Rosa, kasnije počasni kanonik stolnoga kaptola u Kotoru. Rosa je bio prikazan za župnika-opata od peraške općine kotorskomu biskupu Franu Uccellini-ju 11. studenoga 1901. Bi imenovan 10. veljače 1902. i svečano ustoličen u crkvi sv. Nikole 25. svibnja iste godine.

Crkva je bila u najnovije doba u lošemu stanju. Služba se božja nakon godine 1902. (Gjurgjevdan) za neko doba obustavila radi popravka, što ga je god. 1914. izvela centralna komisija za uzdržavanje spomenika u Beču oko crkve i opatije kao povjesna spomenika. Nanovo je napravljen crkveni krov. Grobnice su se u crkvi svele na istu razinu i pločnik je među grobnicama bio obnovljen. Za prezbiterij postavljene su nove stepenice i nova kamenita ograda. Uređena je i mala crkvena riznica, gdje su najstariji grobovi. U zgradi negdašnjega manastira uređena je i prekrivena jedna sobica kraj crkve, do koje vode kamene stube. — Crkva nije bila nikad napuštena.

Svjetski je rat omeo dovršetak opravka. Bio je projektovan nov mramoran oltar. Ali se to nije moglo da izvede, pa je današnji oltar od kamena.

Otočić upotrijebiše vojne vlasti u svjetskome ratu za bolnicu Crvenoga Krsta (1914.—1918.). Da se u vrtu opatije postave bolničke barake, bjehu sasječeni nekoji starodrevni

[398] Visković, Il monastero ecc., 15.

čempresi. Potkraj godine 1918., nakon osnutka nove narodne države, napuste vojnici otočić, a opatija s crkvom dođe opet u ruke svoga zakonitoga upravljača. Crkva je bila ponovno blagoslovljena 3. studenoga 1926., a služba božja uspostavljena sutradan, 4. studenoga.

Crkva je danas u dobru stanju izvana i iznutra.

Danas je pokraj oltara s lijeve strane grobnica Zambelc. Pred oltarom je po srijedi prezbiterija grobnica sa grbom, četiri pojasa, paralelno položena, i s inicijalima B R. U crkvi ima nekoliko grobnica kazade Stojšića (grb — stolica, svinuta na četiri ugla), tako peraškoga kapetana Nikole Burovića Stojšića bez nadnevka, kaošto je i većina grobnica bez nadnevka, i kazade Peroevića (grb — dva ptičja pera unakrst). Dvije su grobnice obitelji Markovića sa grbom kazade Čizmai (ruka drži štap), jedna Luke Markovića, a druga također Luke Markovića, peraškoga kapetana, koji je kapetanovao tik pred peraškim bojem 1654., u kojoj je pokopan nećak mu Krsto Zuana Markovića s natpisom nekršćanske sadržine: Mutae sunt lacrymae suspiria muta nevena flectere si scientem nulla venena queut (mjesto: queunt). Kapetan Marković, neutješljiv nad smrću nećaka, prepustio je svoju grobnicu njegovu mrtvu tijelu, a kraj njega načinio drugu za se (1653.). Dosta je grobova bez natpisa ili dajbudi natpisi su vremenom izlizani. Jedan je grob bez natpisa kazade Bratica (grb — dvije ruke drže strjelicu). Jedan nosi grb kazade Smiloevića (smilje, rascvalo na hridi). Iz g. 1608. je grobnica Krstofora Vickova Kuculovića. Vidovićeva je vrlo stara. Ona Matije Tripova Buće potječe iz g. 1599., a druga kapetana Matija Balovića iz g. 1744. Grob je obitelji Matija Kolovića iz g. 1661. uz napomenu, da ne smije biti ni darovan ni založen drugomu. Iz godine je 1673. grob Matije Kristofalova Brajkovića bez grba. To dokazuje, da je jedan ogranak Brajkovića dosta rano sišao sa Glogovca u grad. Vrlo je stara druga grobnica Balovića kod crkvenih vrata. Krsto je Mazarović načinio (nema nadnevka, ali svakako potkraj XVII. vijeka) grobnicu za one, koji nemaju groba, pod uvjetom, da se tu kopaju oni, koje opat odredi. U riznici je grob Nika Matije Buće, vrlo star, sa jedva zamjetljivim grbom (ljiljan) i drugi s inicijalima, valjda Mazarovića po grbu (smilje).

Zidovi su manastira čvrsti. Tako i oni oko vrta. Zidovi crkve, a i manastira uglavnom, iz novijega su doba, nakon potresa (1667.). Po tome se ni ne može da pravo rasudi, kako se točno protezao stari manastir, i u kojemu je obliku bila građena stara Crkva. Ova nova odvaja oblikom od starijih crkvenih zgrada benediktovskoga reda, a tako i manastir. Crkva je visoka do 10 metara. U manastiru nema svodova, kakvi se redovito zapažaju kod starijih benediktovskih zgrada. Crkva nema polukružnu apsidu, kao ona na otoku kod Krtola. Svetište je svedeno u kvadratan oblik sa svodom poviše. U zidu oko vrta zapažaju se sa sjeverne i sjeveroistočne strane vidionice i stražarnice, klinasto izbočene, dok je sav zid snabdjeven puškarnicama. Sa juga i jugozapada u vrtu na vrhu zida prama Verigama četiri su izdubine za četiri velika topa s okruglom kamenom postavom iz franceske ere. Dva gvozdena demontirana austrijska topa promjera 20 cm ostadoše još tu iz doba krivošijskoga ustanka. Manastirski vrt dolazi u starije doba pod imenom sv. Anastazije ili Stošije. Kult je sv. Stošije bio poznat starim benediktovcima.[399] U maloj izdubini na zidu prezbiterija s vanjske strane nema danas ništa. Sva je prilika bio je tu nekad kip sv. Jurja ili sv. Stošije. Ispod udubine je komad kamena sa starim lombardskim pleternim uresom. Samo je ovdje jedan red crta oštro presiječen.

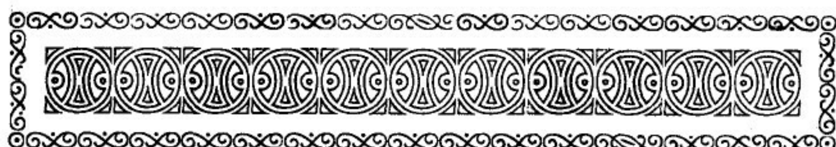
Da danas opatija sa crkvom ne odgovara svojoj važnoj i drevnoj prošlosti, nije čudo, uvaži li se, koliko je puta bila oštećena, porušena, porobljena, a dobra joj lagano razgrabljena ili opustjela. Sumorni čempresi nad starim grobnicama dozivlju u pamet herojska djela junaka, što ondje počivaju, a demontirani austrijski topovi sjećaju i na prolaznost svjetske veličine i ujedno na činjenicu, da je ljudska bezobzirnost izrabila i za bojnu opremu ovo posvećeno tlo, što je poslužilo Benediktovim sljedbenicima za zaklon molitve i mira.

---

[399] Sufflay, o. c. u Illyrisch-Albanische Forschungen, I.

OPATI SV. JURJA.

	Godine
Ivan	1166.
Anoniman	1221.
Matej	1229.
Juraj	1247.
Anoniman	1318
Dominik . . . oko	1327.
Bonaventura . . . oko	1350.
Paskal	1354.—1362.
Jakov	1366.
Ivan	† 1372.
Dominik, lješki biskup, upravljač (commendatarius) opatije	1372.
Vilim de Alareno, napuljski benediktovac	1375.
Antun iz Bitonta (Pulja)	1405.—1410.
Henrik, biskup sabinski, kard. napuljski, upravljač (komend.)	1410.
Augustin iz Ascoli-ja (Pulja)	1410.—1438.
—	
Tripo Bolica (de Lampro), benediktovac, Kotoranin	1438.—1485.
Jerolim Bolica (de Lampro), izabran, nepotvrđen, Kotoranin	1485.
Petar de Brutis, kotorski biskup, upravljač (komend.)	1485.—1493.
Ivan Chiericato, kotorski biskup, upravljač (komend.)	1493.—1513.
Ljudevit Bolica, kotorski kanonik, komend., Kotoranin	1513.—1518.
Petar de Albis, dubrovačke biskupije, komend.	1518.
Tripo Bisanti, Kotoranin, kotorski biskup, komen.	1518.—1530.
Pompej Pasquali, Kotoranin, komend.	1530.—1535.
Frano Pasquali, Kotoranin, komend.	1535.—1565.
Vicko Pasquali, Kotoranin, komend.	1565.—1579.
Filip Duplović, Kotoranin, benediktovac	1579.—1604.
Mihovil Cizila, Kotoranin, komend.	1605.—1646.
—	
Damjan Šilopić, Peraštanin	1647.—1655.
Andrija Zmajević, Peraštanin	1656.—1671.
Ivan Petar Tagliapietra, Mlečanin	1672.
Karlo Franchi, dubrovački podanik, zadnji benediktovac	1676.—1695.
Vicko Zmajević, Peraštanin	1695.—1701.
Antun Zambelić, Peraštanin	1702.—1717.
Vicko Mazarović, stariji, Peraštanin	1719.—1752.
Marko Martinović, Peraštanin	*1752.—1766.*
Andrija Balović, Peraštanin	1766.—1784.
Josip Marinović Peraštanin, izabran odrekao se	1784.
Vicko Mazarović, mlađi, Peraštanin	1785.—1823.
—	
Josip Mazarović, Peraštanin	1824.—1855.
Pasko Guerini, Prčanjanin	1855.—1879.
Marko Tomičić, Peraštanin	1879.—1897.
Antun Milošević, Dobroćanin, privremeni upravljač	1897.—1899.
Antun Rosa, Hvaranin . . . od	1899.

Problem vjerskog ujedinjenja.

Dr Andrija Živković.

(Nastavak).

IV. »Evangelički katolicitet«.

Taj pojam razvija vrlo agilni protest. nadbiskup u Upsali D. Nathan Söderblom. Njemu se pripisuje u zaslugu održanje stockholmske konferencije od 19. do 30. augusta 1925. »za praktično kršćanstvo«. Pod pojmom »evangelički katolicitet« hoće N. Söderblom da nam kaže: Crkva je jedna opća katolička. Ali kako je Božanstvo jedno u Trojstvu, tako su u toj jednoj Kristovoj Crkvi tri grane, koje sve tri zajedno čine tek crkvu pravom i potpunom. Te grane jesu: ortodoksna, rimska i evangelička. Njihova unutarnja veza stoji u tom, da priznaju Krista. Kako će pak ljudi njemu služiti i kako će si ga pretstavljati — potpuno su slobodni. U tom općem priklanjanju k Njemu i u općoj svijesti, da im je On vođ i učitelj, ima mjesta za sva mnogovrsna shvatanja. Nije dakle bitno ni pitanje Božanstva Kristova, ni pitanje sakramenata, ni papinstva, ni biblije. Bitno je jedino priznanje Krista.

Očito je, da se takav pojam crkve ne pokriva s onim, koji je općenito usvojen. Još više: ne pokriva se s onim, što ga je Krist razvio osnutkom svoje Crkve. To je samo jedna između varijanata, što ih je protestantski racionalizam i modernizam iznio. I kad se jednom shvaćanje udalji od pravoga puta, onda je subjektivizam u potpunom razmahu. Nije zato nikakovo čudo, da mnogi protestantski vjernici ne mogu poklanjati povjerenja N. Söderblomu u njegovoj naučnoj službi. Moraju ga ostaviti. Došli bi inače do potpunog vjerskog negativizma slijedeći ove principe.[1]

[1] Cfr. Dr Franz Heiner: Ner neve Syllabus Pius X. II. Aufl. Mainz 1908. str. 233. i sl.; Chr. Pesch: Comp. Theol. dogmaticae, tom. I. pag. 141. seq.; Batiffol C.: L'église naissante et le catholicisme, IV. edit. Paris 1909. str. 174 i sl.

»Nevidljiva zajednica svetih« ne ostvaruje kraljevstva Kristovog. I makar da mu je cilj nadzemaljski, ma da ono »nije od ovoga svijeta« (Iv. 18, 36), ono je sastavljeno od onih, što su određeni za onaj svijet, a žive u tijelu kao ljudi na ovome svijetu.

To je svoje kraljevstvo Krist nazvao Crkvom, sagrađenom na pećini; neslomivom i nepobjedivom, stupom i temeljem istine.[2]

Daleko je zato po ovom stanovištu još onaj čas, kad ćemo moći realno govoriti o vjerskom ujedinjenju. Razorni crv nekršćanskog, upravo Kristu protivnog duha, mori još snažno te crkvene zajednice. Nema s njima ni razgovora o vjerskom ujedinjenju, a kamo li kakovog stvarnog pokušaja u tom pravcu. To su uvidjeli pravoslavni u Lausanni; moći će odsad oni mnogo jače da obrate svoju pažnju katolicizmu i s nama da traže ostvarenje barem onog cilja, što ga je J. F. Laun precizirao kao zadaću lozanske konferencije.

V. »Malineski razgovori«.

1. — Mnogo je negdje nada s njima spajano. Dok su trajali ovi razgovori,[3] izbijali su po često u štampi glasovi, koji su navieštali skori povratak anglikanaca, zapravo anglokatolika k matici rimskoj Crkvi. Nijesu takovi glasovi bili samo posljedica nepoznavanja pravog tijeka razgovorâ. Oni su imali

[2] 1 Tim 3, 15: Haec tibi scribo... ut scias quomodo oporteat te in domo Dei conversari, quae est Ecclesia Dei vivi, columna et firmamentum veritatis.«

[3] »Malineski razgovori« (Conversations at Malines, Flam.: Mechelen) imaju kao osnovicu i daljnji povod značajne izjave t. zv. Lambeth konferencije. Na jednom (god. 1920.) od redovnih sastanaka biskupa, što su u vezi i sporazumu s nadbiskupom u Canterbury, izdano je saopćenje, u kojem se veli: »Nijedan predlog za ujedinjenjem ne može za se ustvrditi, da je u stanju ostvariti ono jedinstvo, što ga Bog traži, ako on ne obuhvaća i veliku latinsku zapadnu Crkvu, s kojom je naša povijest bila u prošlosti tako tijesno vezana, a s kojom se i danas slaže u mnogim tačkama vjere i predaje.«

Započeti su god. 1921., a završeni 1925. Bilo je u svemu pet sastanaka: 6.—8. decembra 1921., 19.—20. marta 1923., 7.—8. novembra 1923., 19.—20. maja 1925. 11.—12. oktobra 1926. Posljednji je održan već nakon smrti kardinala Merciera radi redakcije izvještaja o razgovorima.

i jedan jak oslon u snažno manifestovanoj težnji samih anglo-katolika, naročito nekih istaknutih protagonista u ovoj akciji.[4] A jednako je čitavoj stvari davao ozbiljan i važan značaj autoritet ličnosti, kakova je bio kardinal Mercier.

Nakon što je službeni izvještaj predan javnosti[5] može se o čitavoj stvari govoriti s izvjesnom sigurnosti. To su učinili u prvom redu oni, koji su neposredno interesirani: engleski anglikanski i katolički krugovi. Ali ako ćemo pravo reći: njihov je pogled na ovu stvar zasjenjen domaćim sitnicama i razračunavanjima. Kako već biva među ljudima, gdje slabosti i egoistički razlozi priječe dublje shvaćanje i poziranje u daljinu.[6]

Međutim ovi »malineski razgovori« imaju u stvari jače značenje. Oni su pokazali, kako treba utirati puteve k ujedinjenju. Više vrijedi zajednička konstatacija, da je ovaj i ovakav put koristan i poželjan radi razumijevanja i slaganja u naziranju, nego neumjesna opaska katoličkog organa »Tablet« (21. I. 1928.) o »naivnosti« francuskih i belgijskih zastupnika našeg katoličkog stanovišta. Jer ondje je um i srce u skladu s velikim idealom, za kojim teži svaka čestita kršćanska duša; uvjerenje i zanos, osnovani na intimnom pogledu u duše braće, koja također ljube jednu jedinstvenu Kristovu Crkvu; ovdje osjetljivi pojedinci iz svakodnevne stranačke borbe. Svaka im je misao natrunjena partikularizmom; za njih i njihovo poimanje kao da iščezava lagani tok božjih puteva; žuri im se, te

---

[4] Lord Halifax (* 1839.), predsjednik uvažene English Church Union; M. F. Portal.

[5] Pod naslovom: The Conversations at Malines 1921.—1925. (Oxford university press), publiciran je 19. siječnja 1928. Izvještaj je od strane anglikanskih sudionika, ali su se katolici saglasili s njim. Priklopljen mu je u fracuskom jeziku od katolika sastavljeni jedan memorandum, u kojem su izložene tačke, gdje su se anglikanci s katolicima složili. Neobjelodanjen ostaje izvještaj o temama o kojima je bilo doduše govora, ali nije došlo do sporazuma. Vidi: Ecclesiastica Nro 5/1928. str. 46.

[6] »Hier haben wir wieder den traurigen Beweis, dass unsere belgischen und französischen Mitbrüder nicht die richtigen Leute waren, um mit den Anglikanern Besprechungen abzuhalten . . .« ». . . Nirgends können wir uns die naive Versicherung des frazösischen Memorandums erklären, dass »ein Übereinkommen ohne grosse Schwierigkeiten bezüglich verschiedener Punkte erreicht wurde« . . .«, Ecclesiastica n. n. mj. str. 51.

nemaju strpljivosti, da pripuste naravnom razvoju psihičkih zakona otstranjenje učinaka, koji i onako nijesu preko noći nastali.

2. — U kratkim ćemo crtama predočit o čemu je i kako je tekao razgovor između ovih dviju neoficijelnih grupa[7] anglikanske i rimokatoličke Crkve.

Anglikanci su kod prvog sastanka naglasili svoje naročito uvjerenje o nekoj posredničkoj ulozi, koju da im je Providnost božja dodijelila. Pa kako su do sada držali dodir s pravoslavnim crkv. zajednicama, tako da će i u buduće; s njima da se slažu i u shvaćanju u Kristovoj Crkvi potrebnog vidljivog poglavarstva. Mi se, vele, ne ćemo plašiti, kad tome kucne čas, da primimo i papinstvo kao centrum jedinstva; ali ne papinstvo onako kakovo je danas u teoriji i praksi rimokatoličke Crkve, nego kao izraz jedinstva, što ga i kako ga budućnost bude iznijela. Naglasili su ovdje još jednu važnu stvar, koju su natuknuli još godine 1920. prigodom one znamenite konferencije u Lambeth-palači u Londonu. Pripravni su naime i na »proširenje« zaređenja svog klera, ako je to za ujedinjenje bezuslovan zahtjev. Ta je pripravnost očito u vezi s odlukom pape Leona XIII. o ređenju anglikanskog klera.[8]

Na drugom je sastanku govoreno o obredu, jeziku i liturgiji, pričešćivanju pod objema prilikama i o ženidbi svećenika. Sa strane katolika odgovoreno je, da bi se u tim tačkama polučio sporazum t. j. da bi i kod njih moglo biti onako, kako je u tim pitanjima kod nekih sjedinjenih Crkvi na istoku. I pitanje prava opće intervencije pape, kao glavara Crkve, da se dade praktički dovesti u sklad s ustavnim zakonima pojedinih ze-

---

[7] Od strane katolika sudjelovali su: Kard. Mercier, gener. vikar (danas kardinal i Mercierov nasljednik) Van Roey, mision. svećenik iz Pariza M. F. Portal kod prvog i drugog sastanka, a kod trećeg i četvrtog još: kanonik crkve Notre-Dame u Parizu Msgr. Batiffol i Abbé Hemmer, župnik od Sainte Trinité iz Pariza.

Od strane anglikanaca: Lord Halifax, dekan od Wellsa Dr. J. Armitage Robinson, Rev. W. A. Frere, pa kasnije još: prijašnji biskup oksfordski Dr. Gore, i Dr. Kidd.

[8] Ep. »Apostolicae curae« od 18. septembra 1896. Denzinger Nro 1963—1966.

malja bez ikakovog uštrba po njegov ugled i po ugled biskupa u tim zemljama.

Taj je predmet naročito raspravljan na trećem sastanku. »Univerzalnu jurisdikciju« ne mogu, vele anglikanci, priznati niti sv. Petru, niti sadanjem rimskom papi. Jedino neko »duhovno vodstvo« i neku prvotnu »brigu za procvat i napredak Crkve kao cjeline«, to bi po njihovom bio opseg papinskog ugleda. Svoje naziranje su formulirali ovako:

1. Rimsku su Crkvu osnovali sv. Petar i sv. Pavao.[9]
2. Rimska stolica je jedino historičko poznato sijelo na zapadu.
3. Rimski je biskup, kako reče sv. Augustin za papu Inocenta I.: predstojnik zapadne Crkve.[10]
4. Među svim biskupima kršćanstva ima on prvenstvo (primat) tako, da bez zajednice s njim nema izgleda za ujedinjenje kršćanstva.
5. Engleske crkve imaju da za svoje kršćanstvo zahvale rimskoj Stolici: »Grguru, ocu našemu, koji nam posla krštenje«.[11]

Na četvrtom je sastanku raspravljano pitanje već prije načeto: o opsegu jurisdikcionalnih prava papinih s jedne, a biskupa s druge strane. Nadalje o dogmama, koje drži rimokatolička Crkva nakon prvih velikih ekumenskih sabora.[12] Iznošeni su pogledi sadanjeg naučavanja, kako s jedne tako s druge strane.

Kod redakcije izvještaja nabrojene su tačke, u kojima je postignuta saglasnost bez velikih poteškoća. Tiču se: 1. krštenja, 2. hierarhije, 3. sakramentalnog života, 4. euharistije, 5. sv. mise, 6. sv. pričesti, 7. ispovijedi, 8. sv. pomazanja. U pitanjima papinskog primata i prava, koja iz njega ističu, i discipline rimokatoličke Crkve naglasili su katolici načelno stajalište njezino, ne upuštajući se u nikakove pogodbe niti obećanja, pošto zato nijesu imali ovlasti.

3. — Nama, koji iz izvjesne perspektive gledamo na ovaj historički pokušaj uzajamnog približavanja između anglikanaca i rimokatolika, ne može doći misao, da ovaj čitav posao nazovemo jalovim isticanjem pojedinaca ili težnjom za senzacijama.

---

[9] Tako sv. Irenej, Adv. Hereses III. 3, 2.

[10] S. Augustin: Contra Julianum Pelagianum I. 13.

[11] Concil Clovesho A. D. 747: Anglo-saxon. Chronica 565.

[12] Anglikanci ne priznaju odredaba tridentinskog ni vatikanskog sabora.

Mi prelazimo preko zaoštrenih grebena, što ih je među jednom braćom isklesala tužna i krvlju mučenika orošena povijest engleska. Gledamo u ovom pokušaju nastojanje, da se u pravom svjetlu i ispravnoj liniji pokaže stoljetna nauka Crkve, brižno čuvana kraj historičke Petrove Stolice u Rimu. Duh te Crkve, dubljinu njezine vjere, brigu i skrb oko povjerenog zaklada Kristove nauke, mogu odijeljene crkvene zajednice bolje i bliže upoznati na ovaj način. Povrh razgovora daje naročito otvorenost, srdačnost, sloboda i zauzetost za stvar jednu posebnu notu svim načelnim izjavama pojedinaca. I nemamo razloga da sumnjamo u ispravnost dojmova anglikanskog lista Church Times (20. I. 1928.), kad veli: »Za nas je ovaj izvještaj jedan vijesnik nade, jedan glas ljubavi, jedan poticaj za još jačim nastojanjem...«[13]

Pretjeranim bojažljivim izljevima nekih katoličkih izvjestitelja doista nema mjesta. Katolička crkvena nauka ništa ne stradava; naprotiv: ona na taj način dolazi do jednog uvažavanja, do kojeg nam mora biti stalo. Nama je uvijek žao, kad nas odsuđuju, jer nas ne poznaju ili kad nam pripisuju shvaćanja, koja mi nikad nijesmo svojima učinili. Mi se često puta moramo da branimo od izvraćanja i izvrtanja naše crkvene nauke, koje ne rijetko dolazi iz pukog neznanja.

Mi ne smijemo zauzeti stav niti odbojnog niti umišljenog sretnog posjednika istine. Naše svjetlo valja da svima svijetli, pogotovo onima, koji danas, nakon stoljeća ne nose nikakove krivnje, što je njihov pogled k istini više zasjenjen i izvjesnim predrasudama zastrt. Ne će svjetlo katoličke istine danas ništa izgubiti na snazi svog blagotvornog sjaja i svoje topline, ako se jače nego prije obrne k onima, koji ga danas možda i više trebaju.

I kad vidimo njihove duše, gdje kao kroz tamu pružaju ruke k pećini, kod koje je stalnost, sigurnost i historička istina, onda je naša dužnost da im izađemo u susret. Mi ne ćemo puno postići, ako ne shvatimo, da su u njima borbe, koje razapinju čovjeka; da je psihološki proces spoznanja kompliciran, a praktični koraci, koji spoznaju privode u život još komplicira-

[13] Cfr. Ecclesiastica n. n. mj. str. 52.

niji. Samo kad budemo potpuno razumjeli, da danas k čovjeku valja prići kao č o v j e k u, pa da mu i nadnaravnu utjehu katoličke religijske istine valja na jednom naravnom putu i jednim shvatljivim načinom približiti njegovoj duši — samo onda će se naš rad odvijati tako, da će milost božja raspoloženu volju lako sklonuti k pristanku.

Kod nevjernika je pri obraćenju čin vjere djelo velike milosti božje. A u slučaju odijeljenih crkvenih zajednica još je teži put, što ga psiha pojedinaca ima da prođe. Tu je još jedna od najtežih zapreka baš odgojem i tradicijom ukorijenjeno uvjerenje o ispravnosti vlastite vjerske nauke, »providencijalnoj«, kako vele, zadaći njihove crkve i njezinog naučavanja. Intelektualni sud, koji pripravlja na čin vjere, znamo, da je neophodno potreban elemenat u ovom procesu. Tko ga u ljepšoj i neodoljivijoj formi bude znao pripraviti, i većem se uspjehu može nadati.

Neka nitko ne misli, da je u tu svrhu dosta samo studirati izvore naše Crkve, njezinu povijest i konstitucije. Može u konkretnim slučajevima biti i to dosta. Primjera imademo na pretek. Ali je ž i v a r i j e č uvjerljivija, snaga o b r a z l o ž e n o g argumenta neposredno jača i djelotvornija. To je pokazao Krist Gospodin svojim primjerom, čitava Crkva svojim razvojem, a pokazuje nam život oko nas svakodnevno.

Ne vidimo dakle razloga, koji bi mogao valjano opravdati nesimpatično držanje prema pokušajima ove vrsti.[14] Pretpostavljamo dakako, da je i potrebna doza ozbiljnosti i stručne spreme kod onih, koji tumače i izjašnjuju stanovište Crkve.

---

[14] Nitko ne će valjda smatrati v a l j a n i m razlogom tvrdnju, da je zbog toga, što su kroz godine trajali ovi razgovori, bilo manje konverzija u Engleskoj! Biva, vele, ljudi su čekali u nadi, da će doći do jednog prijelaza, *en masse*, ako ne i svih anglo-katolika, pa su pojedinačne svoje prijelaze odgodili. A od razgovora, eto nikakovog formalnog zaključka u tom smislu.

Još se manje može izražavati bojazan, da će cjelina i punina katoličke nauke nešto izgubiti. Tu je na mjestu riječ prof. B. P o s c h m a n n a (Braunsberg): »G e w i s s, d i e W a h r h e i t d a r f u n d s o l l n i c h t G e g e n s t a n d e i n e s K o m p r o m i s s e s w e r d e n. **Aber erst recht ist es nicht notwendig, die Mauer, welche die nichtkatholischen christlichen Gemeinschaften von uns trennt, ohne zwingenden Grund immer weiter zu erhöhen.**« Theolog. Revue Nro 7/1928 col. 265.

Konačno: nije li i ovakav način samo također jedan put, kojim vršimo dužnost vjerovjesnika Kristovog evanđelja i njegove Crkve? Ukočene forme, pa ma koliko one bile posvećene starinom i običajem, kad jednom postanu nedjelotvornima, valja zamijeniti novima, vrijednijima. Jedini je uvjet, da kod tog ne strada ispravnost crkvene nauke, niti da se okrnji ugled njezinih predstavnika. Tko će se pak usuditi reći, da Kristu Gospodinu ne mogu biti mili razgovori kakovi su vođeni u Malinesu? Kad znamo, da je njegova želja, da radimo za sveto jedinstvo njegove Crkve, zar će smirena bezbrižnost s naše strane opravdati nadu, da će rastavljene crkvene zajednice same od sebe jednom prijeći k matici Crkvi? Tkogod zato na ovom putu i u ovakovom radu posije sjeme ispravne riječi i nauke Crkve, nek bude uvjeren da će briga Krista Gospodina biti, da mu ne uzmanjka nebeske rose.

Ne vjerujemo, da »Malineski razgovori« ne će donijeti ploda. Ako ga i ne možemo ovaj čas da zabilježimo, kao konkretan jedan učinak, znamo ipak, da nijedan čin, koga izvodimo s intencijom na slavu Božju ili njegove Crkve, ne će ostati nezapažen kod Gospodina.

VI. Enciklika »Mortalium animos«.

1. — Nekako u isto vrijeme, kad je objelodanjen izvještaj o malineskim razgovorima«, izašla[15] je i ova vrlo važna i značajna enciklika pape Pija XI. Čini se, da je ova vremenska koincidencija — slučajna. Njezin je sadržaj[16] međutim u izravnoj vezi s pokušajima za vjerskim ujedinjenjem, koje sam naprijed spomenuo. Toliko je snjima u vezi, da će na njihov daljnji razvoj, imati presudan utjecaj, jednako kao što će u čitavom pitanju crkvenog i vjerskog ujedinjenja ostati za rad katolika od normativnog značenja.[17]

---

[15] A. A. S. od 10. jan. 1928. »Ss. D. N. Pius Pp. XI. Litt. Enc. ddto 6. Jan. 1928.: De vera religionis unitate fovenda.«

[16] Vidi: Katolički List br. 4./1928.: Enciklično pismo o unapređivanju pravog jedinstva vjere.

[17] »Encyclicae istae litterae . . . prorsus mirabiles praedicandae sunt, sive copiam doctrinae consideres sive claritatem expositionis, sive vim argumentorum quibus catholici a non paucis erroribus praecaventur

U prvom dijelu spominje trovrsnu težnju za jedinstvom: jedna se osniva na naravnoj zajednici ljudskoj i jedinstvenom porijetlu, pa je u sebi razumljiva i opravdana, jer je opće čovječanska; druga se iz nekog vjerskog instinkta ogleda za suboriocima u borbi protiv bezboštva i bezvjerstva; a treća je ona, koja se može označiti imenom pankristianizma: da se ujedine svi, koji se priznaju kršćanima. Ističe naročito kao poticaj k ovom cilju Kristovu molitvu uoči muke: da svi budu jedno.[18]

U drugom dijelu veli: Najveća je dužnost svakog čovjeka, da prema objavi upravi svoje djelovanje po volji Božjoj. A volja je Božja, da se svi Kristovi sljedbenici okupe u jednoj njegovoj vidljivoj Crkvi. Slijedi: da su na krivom putu oni, koji misle, da Crkva sastoji od federativnih zajednica. Jednako su u zabludi koji drže, da se Kristova riječ o jednom stadu i jednom pastiru ima istom ostvariti u budućnosti, kad se stvarno sjedine svi, koji se priznaju kršćanima. A danas, vele, nema još tog jednog ovčinjaka, niti jednog jedinog pastira. Varaju se napokon i oni, koji se nadaju, da će do tog jedinstva doći međusobnim nagađanjem i popuštanjem, dakle: kompromisnim putem.

U trećem dijelu zato veli enciklika, da rimska stolica ne može sudjelovati kod sastanaka, koji su vođeni i upriličeni na

---

vel etiam sanantur et, ut sperare licet, ipsi acatholici sincerae intentionis, paulatim persuabuntur ad ineundam rectam unitatis viam.« Periodica de re morali, canonica liturgica Tom. XVII. fasc. I. pag. 11.

Mnogo je već pisano i raspravljano o sadržaju ove enciklike s katoličkog i akatoličkog stanovišta. Tako osim citiranog rimskog časopisa Periodica (februar 1928.), cfr. Dr. Jos. Hanuš: Mortalium animos, encyklika Pia XI. o jednotě cirkve u »Časopis katolického duchovenstva« god. 96. br. 5. str. 579; Dott. C. Spallanzani: Per il ritorno dei disidenti u »La Scuola Cattolica«, god. 56. br. 11. str. 401; J. Fabijan: Enciklika »Mortalium animos« u »Bogoslov. Vestniku« god. VIII. str. 157, 281; Fr. A. Gemelli: Il significato e il valore dell enciclica Mortalium animos u »Vita e Pensiero«, god. XIV. vol. XIX. fasc. 9. str. 519; Th. Romain: Le neoprotestantisme et l.Enciclique u »Bulletin catholique international«, god. III. br. 33; Yves de la Brière: Chronique du mouvemente religieux u »Etudes«, 5. febr. 1928.; Fr. Tomeček S. J.: Pius XI. a jednota Cirkve u »Apoštolát sv. Cyrila a Metoda« god. XIX. br. 2. 1928.

[18] Iv. 17, 21.

tim krivim shvatanjima, jednako kao što ne može dozvoliti ni da vjernici na njima sudjeluju i sarađuju. A obrazlaže to nejedinstvenošću i međusobnim oprečnim naučavanjima mnogobrojnih kršćanskih zajednica, koje se crkvama nazivlju. Objavljena istina je samo jedna i jedinstvena. Gdje se u temeljnim istinama kršćani razilaze ne može biti ni iskrenog težnja za pravom Kristovom Crkvom, koja je isto tako jedna i jedinstvena. Neka se zato vrate k matici Crkvi, koja će ih primiti raširenih ruku.[19]

2. — Enciklika razbija mnoge iluzije. Nadovezuje na misli i pojmove iznesene u pismima i enciklikama Leona XIII. anglikancima i amerikancima.[20] Ali u formi i jačini izraza oštra je i apodiktična. Ni katolički pisci ne kriju intrasigentnog njezinog stava.[21]

To može da zvuči nesimpatično i da djeluje porazno. Da odbija i usporava svako oduševljenje u radu; da sputava razmah sila u radu za ujedinjenjem. Bilo je glasova, koji su odmah pokazali, da ne shvaćaju situacije, u kojoj se nalazi Pijo XI. kao glavar rimokatoličke Crkve. Primili su ovaj njegov intransigentni stav kao isprsavanje kakovog sredovječnog feudalca, kao povredu najosnovnijeg principa Kristovog evanđelja — ljubavi.

---

[19] »Ad apostolicam igitur sedem hac in urbe colocatam, quam Petrus et Paulus principes apostolorum suo sanguine consecrarunt, ad sedem inquimus »Ecclesiae catholicae radicem et matricem« (S. Cypr. Ep. 48 ad Cornelium, 3.) dissidentes accedant filii, non ea quidem mente ac spe, ut »Ecclesia Dei vivi, columna et firmamentum veritatis« (1 Tim. 3, 15) fidei integritatem abjiciat suosque ipsorum toleret errores, sed contra, ut se illius magisterio ac regimini permittant.« Periodica n. n. mj. str. 10.

[20] Encikl. »Satis cognitum« od 29. jula 1896.: de unitate Ecclesiae, Denzinger-Bannwart 1954; Epist. »Apostolicae curae« od 13. sept. 1896.: de ordinationibus anglicanis, Denzinger-Bannwart 1963; Epist. »Testem benevolentiae« ad Card. Gibbons od 22. januara 1899.: de americanismo, Denz.Bannw. 1967.

[21] »Questa posizione di assoluta intrasigenza ha assunto il Papa principalmente perchè è carità mostrare ai dissidenti la gravità dell' errore in cui essi sono caduti. Ciò potra turbare le anime deboli . . . ma anime rette... vedranno in tale intrasigenza una manifestazione della forza, sempre feconda e viva, della Chiesa.« Fra A. Gemelli: Il significato e il valore dell' enciclica Mortalium animos, Vita e Pensiero n. n. mj. str. 534.

I tko gleda tenor enciklike »Mortalium animos« sa stanovišta jednakopravnog faktora sa svim ostalim kršćanskim zajednicama, ne može doista da ga prihvati. A baš protiv takovog shvaćanja je u prvom redu ovaj odlučni nastup enciklike: ne ćemo i ne možemo tek da pogađanjem pravimo neko jedinstvo u vjeri! Na taj bi način katolička Crkva napustila tradiciju, koju uz tolike borbe nastavlja od apostolskog vremena. Pala bi u zabludu, da Kristove Crkve nema ostvarene, nego da je istom treba sastaviti od rastrganih dijelova.

Ne smije dakle nikoga začuditi ovakav intransigentni stav u pitanju opstanka Crkve, njezinog dogmatskog naučavanja i hierarhičnog uređenja. Istina je jedna i nepromjenljiva; ne podnosi rastezanja ili smanjivanja. Ona je tu i od nje se ne može ni za vlas popustiti. To je načelna nepopustljivost, uvjetovana osnovnim filozofskim pojmovima.

Zato pothvati, koji se osnivaju na filozofskim zasadama subjektivizma i relativizma u historiji i u životu, ne mogu ni doći u obzir, da stupe ikad na istu liniju s onima, koji prihvaćaju apsolutnu istinu, ne samo u nadnaravnom, nego i u naravnom redu. Konkretno je ovim stavom Pija XI. izrečen sud sa strane kompetentnog faktora u Crkvi nad američko-anglikanskim pokusima: stockholmskom i lozanskom konferencijom,[22] pankršćanskim priredbama. Naročito nad lozanskom konferencijom rad koje su neki revni protestanti čak u Rim pohrlili da saznadu, kako ju je Rim primio.

3. — Što se tiče »Malineskih razgovora« izvode neki, da se enciklika među recima i o njima nepovoljno izrazuje.[23] O tom međutim nema govora.[24] Jedini osion za takovo mišljenje bile bi riječi, što ih je donio »Osservatore Romano[25]: In quanto ad una eventuale ripresa delle Conversazioni possiamo di nuovo assolutamente assicurare, che una ripresa non sarebbe certamente per consenso o per incorragiamento del Santo

[22] Cfr. »Bogoslovska Smotra« br. 2. 1928. str. 153—161; br. 3. 1928. str. 303—313 članak: Problem vjerskog ujedinjenja.

[23] Cfr. Periodica etc. str. 16. i 17.

[24] »Manifestum est easdem nulla censoria nota his encyclicis litteris notari« (Ibidem str. 16.).

[25] Broj od 21. januara 1928.

Padre ... il quale pur avendo seguito fin qui lo svolgimento delle cose, non ne ha mai preso atto se non come di cosa avvenuta fra private persone senza mandato di sorte alcuna«.

Iz ovog (novinarskog) saopćenja ne slijedi ništa drugo, nego da sv. Ocu nakon svega, što se odigravalo kroz vrijeme »malineskih razgovora« (1921.—1926.) ne bi bio po volji njihov daljnji nastavak. Tu je bilo dosta razloga partikularne naravi, pa su tako i sami pregovarači smatrali zgodnim, da ih završe. I smrt kard. Merciera je uslijedila međutim. Navodi se još i to, da su ti razgovori po sudu sv. Oca privatne, bezobvezne naravi. A takovima su ih svi upućeni i smatrali. Ne može se dakle reći, da su takovi razgovori načelno zabačeni ili da su nezgodni i nekorisni. Oni su šta više poželjni, kako sam naprijed istakao, jer su odraz jedne psihološke težnje, kojoj se ovim putem najuspješnije može u susret izaći.

Drugo je dakako pitanje: da li je u ovim i ovakovim prilikama, kakove su naročito u Engleskoj nakon neuspjele borbe ze reformu »Prayer Book«, o p o r t u n o otpočeti takav novi rad. O tom će da prosuđuju nadležni crkveni predstavnici s jedne i s druge strane kao i oni laici, koji čitav svoj život posvetiše apostolskom radu na polju vjerskog ujedinjenja.

Mnogi su akatolici već udarili na Pija XI. u vrlo nepovoljnom tonu. Iznose naziranja takova baš rad kakovih je papa smatrao potrebnim oštro i jasno naglasiti katoličko stanovište. Valja dobro uočiti: Nije glavar naše Crkve protiv toga, da mi i dalje jedni drugima iznosimo i izlažemo naziranja i nauku Crkve. Ta na taj se način jedino i postizava čistoća historijske istine. U tom nastojanju i praktičnom apostolskom provođenju i sastojat će uz molitvu naš rad za vjersko ujedinjenje. On je samo naglasio da katolička Crkva u ovom poslu ne može da licitira. Ona može da izađe u susret objašnjivanjem, tumačenjem, ispravnim ustanovljivanjem historičkih zamračenih pitanja. I to će ona svakomu, bilo pojedincu ili skupini, rado učiniti. Ali cijenkanja i pogađanja ne pozna i s ponosom ih odbija. Na to je o v l a š ć u j e njezina povijest kao najsnažniji apologeta njezine ortodoksije.

Francuski se protestant M o n o d, u stilu svojih vjerskih sumišljenika, nipošto ne slaže s enciklikom. Zapisao je u istom

*

nepovoljnom stilu riječi: Njegova će enciklika značiti jednu epohu u povijesti kršćanstva.[26] Ne, ne će ona značiti takovu epohu, nego će značiti ono isto, što je značila enciklika Pija X. »Pascendi Dominici gregis«, kojom je odsuđen modernizam. Takova je eto dužnost vrhovnog vidljivog glavara Crkve. Da on ne bdije nad očuvanjem čistih zasada vjerskih, kakova bi već danas bila ta nauka Crkve? Sam pojam »Crkve« zadaje raznim kršćanskim sljedbama puno glavobolje. A nauka o sakramentima, o Bl. Djevici Mariji, o milosti i t. d.?!

Nastojanja, makar u sebi bila vođena i najuzvišenijim motivima, kad izađu izvan okvira i pođu stramputicom, moraju se u interesu cjeline zaustaviti i svratiti na pravu stazu. Takovo je značenje enciklike »Mortalium animos«.

VII. Velehradski kongresi.

1. — U radu za jedinstvom Kristove Crkve zauzeli su Velehradski kongresi[27] jedno odlično mjesto i veliki ugled. Rad na zbližavanju, a po tom jednom i na sjedinjenju istočne Crkve sa zapadnom ima skroz drugi karakter, nego pokušaji raznih protestantskih crkvenih zajednica. Pravoslavlje i protestantizam ne potiču iz jednakog izvora, niti su danas, nakon stoljeća, na jednoj liniji. Opozicija im je protiv Rima, istina, zajednička, dok je sistem, naučni i vjerski, neisporedivo odalečen jedan od drugoga. O tom su se pravoslavne crkve temeljito uvjerile u Lausanni prošle godine.[28]

[26] »La sua enciclica segnera un' epoca nella storia del cristianesimo«. Vita e Pensiero n. n. mj. str. 537.

[27] Početak im je god. 1907. Svake druge godine su se sastajali slavenski katolički učenjaci ponekad i s pravoslavnim laicima i svećenicima, gdje su u velikoj uzajamnoj ljubavi raspravljali o pojedinim pitanjima, koja dijele pravoslavlje od katolicizma. Veliki je svjetski rat prekinuo ove sastanke sve do god. 1921., kad ih je opet oživio olomučki nadb. Dr. C. Stojan. Njegov nasljednik Dr. Leopold Prečan sakupio je god. 1924. do tri stotine najvidenijih radnika na polju crkvenog jedinstva na Velehrad. To je bio IV. veliki sastanak. Između njih se održaju manji sastanci posvećeni proučavanju istočne crkve. Peti kongres održan je god. 1927. Cfr. Acta IV. conventus velehradensis a. 1924. pag. 11—27; »Bogoslovska Smotra« br. 1. 1928. str. 122.

[28] Cfr. »Bogoslovlje«, organ pravoslavnog bogoslovskog fakulteta u Beogradu, god. II. br. 4. str. 241—259.

Naše nastojanje polazi s najplemenitijih motiva. Uvjerenje, da je međusobno upoznavanje prvi preduvjet razumijevanja i poštivanja vodi trudbenike oko velehradskih kongresa. Oni pravoslavni, koji su na njima ili aktivno ili pasivno sudjelovali, davali su svojim osjećajima oduška na jedan dirljiv način. Vidjevalo se, da su ukorijenjene predrasude, stoljećima stvoreno jedno ponosno mišljenje, najveća zapreka, udaljenom stavu između jedne i druge Crkve. Neka bojazan pred mogućnošću, da se u svoj svojoj historijskoj jasnoći, najednom pokaže neispravnost onog stava i potreba za ispravljanjem.

Neko ljudsko obaziranje na prestiž i tradiciju. A to mora vremenom da padne! Mora da se ispravi i kod katolika nastrano mišljenje o nekim pojavama vjerskog života kod istočnjaka, jednako kao što mora da se kod njih razbije strah pred otvorenim i jasnim izjašnjavanjem s katolicima.

Kad se novija pravoslavna bogoslovska znanost bude više emancipovala od upliva protestantskog racionalizma, bit će nam razgovori lakši i naravniji. Uvjet je, da jedni i drugi iskreno i odano težimo za objektivnom istinom! Nije ni u tradiciji ni u sv. pismu sve jasno kao sunce. Pa zato ni ne smijemo umjetnim svjetlom obasjavati neke činjenice, da nam one posluže kao d o k a z za naše teze. Objektivno, znanstveno utvrđena historička istina mora se prihvatiti i poštivati, kolikogod možda omiljele tradicije morale uzmaknuti.

2. — Da li enciklika »Mortalium animos« tangira velehradske kongrese? Nipošto! Njezina je oštrica uperena protiv »pankršćana«, kako se naročito njihovo mišljenje pokazalo u Lausanni A istočna je Crkva u Lausanni otvoreno priznala, da s pankršćanima ne može u vjerskim pitanjima naći zajedničke osnovice. Ona dakle odbija stvaranje jedne Kristove Crkve iz najekstremnijih razrožnih dijelova pogađanjem i natezanjem. Zauzela je dakle prema pankršćanskom pokretu isto stanovište, što ga zauzima enciklika »Mortalium animos«. Velehradski kongresi ne idu za tim, da prikrajamo vjersku nauku, pa jedni da malo popuštaju, a drugi da pridodaju. Hoćemo da uz ljubav i molitvu širimo i s p r a v n o mišljenje, stvarno t a č n o poznavanje pojedinih članaka vjeroispovijedanja, običaja ili zakona crkvenih. Da budimo d u h bratske snošljivosti i osjećaj

dužnosti uzajamnog sarađivanja u životu. Da tako probudimo i u najširim slojevima jednu živu težnju za sjedinjenjem, za jednim ovčinjakom i jednim pastirom. Da uklonimo naivne i neispravne luteranske tvrdnje i neslane šale, raširene na račun katoličke Crkve i njezinog klera. Da jedni i drugi osjetimo, kako nam moderni liberalizam otima hiljade i hiljade duša, koje se gube zauvijek ili stradavaju krvavo se mučeći. Da u nama i u našim potomcima tako polagano sazrije misao: naš spas jest uz tijesni naslon na Crkvu Kristovu. A Crkva je Kristova tamo, gdje je pećina, na kojoj je sazidana! Sve je drugo posljedica mutnih političkih ili ličnih i sebičnih trzavica. Kako su nastale iz sićušnih razloga, tako ih često isto takovi sićušni razlozi podržavaju u životu. Preko njih — k stijeni Petrovoj i historički utvrđenom njegovom nasljedniku rimskom biskupu.

Ništa ne će ometati potpuno naše združenje, kad jednom ova misao snažno obuzme prostrani slavenski istok! Zadaća je velehradskih kongresa, da u tom smjeru ustrajno rade i nadalje. Pijo XI. je svojim pismima god. 1924. i 1927. bjelodano pokazao, da mu je ideja i njezina provedba u smislu ovih naših izvoda silno na srcu. Nema dakle nikakovog razloga misliti, da bi ova najnovija njegova enciklika ma u čemu zasjenjivala ili zabacivala rad velehradskih sastanaka.

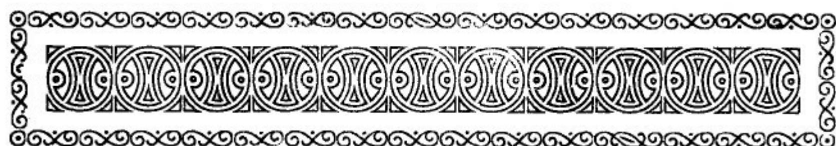
3. — Da li je vjersko ujedinjenje između pravoslavne i katoličke Crkve uopće moguće? Dr. P. Trbojević n. pr. misli, da nije moguće.[29] I zato da valja raditi samo na zbliženju crkvi, od kojeg da se pravoslavna crkva ništa ne treba bojati . . .

---

[29] »Danas se mnogo govori o ujedinjenju crkava, ali po mojem skromnom mišljenju to je nemoguća stvar, jer ujedinjenje pretpostavilo bi, da neko žrtvuje svoje dogme, a to se teško dade zamisliti. Ali zato možemo i trebamo raditi na zbliženju Crkava; tražimo ono, što nas zbližava, a ne ono, što nas udaljuje jedne od drugih«. Vesnik, nedjeljni crkveno-politički list, god. IX. br. 23. str. 2.

Ne mislim, da bi ujedinjenje tražilo, da itko žrtvuje svoje dogme. Tražilo bi samo, da se dođe do uvjerenja, da nema nikakove nove dogme, koja nije potpuno sadržana u objavi i tradiciji. Do tog uvjerenja može da dovede nepristrano, objektivno i znanstveno istraživanje. Dakako, da je i nakon naučnih rezultata još uvijek potrebna milost Gospodinova, koja volju sklanja i upravlja na pristanak objavljenoj istini. Nijesu umstveni razlozi isključivo odlučni kod čina vjere, nego milost Božja i slobodna volja naša. A kraj ovih faktora, tko će reći da je vjersko ujedinjenje nemoguća stvar?

Differentia theoriae atomicae scientificae et philosophicae.

Dr. Josephus Lach.

Objectum commune materiale philosophiae et scientiarum naturalium physicochimicarum est mundus externus. Distinguuntur tantum inter se per objectum formale seu per respectum sub quo de suo objecto materiali tractant. Prima inquisitio de mundo externo fuit philosophica. Veteres philosophi posuerunt a priori sua principia fundamentalia ex quibus tunc totam suam doctrinam de mundo et de phaenomenis in mundo apparentibus deduxerunt.

Scientia physicochimica usque ad saec. XVI. minime progressa est, sed abinde miro modo se evolvere coepit. Licet scientia physicochimica tamquam scientia experimentalis sub alio respectu quam philosophia de mundo externo tractet, tamen e philosophia quaedam principia fundamentalia desumpsit, quae tunc experimentis verificare et probare conata est.

Ad melius intelligenda systemata atomismi scientifici et philosophici de quibus in hac disertatione agitur praecipua puncta systematum philosophicorum quorum principiis utitur scientia physicochimica proponemus.

Primus inter veteres, qui de ipso ente tractavit fuit P a r m e n i d e s (saec. VI. a. Chr.) Secundum eius doctrinam existit »ens« unum extensum, immobile, intrinsece immutabile, aeternum, figurae sphaericae. Vacuum non existit, quia est »non ens«. Haec doctrina duplici principio fulcitur: metaphysico et epistemologico. Parmenides »ens« univoce sumit ideoque omnem multiplicitatem eius excludit. Quod est praeter »ens« est »non ens«. A. »Non ens« est nihil. E. »Ens« unum est.

Possibilitatem tou fieri negat. Nihil fit neque fieri potest. Nam fieret vel ex »ente« vel ex »non ente«. A. Non ex »ente«, quia »ens« iam est. E. Non fit, neque ex »non ente«, quia »non

ens« non est. E. nihil est; ex nihilo autem nihil fit. E. Nullum datur fieri.

Omnis motus sine vacuo impossibilis est. A. Vacuum non datur. E. Nec motus. Parmenides sumit omne cogitabile tamquam »ens«, ergo esse cogitabile et existere idem sunt. Ad cognitionem plena perspicuitas objecti requiritur, nam quod non est plene perspicuum, non existit.

Haec sunt in mundo iuxta veritatem. Omnis mutatio multiplicitas entium et contigentia iuxta opinionem videntur.

Leucipus et Democritus (saec. V. a. Chr.) docuerunt mundum a sic dictis atomis constitui. Ideoque systema eorum atomismus vocatur. Hae atomi sunt entia minima, extensa, indivisibilia, (iam a Leucipo et Democrito atomi vocata) innumerabilia, ad invicem separata, ita ut ex duobus numquam fit unum, nec ex uno duo. In atomis omnes figurae possibiles sunt. Atomi intrinsece immutabiles sunt. Omnis mutatio in mutatione locali consistit. Unice quod L. et D. in systemate Parmenides mutaverunt est admissio vacui. Admisso vacuo motus localis et multiplicitas numerica entis possibilis evasit. Immutabilitas intrinseca atomorum ex principiis metaphysicis Parmenidis, que etim L. et D. retinuerunt, sequitur.

Maiorem mutationem in systemate Parmenidis, quam atomistae, Empedocles et Anaxagoras (saec. V.) fecerunt. Empedocles quatuor elementa specifice diversa admittit (ignem, aërem, aquam, terram). His quatuor elementis omnia corpora constant. Haec elementa intrinsece sunt immutabilia, et omnes mutationes per eorum mixtionem et separationem fiunt.

Anaxagoras multiplicitatem specificam entium infinitam ponebat. Ab illo etiam »nous« omnia movens admittitur.

Haec systemata in eo concordant, quod omnem mutationem intrinsecam admittunt. Omnia phaenomena in mundo corporeo per solam mutationem localem explicare conantur. Mutatio intrinseca impossibilis est, nam entia nihil aliud pati possunt nisi moveri localiter. Non datur ulla mutatio substantialis nec accidentalis intrinseca. Haec doctrina ex a priori posita immutalibilitate entis deducta est, non vero per experientiam acquisita.

Problema metaphysicum Parmenidis de immutabilitate entis Aristoteles solvit posita doctrina: verum est, quod nihil per se fieri potest nec ex »ente« nec ex »non ente«, sed intra »ens« et »non ens« datur aliquid tertium — »ens in potentia«. Et ex ente in potentia potest aliquid etiam per se fieri. Haec celeberrima solutio Aristotelis intrinsecam mutationem entis possibilem reddit. Ex hoc patet in systemate Aristotelis »ens« non univoce sed analogice sumi. Ad explicandam generationem et corruptionem entis, Aristoteles systema suum hylemorphisticum evolvit. Sed hac de re hic nihil.

Omissis omnibus aliis systematibus philosophicis usque ad Cartesium (1596.—1650.) praecipua puncta eius doctrinae breviter exponemus, quia maximum influxum in scientias naturales exercuit. Sicut Parmenides suam doctrinam principaliter ex suis principiis metaphysicis deduxit, ita Cartesius econtra suam doctrinam, primarie ex suis principiis epistemologicis, i. e. ex sua doctrina de ideis claris et distinctis, evolvit. Clarum est id, quod imaginative et intellective simul clarum est. Idea clara est, si per ipsam objecti praesentiam fiat. Ut sit distincta necesse est, illam solummodo ad se pertinentia habere. Ideae clarae et distinctae aliquam existentiam repraesentant. Ea tantum quae clara et distincta sunt, revera existunt. Praecipua puncta doctrinae ejus haec sunt: Essentia corporis existit in extensione. Corpora numero per motum localem distinguuntur. Per quitem fiunt unum. Omnis materia est ejusdem essentiae. In toto universo ergo una eademque materia existit. Unice quod materia pati potest est divisio, figuratio et motus. I. e. pati potest tantum ea quae et quantitas patitur. Materia ergo intrinsece immutabilis est. Divisibilitas materiae est infinita. Vacuum atomi et qualitates secundariae non existunt. Cartesius negat mutationem substantialem, nam »ens quo« ignorat. Vis consistit in corporis tendentia manendi in statu in quo primo positum est. Motus est translatio unius partis materiae ex vicinia unius ad viciniam alterius.

Systema Cartesii cum prius expositis id commune habet quod mutationem intrinsecam i. e. passivitatem corporum negat. Omnes mutationes per solam, mutationem localem, quam corpora unice pati possent, explicantur. Hanc doctrinam philo-

sophicam, seu potius aliqua principia metaphysica et epistemologica veterum et Cartesii scientia physicochimica sua fecit. Hisque principiis innixa suas hypotheses de mundo corporeo extruxit.

In prima dissertationis hujus parte hypothesis atomismi scientifici prout a Fechner extructa est proponetur. Secunda vero pars atomismum philosophicum tractabit. In tertia denum parte atomismus scientificus hodiernus cum atomismo Fechneri comparandus simulque ejusdem atomismus philosophicus crisi subiiciendus est.

I. ATOMISMUS SCIENTIFICUS JUXTA FECHNER.[1]

Primo ipsam hypothesim exponemus, dein facta praecipua in quibus hic atomismus fundatur referemus.

Materia ponderabilis particulis minimis (atomis) in spatio discretis constat. Hae atomi leges aequilibrii et motus, quae pro quacunque massa vigent, sequuntur. Ultimae hae atomi sunt vel per se indestructibiles vel saltem vires physico-chimicae eas destruere non possunt; nec unquam ratio datur, cur atomos quomodocunque destructas poneremus.

Atomi materiae ponderabilis numero minori vel maiori in moleculas, vel atomos compositas uniuntur. Hae moleculae, pariter ad invicem discretae, etiam inter se ulterius uniri possunt. Atomi compositae denuo disgregari novasque combinationes inire possunt. Omnia ergo corpora in partes dividi possunt usque ad minima ultima seu atomos, quae amplius dividi non possunt. Quoad distantiam atomorum certum est, eam multo maiorem esse quam atomi ipsae. De dimensionibus atomorum absolutis nihil constat. Moleculis determinata forma tamquam limes combinationum atomorum tribui potest, sed de forma ipsarum atomorum nil certi statuitur.

Vires atomicae sunt partim attractivae partim repulsivae, vel saltem eas ad solas attractivas reducere non possumus. Lex praecisa virium nescitur. Praeter hanc materiam ponderabilem duplicem materiam imponderabilem Fechner distinguit: Unam, quae particulis discretis in spatio collocatis constat,

[1] G. Th. Fechner: Ueber die Physikalische u. Philosophische Atomenlehre. Leipzig H. Mendelsohn 1864[2].

influxumque in phaenomena physica habet et aether vocatur: alteram subtiliorem et continuam, quae in favorem ideae pleni spatii sumi potest, sed hic aether nullum influxum in phaenomena physica exercet proindeque a physico tamquam non existens haberi potest.

Sicut jam diximus etiam aetherem cosmicum particulis minimis in spatio discretis constare. Distantia haec, tam magna est ut particulae relate ad eam omnino evanescunt.

Pondus aetheris, si omnino datur, potest in omnibus phaenomenis lucis in relatione ad alias vires, a quibus phaenomena haec dependent, omitti, et aether tamquam imponderabilis sub hoc respectu haberi. Utrum aether motum corporum terrestrium impediat, certe non constat. Licet non sit omnino incompressibilis, particulae ejus multo facilius ab invicem separantur quam comprimuntur. Aether perfectam elasticitatem habet. Ob hanc elasticitatem vibrationes in aethere sicut in aëre possibiles sunt; a particula ad particulam sicut vibrationes soni in aëre transmittuntur. Vibrationes aetheris lucis calorisque producunt phaenomena, quae verosimiliter tantumodo varia celeritate vibrationum differunt. Vibrationes lucis transversales sunt, non autem longitudinales et respectu distantiae inter ipsas particulas minimae. Densitas et elasticitas aetheris in corporibus diversae qualitatis est diversa.

Ut explicatio phaenomenorum, quae nunc exposituri sumus, possibilis redattur, duo supponenda sunt: 1.° discretio corporum et partium aetheris, quae suppositio maximi momenti est; 2.° universales determinationes, quae cum ipsa discretione connexae sunt.

Facta, quibus theoria atomica nititur, in duas classes dividi possunt: 1.° in facta physica (i. e. phaenomena lucis, caloris, electromagnetica) 2.° facta chimica (i. e. phaenomena molecularia).

a) Argumenta pro theoria atomica ex phaenomenis lucis et caloris desumpta.

Praeter phaenomenon generale fractionis lucis, quod aeque bene explicari potest si corpus continuum admittatur, duo dantur phaenomena quae nullo modo explicari possunt si

lux per continuum diffundi supponatur, et quidem spectrum (dispersio lucis in colores) et polarisatio. Cl. Fechner dicit optimos mathematicos et physicos confessos fuisse spectrum nullo modo cum theoria undulationis lucis componi posse. Sed haec impossibilitas — prout Cauchy monstravit — existit tantum si undae lucis per aetherem ut in continuo transmitti supponantur. Tota autem difficultas evanescit si particulae aetheris discretae sumantur. Hoc in casu spectrum et fractio lucis tamquam necessarium consequens e fundamentali suppositione theoriae undulationis sequentur.

Idem valet de polarisatione lucis. Haec nempe similiter unice explicari potest, si discontinuitas aetheris et undae transversales, non longitudinales, admittantur. Hae vibrationes in luce ordinaria omnes directiones possibiles transversales habent, in luce vero rectilineariter polarisata tantum directiones transversales paralellas.

Doctrinam ergo atomismi theoria undulationis necessario supponit, sicut tota fere physica a theoria undulationis dependet. (cfr. Fechner o. c. p. 23).

Quod phaenomena caloris attinet, a Fourier monstratum est, leges transmissionis caloris sub leges radiationis caloris reduci posse, sub hac tamen conditione, corpora ponderabilia e particulis discretis ad invicem calorem radiantibus constituta esse. Nam si corpora tamquam continua ponantur duo haec phaenomena scientifice explicari non possunt. Calor maxima vi verticaliter in superficiem corporis eradiatur dum in directione obliqua juxta leges sinus decrescit.

Radiatio haec fit supposita structura atomica corporis, dum supposita continuitate explicatio non datur. Ergo theoria atomorum saltem tam bene fundata est, quam ipsa theoria lucis et nexus phaenomenorum caloris. (Fechner o. c. p. 28). Hanc suam conclusionem cl. Fechner in formam ponit: scientia physica quae realitatem explicat et componit, partem necessariam scientiae de ente constituit. Atqui: theoria undulationis necessario integrat scientiam physicam et theoria atomica unicam fundamentum theoriae undulationis praebet. Ergo: atomismus pars necessaria scientiae de ente haberi debet.

b) **Argumenta pro theoria atomica e phaenomenis electromagneticis.**

Phaenomena magnetica in legalem nexum cum phaenomenis electricis et aliis tantum in theoria atomica poni possunt. Nam ope theoriae Ampère-i omnia phaenomena magnetica tamquam effectus electricitatis circularis explicantur. Phaenomenon tamen fundamentale magnetismi per spiras electricas produci nequit. Si dividatur nempe magnes in particulas, singula harum magnes perfectus erit. Si autem spira electrica frangatur, elecriticitas cessat. Ex una ergo parte perfectam similitudinem habemus, ex altera vero tam magna discrepantia aparet

Quomodo haec duo concilientur? Ad ambas quaestiones solvendas sufficit electricitatem circularem non circa axim magnetis in toto sed circa singulas particulas sensu homologo currentem supponere. (Fechner o. c. p. 37.) Operatio magnetis ad extra hoc in casu eadem est ac si esset magnes in toto spiris electricis circumdatus vel per ipsas simpliciter substitutus, dum *duratio* vel *remanentia virium magneticarum* in particulis singulis et impossibilitas abductionis per contactum vicinalem per se sequatur. Hic nempe contactus in tantum vim electricam abducit in quantum duo puncta ejusdem non vero separatae electricitatis unit. Haec posterior particulas magnetis sensu atomistico circumdat. Particulae hac necessario sunt discretae, ergo magnes est corpus discontinuum, nam in corpore continuo electricitas circularis impossibilis est. Phaenomena ergo electromagnetica — juxta Fechner — ad suam explicationem corpus ex atomis discretis constitutum exigunt.

c) **Rationes pro atomismo ex phaenomenis molecularibus desumptae.**

Sunt quaedam phaenomena molecularia, quae facile explicantur si constitutio corporum atomica admittatur. Phaenomena haec sunt facta isomeriae et metameriae. Si isomeriam lato sensu sumamus ita ut casus polymeriae includatur, tunc »isomeria« significat casum quando corpora ex eisdem elementis chimicis constituta tamen essentialiter diversas proprietates

habent. Corpora sunt »isomera« sensu stricto, si adhuc idem pondus moleculare habent.

Quomodo haec facta explicentur? Juxta theoriam atomicam explicatio facilis est: Eaedem atomi discretae possunt in mixtione in iisdem circumstantiis vario modo disponi, et ipsi dynamistae concedunt, proprietates systematum eodem modo a dispositione ac a quantitate et proprietate elementorum dependere. (cf. Fechner o. c. p. 52).

In casu metameriae, ultimae atomi inter moleculas heterogeneas varie disponuntur, ideoque corpora omnino diversam constitutionem chimicam demonstrant.

Dantur deinde corpora, quorum moleculae numero, non proprietate et dispositione atomorum distinguuntur; ita ut pondus atomicum seu numerus aequivalentium simul cum proprietatibus mutetur, et hoc habetur in casu polymeriae (cfr. Fechner p. 52.)

Praeter dicta phaenomena, ad structuram corporum atomicam stabiliendam cl. Fechner adhuc unum factum refert, quod nempe crystallum sub influxu caloris in varias directiones diversimode extendatur. Hoc phaenomenon sic explicatur: »Dispositio, secundum quam particulae sub influxu caloris extenduntur, est functio jam prius existentis distantiae, positionis et chimicae qualitatis earum . . . . In quantum varia corpora in his differunt, in tantum sub eodem influxu caloris diversimode extenduntur.« (Fechner o. c. p. 53.). Sic ergo diversitas extensionis etc. quae in variis corporibus separatis invenitur etiam in uno corpore per diversas extensionis directiones manifestatur. (Cfr. Fechner p. 59.)

Contra hanc explicationem quae particulas in corpore discretas supponit, Fechner sibi hanc difficultatem opponit: Cur necessarium sit hoc in casu ad diversam particularum distantiam ejusque mutationem recurrere? An dicere nequeam diversam intrinsecam densitatem secundum varias directiones nunc in diversis circumstantiis varie crescere et decrescere? Respondet: diversa densitas in diversis directionibus non potest intelligi sine diversa distributione massae in diversis directionibus. (cfr. Fechner p. 60). Ergo atomi discretae in crystallo admittendae sunt.

Contra continuitatem corporum Fechner etiam argumentum e possibilitate fractionis corporum affert: si e. gr. filum ferreum esset continuum tunc in infinitum posset extendi, nec unquam frangi, quia densitas fili infinite decrescere potuisset. At corpora evidenter frangi possunt; fractio autem atomos jam in corpore discretas supponit. Fissura, nec visibiliter nec invisibiliter jam existens, per auctionem visibilis fieri nequit. Ergo fissura saltem invisibilis prius existebat.

Possibilitas fractionis Fechnero validum argumentum discretionis atomorum praebet. Fractio mechanica autem ad *quasi-fractionem chimicam* potest extendi. Juxta *dynamistas* e. gr. marmor est corpus continuum in quo calx acidumque carbonicum in omni puncto aliquid tertium identicum efficiunt. In hoc casu omnino clarum est hanc materiam homogeneam sub influxu caloris extendi posse, at hoc concipi non potest quomodo acidum in certo momento dividatur a calce, quacum hucusque aliquid unum identicum fuerat? Quomodo ergo e calore tamquam principio expansionis uno momento fiat principium divisionis?

Secundum atomistas acidum carbonicum et calx discrete in marmore existunt. Quando marmor extenditur, distantia inter particulas major fit, et particulae acidi carbonici diverse ac illae calcis extenduntur. Nam ambae particulae ens identicum non constituunt. Nunc ergo perspicuum est marmorem dissolvi cum ob influxum caloris tendentia solutionis acidi vi attractiva calcis major extiterit.

Haec sunt praecipua argumenta, quae Fechner ad theoriam atomicam probandam profert. Hic ergo res maximi momenti est discretio et indivisibilitas atomorum saltem relativa. *Num atomi absolute indivisibiles sint physicum non interest.* Fechner tamen ultimo fatetur theoriam atomicam non esse absolute certam. (o. c. p. 71.)

II. THEORIA ATOMICA PHILOSOPHICA sec. Fechner.

Atomi sunt entia simplicia, inextensa, indivisibilia. Cum absoluta simplicitate absoluta discontinuitas earum intime cohaeret. Quia in eis multiplicitas partium vel laterum non

datur, non sunt continuum quid in se, et cum aliis conjuctae hoc efficere nequeunt; econtra absolute simplicia utpote absolute discontinua entia sunt. Entia ergo realia absolute simplicia et absolute discontinua in unum sunt. Ex his duobus proprietatibus absoluta etiam duritas atomorum sequitur. Secatio solum intra atomos non in atomos fieri potest, (o. c. p. 117).

Si possibile esset atomos usque ad contactum comprimere, unum tantum punctum constituerent. Extensio ergo ab earum distantia dependet. In hac distantia atomi per vires tenentur i. e. per leges, secundum quas ita moveri possunt, ut nunquam ad contactum perveniant.

Dum ex una parte in ultimis materiae particulis simplicibus hypostasis absolutae discontinuitatis habetur, ex altera parte in spatio et tempore hypostasis continuitatis absolutae datur.

In mundo autem corporeo, qui materiam et spatium simul comprehendit, relationes continuitatis et discontinuitatis inveniuntur. Sed hae relationes tantum relativae sunt. Nam per relativam continuitatem corpus conjugitur, per discontiunitatem vero relativam ab aliis sejungitur et per partes extenditur.

Spatium et tempus principia sunt conjunctionis; quidquid realiter conjunctum imprimis per tempus et spatium conjunctum intelligitur. Externa corporis forma e conjunctione partium superficiei ejus in spatio resultat. Haec forma propterea fit quod corporis materia per relativan continuitatem conjungitur et per relativam discontinuitatem simul ab aliis sejungitur. (o. c. p. 171.)

Praeter materiam et formam per aliud principium atomi viaeque earum ordinantur. Tale principium ordinans sunt vires, sed hae nil aliud sunt quam leges. Essentia formae est idea, fundamentum vero lex. Ut planta e. gr. ita formetur crescatque a facto, ut atomi secundum hanc legem ordinentur et moveantur, dependet. (o. c. p. 176).

Spatium et tempus, tamquam pura extensio vacuum absolutum efficiunt. Quae hoc vacuum implent, sed non adimplent, entia sunt simplicia. (p. 176/7).

Materia semper movetur; quies tantum aliquid relativum est; quod non movetur relate ad alios, cum aliis movetur. Omne

simplex punctum materiale punctum spatii occupans illud omni momento mutat. Sed quia tempus continuum est etiam punctum in spatio tantum in continuo movetur. (p. 178—9).

Nulla tamen contradictio hic invenitur, si duo entia simplicia ad minimum spatium continuum permeandum inaequale tempus exigant. Nihil impedit intra haec minima spatia et tempora omnes possibiles relationes intelligere.

E conceptu philosophico spatii, temporis, entium simplicium eorumque motuum possunt a priori omnia construi quae in mundo materiali seu obiectivo mathematice, mechanice, physice, organice componi possunt. (o. c. p. 180).

Adhuc quaedam de conceptibus materiae, substantiae, vis ejusque relatione ad materiam addenda sunt.

Physico materia est id quod tangi potest; tangibile praecise est materia (p. 105). Sed philosophus ulterius progreditur et quaerit in quonam haec tangibilitas fundetur, quid sit obiectum sensationis ultra sensationem, praescindendo a sensatione, quid sit materia in se? At »ultra phaenomenon, quod sensatione manifestatur ... nullus homo inveniet aliquid, quod intelligibile, determinabile, definibile esset« (o. c. p. 109).

Ergo ea quae obiective in aliquo ente materiali inveniuntur, non in aliquo ente obscuro ultra perceptionem fundantur sed in uno legali nexu phaenomenorum consistit, qui ultra singula phaenomena entis extenditur et de quo singulum phaenomenon *unam partem realisat* (p. 113).

Praeter omnia phaenomena in ente existit unum quid, quod innumerabilia adhuc phaenomena dare potest, et hoc facile ut hypostasis illius inintelligibilis entis habetur. Tamen hoc obscurum aliquid nihil aliud est quam ipsa inexplicabilis *et in se connexa possibilitas phaenomenorum ejusdem generis* quae cum phaenomenis jam perceptis connecti possunt; haec possibilitas autem non explicatur per suppositionem unius stabilis entis ultra omnia phaenomena sed hoc ens ita explicatur, ut de eo loqui possit in quantum illud ad hanc possibilitatem reducatur et in quantum in realem connexum et in leges phaenomenorum inquiratur. (o. c. p. 114).

Ad hoc illustrandum unum exemplum proponitur: video solem; hoc externum phaenomenon sensibile, quod in mentem

venit, non est substantia solis. At scio et sic essentialiter dico quod jam dictum erat, quod nempe existit solidariter legalis nexus hujus phaenomeni cum possibilitate innumerabilium phaenomenorum ejusdem generis; et hoc est »substantia« solis cum materia obiectiva identificanda. »Substantia« haec in spatium collocatur quia necesse est apparitionem ejus ad spatium in continuo mutabile referre. Hujus vero objectiva qualitas a solidari nexu omnium repraesentationum spatii, quod varia corpora occupant, dependet. (Fechner o. c. p. 115).

Conceptus vis non gaudet majori claritate. »Vis« est id, quo leges aequilibrii et motus enuntiantur. Terram a sole attrahi non significat aliud quam solem et terram unum post alterum secundum legem moveri stando in oppositione. Physicus ergo »vim« solum ut legem cognoscit nec per aliud quid potest illam characterizare. (o. c. p. 120).

Quidquid de »vi« dici posset ipsa, ad ubique praesentem legem reducitur. Si »vis« alicubi inveniretur, hoc solum in lege fieri posset. Lex simul »vim« legalem habet, i. e. quae enuntiat, statim perficiuntur.

»Vis« quae certo corpori tribuitur est partialis adimpletio legis universalis omnem materiam et tempus transcendentis. Nam haec lex omni et singulo corpori quodammodo praescribit, quae relate ad alia corpora agere debet. Partialis haec adimpletio legis potest, si quis vellet ad specialem tamquam in corpore sedentem vim reduci; hoc tamen solummodo specialem dependentiam corporis a lege universali significat, nullatenus autem quod haec vis corpori tanquam proprium constitutivum tribueretur. (o. c. p. 121/2).

»Vis« cum materia mutatur. Tot sunt »vires« quod modi compositionis materiae. Varii modi compositionis, leges, vires, conceptibus universalibus exprimi possunt.

»Vis« non minus a praesenti compositione quam subsequens a »vi« dependet. »Vis« solum nexum legalem inter compositiones successivas efficit. Ipse ergo conceptus »vis« propria actione varias mutationes in particulis provocat (o. c. p. 127/8).

Vis gravitationis, elasticitatis, vires chimicae, organicae singulae ad determinatos modos compositionis cum quadam

universalitate referuntur, certis viribus infra et supra se habitis.

Lex universalissima, immo quae ipsam legis ideam constituit est haec: in iisdem circumstantiis semper et ubique idem, in diversis autem diversum sequitur. (o. c. p. 125). Vires ergo gravitationis cohaesionis, vires electromagneticae non sunt entia specialia quae in mundo corporeo agerent. (p. 127).

III. COMPARATIO ATOMISMI SCIENTIFICI FECHNERI CUM ATOMISMO HODIERNO. CRISIS ATOMISMI FECHNERI PHILOSOPHICI.

Priusquam hodiernum statum theoriae atomicae scientificae de constitutione corporum expositari sumus, ad facilius perspiciendum discrimen, essentiam atomismi Fechner recollamus.

Materia ex atomis discretis constat. Atomi sunt indivisibiles discretae, et in moleculas item discretas uniuntur. Vires atomicae partim attractive, partim repulsivae sunt. Aether, in phaenomena physica influens, e particulis discretis constat; alter vero subtilior, in phaenomena physica nullum exercet influxum et tamquam continuum haberi potest. Aether imponderabilis videtur perfectaque gaudet elasticitate.

Hypothesis atomica hodierna omnes substantias ex atomis constitutas supponit. Ultima particula naturam substantiae servans est molecula. Haec certo et pro omni substantia determinato numero atomorum constat.[2]

Atomi aequales in elemento, diversae speciei sunt in corpore composito. Pondus et qualitatem propriam et constantem habent. Tot sunt species atomorum quot elementa.[3] In combinatione possunt tantummodo cum determinato numero atomorum misceri.

Admissa hac theoria de constitutione corporum sequentes leges combinationis chimicae resultant:

1. Lex fundamentalis scientiae chimicae: Substantiae naturales, vel chimice obtentae, naturam determinatam et constantem habent.

---

[2] Possunt autem dari ejusdem substantiae moleculae »duplices, triplices« etc.

[3] Abstrahimus a disputatione de »isotopis«.

2. Lex conservationis materiae: In omni processu chimico pondus totale substantiae manet constans. (Lavoisier) (V. Gianfranceschi: La fisica dei corpuscoli. Universita Gregoriana 1926[3] p. 21).

3. Lex proportionum definitarum: »Rata et invariabilis est proportio ponderum secundum quam miscentur componentia ad idem mixtum efformandum.« (Geny, Cosmologia, p. 33, Roma 1925).

4. Lex proportionum multiplarum. (Dalton): »Quoties duo elementa plura mixta possunt eformare, diversae quantitates unius, quae cum una eademque quantitate alterius miscentur, sunt ad invicem in proportione simplici.

5. Lex numerorum proportionalium. Iidem ipsi numeri, qui indicant pondera secundum quae diversa elementa cum certo quodam pondere unius ejusdemque elementi misceri possunt, indicant quoque, sive immutati sive multiplicati per quemdam numerum simplicem (1, 2, 3,) pondera secundum quae praedicta elementa sive cum alio elemento, sive inter se possunt misceri.

6. Lex voluminum (Gay-Lussac).: Supponendo statum aërifornem, constantem pressionem, constantemque temperaturam, adest semper proportio simplex tum voluminum componentium ad invicem, tum voluminis eorum simul sumptorum ad volumen mixti.« (Geny o. c. p. 34.)

Quod ad theoriam atomicam scientificam pertinet, dicendum videtur, illam ab omnibus factis cognitis tam negative quam positive corfirmari. Nonnulla facta quae eam positive confirmant talis sunt momenti ut a multis tamquam vera demonstratio habeantur.

Leges chimicae evidenter ad conceptum atomi et moleculae ducunt, et sunt praecise illae leges, quae ad constructionem totius aedificii theoriae atomicae conduxerunt.

Conceptus moleculae in sensu particulae minimae necessariae ad constituendum corpus in una determinata specie, et conceptus atomi ut particulae minimae elementi, non sunt hypotheses, sed realitates logicae et physicae.

Leges chimicae demonstrant combinationes elementorum semper fieri in quantitate minima, quae pro omni elemento

valorem absolutum et constantem habet. Quantitates elementi, quae quantitatem minimam corporis compositi constituunt, sunt vel quantitates minimae elementorum, vel numerus integer eorum. Haec lex et constantia non solum in synthesi sed etiam in analysi chimica verificatur. Postulata ergo theoriae atomicae ambobus processibus verificantur. (cfr. Gianfr. p. 26/8).

Praeter leges et phaenomena chimica, etiam reflexio radiorum x in crystallis existentiam atomorum manifestat. Experimenta duorum Bragg quae in crystallis ope radiorum x peracta sunt, sequentiae ostendunt: in substantiis crystallinis etiam compositis sunt centra reflexionis singulae atomi, quae una cum moleculis longe una ab altera distant.[4]

Reflexio atomi variat cum dimensionibus ejus, et praecise cum pondere atomi crescit.« (Gianfr. o. c. 218.—219.)

Phaenomena spectroscopica, radioactiva, electrica, et electromagnetica aliquantulum structuram ipsius atomi revelant.

Ab omni specie atomorum electrones, i. e. corpuscula electricitate negativa praedita obtineri possunt. Electrones omnino aequales sunt licet atomi diversae sint, et quia respectu dimensionis atomi minimi sunt ut elementum atomi constitutivum teneri possunt.

Tamen atomus plerumque electrice neutra monstratur. Ergo, si atomus electrones continet, electricitatem etiam negativam quantitative aequalem continere debet. Omnis atomus energiam electromagneticam in forma lucis emittit et quidem modo determinato et characteristico pro qualibet specie atomorum.

Variae species lucis emissae sec. leges e. gr. Balmeri et Rydbergi classificari possunt et seriem linearum in spectris relativis ostendunt. Structura ergo atomi complexa videtur. Tamen experimenta hanc structuram manifestantia non sufficiunt sed hypotheses variae de forma seu modello atomi statui possunt.

Tres hypotheses praecipue de structura atomi hic sequantur.

---

[4] Potius: in crystallo jam non sunt moleculae chimicae; sed crystallum »est sicut una molecula ingens«.

A t o m u s T h o m s o n i. Lord Kelvin atomum ut sphaeram electricitate positiva impletam repraesentavit, in qua electrones certo numero distributi sint. Hoc modellum profundius Thomson inquisivit, ideoque sub ejus nomine pervulgatum est. In atomo, i. e. in sphaera prius nominata certus numerus electronum invenitur. Hi juxta leges electricitatis ab invicem repelluntur et ab electritate positiva medium versum sphaerae attrahuntur, et sic in aequilibrio stant. Quaestio nunc oritur, quomodo conditiones aequilibrii determinari possint? Hae conditiones ob varium numerum electronum diversae sunt. Si electrones in una planitie quiescerent, aequilibrium usque ad numerum tertium haberi posset.

Quatuor et quinque electrones in una planitie dispositi in aequilibrio esse possunt si rapide circa medium moveantur. Si numerus electronum quinque maior esset, distributio aequilibrii in una planitie possibilis non videtur. Problema generale, conditiones aequilibrii n corpusculorum in interno unius sphaerae determinare adhuc apertum manet.

Juxta Thomson numerus electronum in una atomo proportionalis est ponderi atomico. Massa atomi ex duabus speciebus constat. Una pars ad electrones pertinet, sed est respectu massae totalis minima, altera autem cum electricitate positiva connexa esse debet. Secundum Thomson tota massa electronum utpote originis electromagneticae non admittit totam etiam massam atomi eandem habere originem. Una ergo pars debet esse originis mehanicae. Haec esset massa aetheris transportata a corpusculo. (cfr. Gianfr. *226—229*).

A t o m u s R u t h e r f o r d i. Modellum atomi Thomson non potuit explicare phaenomenon, quando radii α unius substantiae radioactivae transeunt gasum (corpus aëriforme). Particulae α atomos facile penetrant unum vel plures electrones liberant et atomos pertranseundo vel suam viam recta regione prosequantur vel forte deviant.

Ad explicandum hoc phaenomenon posuit Rutherford massam electricam positivam non esse in una sphaera homogenea distributam, sed potius in medio sphaerae condensatam, electrones autem in orbita plus minusve circulari circa hunc

nucleum centralem positivum moveri sicut planetae circa solem.

Per hoc modellum bene explicatur, quomodo una particula α atomum sine deviatione transigere possit si nucleo ipsi multum non appropinquaverit, et iterum quomodo forte deviare possit, quando in zonam in qua actio nuclei est fortis, intraverit.

Vis quae electrones in eorum orbita circulari vel elliptica circa nucleum attrahit, est vis electrica, quae inter onera opposite signata exercetur, vel vis newtoniana, qua attractio est directe proportionalis massae electricae, inverse autem quadrato distantiae.

Quando atomus completa est, electrice neutralis est. Ergo onus electricum negativum omnium electronum simul sumptorum aequale esse debet in valore absoluto oneri electricitatis positivae nuclei.

Admisso hoc modello atomi, primum problema quod physico praesentatur est determinatio oneris electrici in nucleo medio. Experimenta Rutherfordi de via particulae α corpus pertranseuntis, determinare permittunt deviationem, cui particula in concursu cum vi obstante subiicitur. Magnitudo huius deviationis crescit pondere atomico crescente, at si actio est naturae electrostaticae, i. e. si cum pondere atomico etiam intensitas campi deviantis crescit, juxta mensuram deviationis intensitas hujus campi et consequenter onus electricum nuclei deduci potest. Alia experimenta Rutherfordi et discipulorum ejus varios nucleos atomicos e nucleis helii et hydrogenii constitutos esse demonstrant.

Atomus Bohri. Bohr novum modellum atomi non proposuit, sed modellum Rutherfordi variis hypothesibus de emmissione radiorum characteristicorum adhibitis coaptavit. In atomo Rutherfordi electrones circa nucleum sicut planetae circa solem gyrant. Ad declarandam emissionem prima idea quae in mentem venit est, quod rotationes electronum in aethere transversales provocant vibrationes, quas sub forma radiorum tam in campo spectri visibilis, quam in illo radiorum x invenimus. Tamen huic ideae sequens difficultas opponitur: si electron circa nucleum rotando radios emittat, haec

emissio necessario cum amissione energiae connectitur. Et quia electron eodem tempore vi centripetali i. e. attractioni nuclei et vi inertiae tangentialiter ad vim repulsivam agentis subiectum est, amissio energiae statum aequilibrii electronis modificaret et effectus esset appropinquatio electronis usque ad conjunctionem cum nucleo. Ad evitandum hoc incommodum Bohr ut postulatum fundamentale statuit, electron non emittere energiam continuam durante motu vibratorio, sed tantum durante transgressu ex uno statu stativo in alterum. Existunt ergo sec. Bohr orbitae stativae, quas electron sine energiae consumptione percurrit, et hae modo discontinuo circa nucleum distribuntur, ita ut electron non possit transire ex una orbita in alteram per modum progressivum, continuum, sed tantum per saltus, qui emissioni vel absorptioni unius vel plurium quantorum energiae integrorum correspondent. Distributio orbitarum stativarum e natura spectri deducitur. At nec atomus Bohri omnibus numeris absolutus est. Ad explicandas lineas spectrales debet ei quantorum addi hypothesis, qua inter possibiles emissiones illae seliguntur, pro quibus magnitudo characteristica relativa in variatione puncti in orbita elliptica altissimi per numerum integrum quantorum exprimi potest.[5] (Cfr. Gianfr. p. 233—36).

Patet ergo e hypothesibus expositis, atomum probabiliter e nucleo et electronibus circum rotantibus constare. Ipse autem nucleus compositus est ex elementis electronicis negativis et positivis. Elementa positiva, sic dicti protones non sunt aliud quam nuclei hydrogenii. Omnia ergo corpora e protonibus et electronibus constituuntur. Ut criterium specificationis atomorum potest assumi constitutio nuclei earum cum determinato numero electronum et protonum. (cfr. Gianfr. p. 243—247).

Nunc quaedam de structura moleculae proponenda videntur. Proprietates chimicae corporum compositorum, valentiae elementorum et substitutiones atomicae multis in casibus structuram molecularem assignare permiserunt. Systema moleculare supponit atomos aliquatenus etiam in molecula jam con-

[5] Etiam ut determinentur (ut eligantur) orbitae stabiles inter omnes possibiles, jam adhibetur hypothesis quantorum.

stituta suam individualitatem conservare. Haec thesis non infirmis rationibus nititur, licet factum, quod per analysim moleculae eadem elementa obtineantur quae prius in synthesi aderant, stricte rem non probat. Lex Newmanni, calorem molecularem esse approximative summae calorum atomorum aequalem directe ideam suggerit atomos distincte in molecula subsistere.

Magis convincentia sunt facta substitutionis atomorum in molecula corporum compositorum. Exemplum pulchrum praebet mixtio CH_4 et Cl. Omnis atomus hydrogenii in CH_4 potest successive sub in fluxu lucis per unam atomum Cl. substitui. Formulae constitutionis seu modella structurae molecularis, quae a chimicis adhibentur, saepe substitutiones possibiles praevidere permittunt et proprietates corporum specialiter in casu isomeriae demonstrant.

Aliud factum quod hypothesim confirmat in analysi spectrali substantiae compositae habetur. Nam fere semper spectra characteristica elementorum manifestantur, dum compositum ut tale hoc spectrum raro ostendit; quandoque ipsum parva cum modificatione apparet[6] at semper contendi non potest veram separationem seu decompositionem elementorum haberi. Haec omnia rem satis certo evincunt. Sed per inquisitiones recentissimas vera demonstratio permanentiae atomorum in molecula obtineri videtur.

Jam Svedberg argumentum pro discontinuitate gasi proposuit ex analogia cum helio, quod ex particula α e radio emissa obtinetur. Permanentiam autem elementorum in composito ex permanentia proprietatum characteristicarum radii in chloruro radii deduxit.

Disgregatio atomi radii cum enormi evolutione energiae habetur etiam in chloruro radii qualitative et quantitative. Ergo molecula radii etiam in chloruro integra conservata est. Animadvertendum tamen est, hic non agi de decompositione chimica. Destructio moleculae non est decompositio nam leges non sequitur. Nullum agens externum phaenomenon radioacti-

[6] Hoc est simpliciter falsum. Magnopere differunt spectrum luminosum combinationum a spectris elementorum. Tantum spectrum radiationis x elementorum in combinatione conservatur.

vum modificat, nec lux, neque calor, nec campus magneticus vel electricus, sed sola decompositio hanc modificationem producere potest.

Non datur ergo decompositio radii, et multo minus chloruri, quia nullum novum agens comparuit proindeque non potest dici proprietates denuo apparere, quando chlorurum decomponitur, sicut in casibus analogis sumi posset.[7]

Studia Braggi atomos in crystallis totaliter sejunctos demonstrant. Nuclei, radios x reflectentes, etiam in corporibus compositis nil aliud sunt quam atomi distinctae. Quandoque una atomus unius elementi fere in medio distantiae duarum atomorum alterius elementi est, quae ad moleculas diversas pertinent, et quidem sic ut determinari non possit num ad unam vel ad alteram moleculam assignari debeat.

Tamen his omnibus non obstantibus molecula modo proprio agit, et complexum habet proprietatum, quae non sunt elementorum ex quibus constituitur. In limitibus determinatis unitatem propriam et consequenter naturam propriam habet; est individuum novum et non simplex aggregatum individuorum[8] (Cfr. Gianfr. p. 250—252).

His declaratis statim apparet non solum magnum discrimen esse inter atomismum scientificum tempore Fechneri vigentem et hodiernam theoriam atomicam scientificam sed etiam scientiam physicochimicam ultimis temporibus magnos fecisse progressus.

Hodie jam non admittitur atomus indivisibilis quae a Fechner defendebatur. Immutabilitas porro atomi hodie vix defendi potest, quia ex atomis unius elementi aliae diversorum elementorum jam haberi possunt (Gianfr. p. 9).

Licet hodie omnino alium conceptum de structura atomi habeamus, tamen quaedam puncta theoriae atomicae scientificae hodiernae et nuperrime vigentis communia sunt. Et quidem: atomi existunt discretae tam in elementis quam in corporibus compositis. Atomi suam individualitatem etiam in mixtis chimicis conservant.

---

[7] Id tantum significat non esse decompositionem ordinariam chimicam, sed profundiorem. Sed est vera decompositio.

[8] Hoc est contradictio cum supra ab eodem auctore dictis.

Tam elementa, quam mixta corpora sunt discontinua. Addi etiam potest, quod ipsa atomus sit aliquod minimum discontinuum. Has suas suppositiones atomismus scientificus experimentis ut postulata ex factis sequentia probare vult.

Nunc quaeritur, an revera facta a physicis et chimicis allata actualitatem atomorum et discontinuitatem in elementis et moleculis mixtorum exigant? Ad solutionem hujus quaestionis cl. P. Hoenen tamquam principium statuit, ut in hypothesibus physicorum, »considerandum est ex quibusnam elementis ipsius theoriae praecise profluant conclusiones; si saltem elementa illa ab aliis discerni possunt, alia illa elementa nullo modo confirmantur conclusionibus verificatis« (Acta primi congres. th. int. a. 1925.) Ex. gr. si ex aliquo experimento sequeretur, ut in ipso actu combinationis chimicae atomi actu existant, tunc per hoc experimentum simul non probatur eas etiam in mixto actu manere. Hic nempe actualitas atomorum potest ante, in et post combinationem chimicam spectari. Hic sunt tres casus distincti, ideoque singula actualitas speciatim probari debet. Si ergo probaretur atomum actu existere in elemento, in ipso actu combinationis chimicae et in mixto, tunc clarum esset moleculam mixti et elementi esse unum per accidens non autem unum per se. Ergo nec molecula mixti nec illa elementi esset aliquid continuum sed discontinuum.

Omnes has quaestiones solvere non est scopus hujus dissertationis, in qua differentiam inter atomismum scienificum hodiernum et philosophicum Fechneri ostendimus.

Priusquam hanc rem aggrediemur pauca de quaestione paulo prius proposita petractanda sunt. Utrum nempe factis a Fechner et hodiernis expositis actualitas atomorum moleculae demonstratur an non? Hic etiam quaedam de actuali vel virtuali existentia atomorum in molecula mixti adjicientur.

In argumentis a Fechner in favorem atomismi allatis prae oculis habendum est, quod ipse constitutionem atomicam corporum contra dynamistas defendit.[9] Nam hi omnia corpora continua utpote solis viribus constituta docebant. Fechner discontinuitatem quoque corporum probare vult. Discontinuitas e

[9] Hic a Fechner vox »dynamismi« aliter ac a scholasticis adhibetur: hi systema ipsius Fechner (puncta centra virium) vocant dynamismum.

constitutione atomica sequitur. Solum actualem, non virtualem existentiam atomorum Fechner cognoscit; atomos discretas putans continuitatem illarum refutat semper prae oculis continuum homogeneum tenens, dum heterogeneum illum latet.

Quid ergo de ejus argumentis statuendum videtur?

In prima dissertationis parte expositum est, ipsum non solum existentiam sed etiam discretionem atomorum e theoria undulationis lucis deduxisse, immo hanc existentiam atomi ut quaestionem vitalem theoriae lucis proclamasse. At haec theoria undarum mechanicharum aetheris ob internas contradictiones ut obsoleta jam theoriae electromagneticae locum dedit. Utraque haec theoria aliquod elementum commune habet, vibrationes nempe transversales, quae hodie aetheri electromagnetico non mechanico tribuuntur. E theoria ergo undulationis nullo modo discontinuitas aetheris sequitur sed unice periodicitas vibrationum.[10] Ipsum ergo fundamentum theoriae falso supposito nitebatur.

Quod attinet phaenomena magnetica, hodie, quando atomos ex corpusculis electricitate positiva et negativa oneratis scimus, forte alia explicatio horum phaenomenorum dari possit. Fechner nempe simplices supponebat atomos circa quas vis electrica phaenomena magnetica producendo currit. Etiamsi hodie similis theoria adhuc defendatur, non opus est ut »magnetes elementares« sint substantiae separatae; possunt esse partes unius subtantiae, virtualiter inexistentes sicut ipsae atomi; possunt enim esse atomi. Ceteroquin et hodie theoria magnetum elementarium est valde imperfecta, et ex ea vix argumentari potest. Nam ipsi »magnetones« vix adhibentur ad theoriam atomicam stabiliendam. Potius ex magnetismo atomorum et molecularum difficultates oriuntur. Res non est ita simplex ut putavit Fechner.

Structuram corporum atomicam cl. Fechner etiam ex crystallis ostendit. Haec ejus supposito recentioribus duorum Bragg experimentis probare videtur: crystallum nempe sub

[10] Notandum insuper quod ut explicetur dispersio lucis (in transitu per materiam ponderabilem) etiam in theoria electromagnetica debet admitti heterogeneitas materiae, non autem opus est ut sit heterogeneitas vel discontinuitas substantialis.

influxu caloris in variis directionibus diversimode extenditur. Hoc non tantum pro calore sed pro permultis (interdum pro omnibus) phaenomenis valet: in diversa directione diversae proprietates. Sed omnia haec explicationem habent in una structura reticulari.

Experimenta autem ab utroque Bragg ope radiationis x, quae primo a Laue, W. Friedrich et P. Knipping alia methodo instituta fuerunt, structuram reticularem tridimensionalem et »discontinuitatem« in crystallis demonstrant. Haec hypothesis fere ab omnibus physicis tenetur. In crystallis ergo atomi discrete existerent et nodos illius structurae reticularis occuparent.

Quid ergo ad haec facta? Difficultatem, quae ex his sequitur experimentis, quibus duo Bragg discontinuitatem crystalli probare volunt, solvit cl. P. H o e n e n (»Gregorianum« v. VI. 1925. p. 248—265). Ad solutionem quaestionis ope sui principii pervenit, secundum quod bene attendendum est quid praecise per experimenta verificatur, quid autem in ipsa hypothesi superfluum sit. Experimentis ergo duorum Bragg nil aliud quam heterogeneitas periodica crystalli demonstratur. Id est, ad explicanda illa in crystallis phaenomena sola heterogeneitas non autem adhuc discontinuitas substantiae crystalli requiritur. Supposita ergo heterogeneitate qua maior et minor densitas periodice mutatur, resultat eadem structura reticularis a duobus Bragg supposita. Et consequenter eadem phaenomena radiationis X oblinentur per crystallum continuum accidentaliter heterogeneum sicut per crystallum, quod substantialiter discontinuum esset. Per utramque ergo hypothesim aeque bene difractio explicari potest. Haec ergo phaenomena non potius discontinuitatem quam continuitatem in crystallo exigunt. Et hoc praecise est quod cl. P. Hoenen probare voluit. Ergo aliae methodi ad solvendam quaestionem continuitatis vel discontinuitatis in crystallis adhiberi debent.

Quid nunc ad exemplum Fechner: num revera illa proprietas extensionis in crystallo substantialem ejus discontinuitatem requirat? Responsio est negativa. Nam secundum cl. P. Hoenen jam notum principium heterogeneitas in crystallo qualitativa solutionem praebet. Variam densitatem in crystallo

varia extensio sequetur. Constat ergo crystallum non esse homogeneum sed heterogeneum et quidem heterogeneitate periodica sicut a structura reticulari exigitur. Et sic etiam hoc in casu actualitas et discontinuitas atomorum alia via probanda est. Fechner variam densitatem impossibilem tenebat, at hoc tantum contra dynamistas valet, qui continuum homogeneum solum omni mutatione interna rejecta agnoscebant.

Aliqua nempe qualitas intendi ac remitti potest eadem massa manente. Immo ultro concedimus »massas« diversae densitatis in partibus aequalibus parvis unius continui non esse aequales. Massam diversarum partium debere esse aequalem provenit ex eodem praejudicio: continuum debere esse homogeneum in accidentibus suis.

Discontinuitatem corporum deduxit Fechner etiam ex possibilitate fractionis corporum. Si corpora continua essent nunquam — juxta Fechner — frangi possent. Ad hanc impossibilitatem explicandam duo exempla affert. In exemplo fili ferei corpus elementare habemus, in altero vero marmoris corpus ex elementis compositum est. Utrumque corpus sec. dynamistas esset non solum continuum sed etiam homogeneum. Et nunc Fechner ita ratiocinatur: si filum ferreum continuum esset. densitas ejus in infinitum minui potuisset nec unquam filum frangeretur. Idem dicendum de marmore, qui ex calce et acido carbonico constitutus fit unum quid identicum, et consequenter homogeneum. Priusquam haec difficultas solvetur de hypothesi dynamistarum dicendum eam ut factis probatis adversam sustineri non posse. Fechner primo actualem et discretam atomorum existentiam in corporibus anorganicis probare vult. Hanc existentiam ex fractione corporum concludit. E dissolutione marmoris ad actualem et discretam existentiam calcis et acidi carbonici in marmore cocludit. Sed non recte. Nam licet ex calce et acido fiat unum per se, hoc potest esse non solum unum per se homogeneum sed etiam heterogeneum, et sic marmor variis in partibus varias qualitates habere potest, et consequenter quoad caloris influxum diversimode in partibus diversis se habere potest. Sed dato non concesso, filum ferreum et marmorem esse continuum homogeneum, ex hoc impossibilitas fractionis nullatenus sequitur. Quid sit continuum? »Quorum

extrema sunt unum« (Aristoteles VI. Phys. c. 1.) et quod est sine fine divisibile. Id quod praecise continuitas excludit sunt partes actu, non vero partes in potentia. Si autem partes in continuo in potentia sunt tunc actuari possunt, quod per divisionem fit. Divisio ergo continui tunc solum impossibilis evaderet si partes ejus nec in pontetia essent. Nam quod non est in potentia ad aliquid non potest ad hoc actuari. Filum ergo ferreum et marmor non possent frangi si ex atomis saltem in potentia constarent. Quia ergo ipsa fragilitas corporum non potius actualitatem quam potentialitatem atomorum exigit, exemplis a Fechner relatis constitutio corporis ex atomis saltem in potentia, non actualitas atomorum, probatur. Posset porro interrogari: Cur potius in uno quam in alio puncto frangitur filum? Si est perfecte homogeneum unum punctum prae alio non eligeretur? Respondendum 1.° de facto dari heterogeneitatem, sed 2.° hanc »electionem« inter diversa puncta etiam ab extrinseco provenire posse.

Ex exemplo marmoris contra dynamistas sequitur tantum marmorem non esse continuum homogeneum. Quod autem ultimo ex solis viribus non constat, solidis argumentis atomismi scientifici probatum est. Dissolutio autem marmoris sub influxu caloris bene explicari potest etiam tunc, si molecula marmoris continuum heterogeneum sit, quia tunc partes in potentia, actui proximae sunt, et ex ipsa heterogeneitate diversa habitudo erga influxum caloris sequitur. Et ita dissolutio marmoris intelligi potest quin necessarium sit actualem et discretam existentiam atomorum supponere; ergo nec haec argumenta thesim Fechneri de actualitate et discretione atomorum probant.

Nunc vero quaedam de isomeriis et legibus stoechiometricis. His phaenomenis et legibus constitutio corporum atomica probatur. Etiam hic principium cl. P. Hoenen applicabimus. Hypothesis atomica Daltonis qua ipse ope hypothesium auxiliarium leges stoechiometricas deduxit, pariter ex duplici elemento composita est. (»Gregorianum« VIII. 1927. p. 229—242). Duplex hoc elementum juxta cl. Hoenen est: »1.° corpora continent illa minima (atomos), 2.° et quidem actu; vel: 1.° corpora constant atomis, 2.° actu divisis et quidem tum ante

reactionem chimicam, tum in reactione, tum post eam« (Ibid. p. 233). Elementum superfluum in hac hypothesi est: atomi existunt actu in elementis et in mixtis tum ante tum post reactionem chimicam. Nam si supponatur haec hypothesis: »Corpora continent atomos, in quas in ipsa reactione dividuntur, sed quae ante et post reactionem chimicam (in elementis et in mixtis) jam non sunt actu sed virtute tantum«, et si huic hypothesi duae hypotheses auxiliares Daltonis addantur, »ad easdem conclusiones ducit ac atomica«. Ideo cl. Hoenen concludit: »ipsum esse actu, vel esse in potentia tantum, nihil influit in conclusiones«. (Gregorianum p. 233. v. c.) Si ergo influxus non existit tunc per leges stoechiometricas actualitas atomorum ante et post reactionem non probatur, sed constitutio atomica corporum et duae hypotheses auxiliares: 1.° atomi unius elementi sunt inter se aequales; 2.° relative paucae in unam moleculam conjunguntur.

Idem tenendum de phaenomenis isomeriae quae Fechner proponit. At certum est ad haec phaenomena declaranda omnino sufficere ut atomi solum in potentia sumantur, ita ut in iis partibus moleculae in quibus sec. Fechner sunt atomi actuales, jam admittantur diversae qualitates (accidentia) unius continuae moleculae, quae plus minusve similes sunt qualitatibus (accidentibus) atomorum liberarum; casus ergo isomeriae non potius actualitatem quam virtualitatem atomorum exigunt. Et sic iterum sola constitutio corporum atomica tamquam probata restat. Specialis ergo demonsratio actualitatis vel virtualitatis atomorum requiritur. Liquet autem, atomismum scientificum prout a scientistis proponebatur e philosophia veterum hypothesim atomicam sumpsisse. Atomismus scientificus etiam tempore Fechneri atomos indivisibiles putabat, sed hodie post varia experimenta facta, haec suppositio sustineri nequit. Constitutio ergo corporum atomica, et haec quidem sola satis certa hodie videtur, vel saltem non datur alia hypothesis quae facta experimentis probata aeque bene explicari posset. Altera pars hypotheseos fundamentalis actualitas nempe atomorum, in atomismo veterum philosophico supposita, hodieque post omnia experimenta instituta ab atomismo scientifico gratis asseritur. Si autem actualitas atomorum non sit probata, non sequitur

inde, virtualitatem earum esse certam. Cum actualitate et virtualitate atomorum intime cohaeret quaestio de continuitate vel discontinuitate molecularum et crystallorum. Quaestio haec ad ipsam atomum ob ejus structuram compositam, protrahi potest. Utraque sententia nondum adhuc certe et definite soluta est. Problema hoc non unice experimentis sed etiam certis principiis philosophicis rite applicatis solvenda est. Philosophia quae omnia facta suis principiis et hypothesibus auxiliaribus explicare potest, est vera et ab ea solutio omnium horum problematum expectanda est. Hanc philosophiam non esse atomismum mechanicum nec dynamicum hodie certum est. Solus ergo remanet hylemorphismus tamquam systema philosophicum ad haec facta explicanda.

Scopum hujus dissertationis excederet rationes pro hylemorphismo singillatim affere. Ideoque rem omittimus.

Restat nunc quaedam de atomismo philosophico Fechneri referre. Ex hucusque dictis differentia atomismi scientifici et philosophici clare deprehenditur. Juxta illum corpora ex atomis constitui, iuxta hunc vero ex atomis tamquam principiis corporum absolute ultimis. Seu aliis verbis, atomismus scientificus ipsas atomos ut corpora sumit, quae philosophice e principiis ultimis constitui possunt. Principia haec per se non sunt corpora sed ex eorum unione resultat corpus.

Ita in hylemorphismo omnia corpora ultimo ex materia et forma constituntur.

In atomismo autem philosophico atomi sunt essentialiter simplices et per se ultima principia corporis. Ex hac simplicitate sequitur immutabilitas eorum, et consequenter omnia phaenomena essent tantum mutationes atomorum accidentales, immo in solo motu locali consisterent. Dici posset Fechner tantum errare in admittendo atomos chimicas sive elementorum chimicorum ut corpuscula prima indivisibilia; si nunc viveret diceret electrones et protones (et forte minimas partes sui aetheris) esse veras atomos et has exigi a scientia. Respondeo: pro prima parte verum est: error Fechner erat tantum accidentalis. Sed secunda pars, nempe has atomos ut entia actu exigi a scientia, est essentialiter falsa. Actualitas a scientia nullo modo exigitur, ut ex dictis patet.

Praeter atomos saltem verbis »vis« a Fechner admittitur. »Vis« atomos in spatio ac tempore ordinat. His principiis omnia phaenomena in mundo corporeo explicari deberent. Concedimus viros doctos saeculo praecedenti sic putasse, at hodie saltem generaliter hoc amplius dici nequit. Evolutio atomismi scientifici principia atomismi dynamici tamquam contradictionem involventia monstravit. Nam ad explicanda phaenomena hypotheses auxiliares adhiberi debent, quae cum principiis fundamentalibus atomismi dynamici componi non possunt. Tales difficultates apparent e. gr. in modello atomi Bohri. Nam secundum leges electricas omnes orbitae essent possibiles, Bohr autem solum paucas exigit. Electron, qui circa nucleum movetur, deberet emittere lucem, at juxta theoriam ipsam non emittit. Tamen corrigendis in theoria correctis, ad explicandum spectrum addi debet hypothesis quantorum. Ad explicandum ergo spectrum vel calorem specificum atomismus dynamicus vires electricas et hypothesim quantorum admittere debet, sed haec duo hypotheses simul constare non possunt. Ex hoc autem sequitur quod illa theoria cui alia theoria contradictoria addi debet, rejicienda est.

Praeter haec experimenta recentiora, quae per atomismum dynamicum explicari nequeunt, etiam facta a Fechner allata, principia fundamentalia ejus atomismi, simplicitatem nempe, actualitatem et discontinuitatem atomorum nullo modo probant.

Nunc pauca adhuc de conceptu vis et materiae Fechneri. Tangibile est materia. Philosopho tale effatum non sufficit, sed ulterius quaerit in quonam haec tangibilis fundetur.

Fechner negat substantiam qua subiectum qualitatum sensibilium. Quid ergo ad hoc? Si phaenomena sensibilia per se existunt, tunc ipsa sunt substantia, si vero in alio existunt accidentia vocantur. Si eligatur primum tunc mutatio phaenomenorum, ente in potentia non admisso, solum per annihilationem vel creationem explicatur. Rejecta ergo a Fechner annihilatione et creatione omnes mutationes in mundo manent inexplicabiles. Si autem alterum eligatur, tunc eo ipso admittitur substantia, cui accidentia necessario inhaerent.

Quod autem »vim« attinet, quae cum »lege« identificatur, explicatio haec rem solum implicat. Nam dicere: terram circa solem secundum legem moveri, rationem motus non indicat. Quaestio est praecise, cur terra moveatur, cur magnes ferrum attrahit etc., non autem quibusnam legibus phaenomena haec regantur. Ratio motus, attractionis etc. potest esse tantum in vi quae a corpore in quo agit et a lege, modum agendi exprimente distinguitur. Libenter conceditur, conceptum vis ejusque essentiam adhuc obscuram esse, sed exinde non sequitur vim a materia distinctam non existere. Accedit, quod etiam moderni physici de »vi« sic loquuntur ut a »vi« Fechneri abstent.

Post omnia ergo hucusque dicta sequentia concludi possunt: 1.° Atomismus scientificus a tempore Fechner magnos progressus fecit et constitutio corporum atomica ut certa teneri potest. 2.° Actualitas atomorum ex experimentis per se non sequitur, nec ad explicationem necessario supponitur, sed specialem probationem exigit. 3.° magna est differentia inter atomismum scientificum et philosophicum. 4.° Atomismus philosophicus Fechneri non solum factis ab eo allatis sed nec factis recentioribus probatur, et 5.° atomismus dynamicus, qui nullo modo cum atomismo scientifico componi potest, reiiciendus est.

Marija — naša posrednica.

Dr Stj. Bakšić.

(Nastavak).

g) Treće načelo, pod kojim nam tradicija svjedoči o Marijinom milosnom posredništvu, jest njezino gospodstvo i vladanje, koje vrši sa svojim Sinom.

Tradicija primjerice naziva Bl. Dj. Mariju gospodaricom svijeta, našom gospodaricom — domina mundi, domina nostra, vladaricom našom — dominatrix nostra, vladaricom čitavog svijeta — imperatrix mundi universalis, kraljicom svijeta — regina mundi i t. d.[1]

Nastaje sada pitanje, u kojem se slučaju iz spomenutih i sličnih naslova i naziva dade i smije zaključiti, da je Marija posrednica sviju milosti.

Ponajprije je očito, da se Mariju može nazivati kraljicom i gospodaricom već zbog same njezine časti, ukoliko je mati Božja. Kao mati Božja naime viša je Marija od svakog stvorenja i na nebu i na zemlji. Više časti nije moglo primiti ni jedno stvorenje. Da se izrazi dakle ova Marijina čast, s pravom se ona naziva kraljicom neba, kraljica anđela. No kad kažemo, da se Marijino milosno posredništvo dade izvesti iz Marijinih naziva gospodarice i kraljice, onda nipošto ne izvodimo zaključka iz onakvog Marijinog naziva kraljice i gospodarice, kojemu je sadržaj samo čisto dostojanstvo matere Božje. Ne ćemo naima za sada, da diramo u preporno pitanje među bogoslovima i da ispitujemo, da li se iz čistog, fizičkog materinstva Božjeg, može odmah izvesti zaključak, da je Marija posrednica sviju milosti te da je dosljedno ta istina u pojmu Božjeg materinstva formalno sadržana kao dio u cjelini ili pojedino u općenitom.

---

[1] Cf. Index Marianus. P. L. t. 219, col. 506.

Nadalje može se Marija s pravom nazivati kraljicom i gospodaricom našom i radi vlasti i moći, koju imade kod Boga. Marija nama kao mati Božja može kod Boga izmoliti svaku milost.[2] Ona dakle kod Boga imade veliku moć. I zato, što imade takvu moć s pravom se zove kraljica i gospodarica. Ali jer iz same moći i vlasti, koju imade Marija, da dobije sve milosti, još eo ipso ne slijedi, da ona svaku pojedinačnu milost dijeli, slijedi, da se iz naziva kraljice i vladarice, u koliko označuje moć isprositi sve milosti, ne može eo ipso zaključiti, da Marija de facto i sve milosti dijeli.

Iz naziva: kraljica i gospodarica, može se zaključiti na Marijino posredništvo sviju milosti jedino onda, ako nam tradicija daje dokaza, da se Marija zove kraljicom i gospodaricom i zato, što imade vlast i gospodstvo, koje je stekla kao načelna saradnica i družica Kristova. U tom naime slučaju kraljica i gospodarica ne znači samo čast majke kraljeve, ne znači samo moć majke kraljeve, nego označuje vlast prave kraljice, koja je dionica u moći i vlasti kraljevoj. I upravo u ovom pogledu daje nam tradicija dovoljno dokaza. Ona naime ne naziva Mariju kraljicom i gospodaricom samo zato, što je Majka Božja i kod Boga imade veliku moć nego i zato, što je ona kraljica i gospodarica u kraljevstvu Božjem, što kao Kristova družica i saradnica, dakako uvijek u nužnoj podređenosti, vrši s Kristom kraljevsku vlast i službu u kraljevstvu spasenja.

Da za to navedemo barem neke dokaze. Sv. Alberto Veliki kaže: »Ona je naime gospodarica sviju, kojima je gospodar Bog«.[3] Nadalje: »Najviši je u redu Crkve papa, koji je zamjenik Isusa Krista. Blažena Djevica nije zamjenica, nego pomoćnica i družica, dionica u kraljevstvu (coadjutrix et socia, particeps in regno), koja je bila dionica u bolovima za ljudski rod«.[4] Zatim: »Presveta Djevica uzeta je u pomoć spasenja (in salutis auxilium) i u dioništvo kraljevstva (in regni consortium): ona je naime sama zajedno trpjela, dok su službenici pobjegli. Za to

[2] Tradicija joj to uistinu i pridaje. Sv. Petar Damian primjerice gogori za nju, da dolazi pred Boga zapovijedajući, kao gospodarica, a ne kao sluškinja (Serm. 44, In Nativit. Beatissimae V. Mariae; M. P. L. t. 144, col. 740.).

[3] Mariale sive quaestiones super Evang. q. 29. § 2.

je ona jedina zadobila dioništvo kraljevstva, (sola regni consortium obtinuit) koja je bila pomoćnica u radu, prema onom: Načinimo mu pomoć sličnu njemu«.[5] Nadalje: »Bila je pridružena Kristu i u količini, to jest imala je istu vrst moći: ona je naime kraljica istoga kraljevstva, kojega je on (Gospodin) kralj«.[6]

Sv. Ivan Damaščanski zove Mariju vladaricom nad svim stvorenjima. Ona svima zapovijeda i sve, što je stvoreno, služi njoj.[7]

Da Marijin naslov kraljica označuje ne samo čast i moć kod Boga nego i stvarno sudjelovanje u vlasti nebeskog kraljevstva, zasvjedočuje nam i općenito mišljenje puka. Zazivi u litanijama lauretanskim, zatim »Salve regina — vita — spes — nostra« i t. d. pokazuju očito, da puk u Mariji kao kraljici ne nazrijeva samo čast kraljeve majke, nego kraljicu, koja de facto vlada kao prava saradnica i posrednica onoga blaga, što ga daje Krist.[8]

Ako je pak Marija glasom tradicije stvarna dionica u kraljevskoj Kristovoj vlasti, onda slijedi, da objekt njezine vlasti, i suupravljanja čini ono isto, što čini i objekat Kristove vlasti, a to je u prvom redu dijeljenje milosti, jer je posve jasno, da se u Božjem kraljevstvu služba prema ljudima može vršiti u prvom redu s obzirom na ono, što ljude dovodi u to kraljevstvo, a to je milost. Budući pak, da se Mariji u dokumentima tradicije ova služba pridijeva općenito i bez ikakvog ograničenja i budući da se ova Marijina služba smatra dijelom onog univerzalnog i neograničenog udruženja Marije s Kristom, treba reći, da se ova njezina služba odnosi na sve i pojedine milosti.[9]

Ova nauka tradicije našla je odjeka i u crkvenom učiteljstvu. Pijo X. primjerice veli: »On (Krist) sjedi s desne strane veličanstva u visini (Hebr. 1, 3), Marija pak stoji uza nj kraljica njemu na desno, kao najsigurnije utočište svih nevoljnika i najvjernija pomoćnica. I ne treba se ničesa bojati, o nečem zdva-

---

[4] Ib. q. 42, p. 81.

[5] Ibid. q. 43, p. 85.

[6] Ib. q. 165, p. 248.

[7] M. P. G. t. 94, col. 1157.

[8] Cf. Schüth. Mediatrix p. 155.

[9] Cf. Bitremieux: o. c. p. 218—224.

jati, dok ona vodi, dok ona nagovješćuje, dok je sklona i dok štiti.«[10]

Ne može se iznijeti teškoća, da tradicija pod nazivom kraljice svjedoči za Marijinu saradnju kod otkupljenja uopće (redemtio in actu primo) a ne kod izvršivanja kraljevske vlasti sa nebesa. Vidjeli smo naime, da dokumenti tradicije govore očito o dioništvu u vlasti i kraljevstvu. Jedno samo treba priznati, da tradicija za svoju tvrdnju o Marijinom dioništvu u kraljevskoj vlasti na nebesima nalazi razlog u sudioništvovanju kod djela otkupljenja uopće. Ona je po tradiciji zato ušla u dioništvo kraljevstva: in regni consortium, jer je bila pomoćnica rada, adjutrix laboris, dionica patnja, particeps passionum i t. d. Jednako zaključuje kako vidjesmo i Pijo X.: »Za to je Marija ob desnu Bogu kao dionica vlasti, jer je sarađivala u otkupljenju.[11] No iznoseći tradicija unutarnji razlog i oslon sadašnje Marijine vlasti, nipošto te vlasti ne niječe nego samo osvjetljuje i okrepljuje svu onu našu argumentaciju, gdje smo na temelju Marijine saradnje kod djela otkupljenja uopće zaključivali na Marijinu saradnju kod dijeljenja sviju milosti.

h) U vezi s dokazivanjem Marijinog milosnog posredništva iz naziva kraljice neba i zemlje, osvrnut ćemo se ukratko na pitanje, da li se iz naziva kraljice, u koliko označuje samo čast matere Božje, drugim riječima, da li se iz pojma samog materinstva Božjeg može izvesti direktni zaključak, da je Marija posrednica sviju milosti.

Imade ih naime, koji kažu: Materinstvo Božje jest vrhovni mariološki princip, u njemu je sadržano sve i iz njega se dade iznesti sve, štogod se može dogmatski ustvrditi o Marijinim odlikama i o njezinom položaju u djelu otkupljenja.

Da na ovo pitanje odgovorimo, treba najprije spomenuti, da postoji dvostruko shvaćanje Božjeg materinstva Bl. Djev. Marije.

Pod materinstvom Božjim možemo ponajprije shvatiti samo fizičko materinstvo Božje, u koliko nam označuje čin, po kojem se Bl. Dj. Marija naziva i jest prava Bogorodica — Theotokos. Nastaje dakle pitanje, može li ovakvo fizičko materin-

---

[10] Enc: Adj diem illum, 2. II. 1904.

[11] Ib.

stvo Božje biti s jedne strane posljednji ontološki razlog sviju Marijinih odlika, a s druge strane i vrhovni logički princip, u kojem su sve Marijine odlike virtuelno sadržane i odakle se one mogu kao iz svoga logičkog principa iznijeti i dokazati. Nema nikoje sumnje, da imade i starijih i novijih bogoslova, koji fizičko materinstvo Božje smatraju vrhovnim i ontološkim i spekulativnim principom sviju Marijinih odlika.

Odgovarajući na ovo pitanje velimo, da je veoma teško reći, da se iz samog fizičkog materinstva Božjeg dade zaključiti na sve odlike, koja je Marija primila i na načelno stanovište, koje Marija imade u djelu otkupljenja kao saradnica, a potom i kao djelnica milosti. Čini se naime, da nema nužne unutarnje veze između ideje matere Božje i zaručnice Božje ili što je isto: između materinstva Božjeg i Marijine načelne saradnje u djelu otkupljenja, koja je ideja uključena u ideji Božje zaručnice. Dosljedno čini se, da nije protuslovlje, kad bi tkogod htio reći: Marija je mati Božja, ali iz te same činjenice ne slijedi, da je i zaručnica Božja i saradnica u čitavom djelu otkupljenja. Promatrajući dakle i analizirajući sam pojam i narav Božjeg materinstva, ne čini se a priori nemoguće, da bi Bog za svoga Sina bio mogao izabrati takvu majku, koje bi odnos prema Sinu bio samo čisto naravni, majčinski, te dosljedno, koja ne bi bila u samom otkupljenju s Kristom nikako stvarno povezana.

Tko bi dakle htio iz čistog, fizičkog materinstva Božjeg izvoditi zaključke, koji se odnose na Marijine odlike i na njezin položaj u otkupnom djelu, taj bi u svome izvođenju stajao na nesigurnom tlu, i izvrgavao se pogibli, da mu dokazivanje bude manjkavo. Fizičko dakle materinstvo Božje nije s Marijinim posredničkim položajem u čitavom otkupnom djelu u takvoj vezi, da bi se to materinstvo moglo nazvati vrhovnim ontološkim i dovoljnim logičkim principom, odakle se Marijine odlike i otkupno *stanovište može sa sigurnošću izvesti.*[12]

Ali niječući na području mariologije mogućnost čvrstog zaključivanja iz fizičkog materinstva Božjeg, ne poričemo ipak mogućnosti mariološkog dokazivanja iz pojma i sadržaja konkretnog Božjeg materinstva, onakvog, naime Božjeg materinstva, kako nam ga konkretno iznose dokumenti objave.

[12] Cf. Schüth: o. c. p. 80—82.

Fizičko naime materinstvo Božje jest nepotpuno, inadekvatno shvaćanje onog historijskog materinstva Božjeg, koje je Bog u otkupnom planu zacrtao. Rađanje Božjeg Sina samo je materijalni dio Božjeg materinstva. Formalni, nadopunidbeni dio toga materinstva prema dokumentima objave jest upravo zaručnički odnošaj Marije prema Kristu.

I upravo po tom zaručničkom odnošaju dignuta je Marija k Isusu kao druga Eva k drugom Adamu, iz čisto naravnoga materinskoga odnošaja na položaj viši i pun značenja, gdje se naime Marija, doduše uvijek u ovisnom i podređenom položaju, nalazi s Kristom i uz Krista kao vjenčana zaručnica prema svome vjenčanom drugu. Zaručnički odnošaj jest prema tome onaj formalni princip, koji sjedinjen s čisto materijalnim, fizičkim materinstvom Božjim ili materinskim odnošajem prema Kristu, čini adekvatni pojam onakvog Božjeg materinstva, kakvo je sadržano u božjoj ideji i kako se javlja u objavi. I tek za ovako odekvatno shvaćeno božje materinstvo kažemo, da je ono istom odekvatni logički princip, u kojem je virtuelno sadržana sva nauka o materi Božjoj, i odakle se sa sigurnošću mogu izvesti sve Marijine odlike.[13]

Da je ovo shvaćanje materistva Božjeg ispravno, vidi se očito iz dokumenata objave. Tu je u prvom redu Sv. Pismo. Praevanđelje nam, kako smo vidjeli, očito prikazuje ženu (Mariju) ne samo kao majku sjemena (Krista) nego i kao nerazdruživu saradnicu u vođenju neprijateljstva prema zmiji.[14] Anđeo kod navještanja izlaže Mariji sav nacrt otkupljenja i nakon toga traži njezinu saradnju. Marijin Fiat jest pristanak na majčinstvo Božje, ali na onakvo majčinstvo, koje se imade vršiti rađanjem Božjeg Sina i sarađivanjem s njime u svojstvu nerazdružive družice u čitavom otkupnom djelu. Zato i vidimo Mariju s Kristom uvijek združenu, a najviše na Kalvariji. Potvrdu i učvršćenje ovog naziranja daju nam konačno Spasiteljeve riječi s križa: »Evo Ti Sina, evo ti majke«, kojima se jasno očituje, da materinstvo Božje u potpunom svome okviru uključuje ne samo fizičko rađanje Božjeg Sina nego i saradnju s njime u izvođenju svrhunaravnog milosnog života u ljudima.

[13] Ib. p. 76.

[14] Cf. Bog. Smotra g. 1927. br. 3.

Ovakvo je shvaćanje Božjeg materinstva zasvjedočeno i u tradiciji.

Najstarije dogmatsko gledište, pod kojem su sv. oci najprije promatrali Bl. Dj. Mariju, nije bila odlika materinstva, ne Theotokos nego druga Eva i zaručnički snošaj prema njezinom Sinu, koji je snošaj u ovome tipu sadržan.

Kod starijih sv. otaca tako iskače i tako se naglašuje ideja druge Eve, da je upravo odatle kasnije nastala poteškoća protiv imena: Theotokos. Ali i kasnije, kad je već ovo ime Theotokos i božje materinstvo izašlo jače na površinu, nije nipošto uzmaknuo zaručnički odnošaj Marijin prema Kristu, kao što je sadržan u paraleli: Krista, novog Adama i Marije, nove Eve. Ova misao dolazi do izražaja i u oznaki, koja je općenita do 8. vijeka »Sponsa Verbi« ili »Sponsa Christi«.[15] U ovoj je pak oznaci zacijelo izražen zaručnički odnošaj, a ne majčinski. I upravo ova ideja o snošaju Marije prema Isusu jest ne samo prednicejski nego, praotački. Ona je zametna ideja, sjeme, odakle se je razvila sva nauka o Mariji.

Dakako kad materinstvo Božje uzmemo u ovom adekvatnom smislu, onda se iz njega posve logički izvode sve Marijine odlike, i na koncu njezino općenito milosno posredovanje. Dobro naime uočenje i analiza Božjeg materinstva, uz koje je spojen zaručnički odnošaj prema Kristu, tako jasno izražen u paraleli nova Eva i novi Adam, pokazuje, da je Marija načelno saradnica u čitavom djelu otkupljenja, dakle nositeljka i sviju odlika, bez kojih se ova principijelna i direktna saradnja ne da zamisliti, dakle saradnica i kod dijeljenja sviju milosti, koje se dijeljenje smatra kao završni dio otkupnog Kristova djela, po kojem istom čovječanstvo od žrtve na križu ćuti praktičnu korist.

Adekvatno materinstvo Božje jest dakle vrhovni ontološki i logički princip, kao što za dokazivanje drugih Marijinih odlika, tako i za njezinu saradnju kod dijeljenja sviju milosti.

To je međutim istina, koja je zasvjedočena i u tradiciji. Kako spomenusmo malo prije, najstariji sv. oci nijesu određivali i objašnjavali Marijin položaj u djelu otkupljenja iz božjeg materinstva kao takovog nego upravo iz nadopunidbenog principa,

[15] Cf. Terrien S. J.: La mère de Dieu et la mère des hommes.

koji k fizičkom materinstvu pridolazi, iz zaručničkog naime odnošaja, koji su sv. oci zamjećivali u konkretnoj ideji druge Eve. Ovaj zaručnički odnošaj kao formalni princip Božjeg materinstva posmatran je od početka vrhovnim počelom sve nauke o Mariji.

Ali mogao bi ovdje tkogod reći, da je kasnije, osobito iza efeškoga koncila, dolazilo sve više i više do jačeg izražaja materinstvo Božje, koje je postajalo glavni princip dalnjega razvoja katoličke nauke o Mariji. No priznavajući ovo treba ovdje opaziti, da su se i unatoč toga kasniji oci, kako se to općenito priznaje, uvijek i opetovano vraćali na ideju nove Eve (Sponsa Verbi), osobito pak onda, kad su htjeli da govore o Marijinom sudjelovanju u otkupnom djelu.

Dakako ako stvar promatramo dogmatsko historijski t. j. u njezinom dalnjem spoznajnom razvitku, to se u tom pitanju kod kasnijih bogoslova zapaža velika nejasnoća, jer oni ističu božje materinstvo kao pravi princip kat. nauke i njezinoga razvitka i kao jedini vrhovni princip sve nauke o Marijinim odlikama i o njezinom položaju u ekonomiji spasa.

Naravski to bi bilo ispravno, ako se božje materinstvo uzme adekvatno, u koliko na temelju objave uključuje zaručničku vezu s Kristom. Ali je pogibelj, da se božje materinstvo uzme samo u smislu majčinskih odnosa prema Kristu, dakle samo fizički i inadekvatno. Time bi se dakako uzela samo materijalna strana onoga vrhovnoga principa, odakle se izvode i mogu izvesti sve Marijine odlike. Što više pogibelj je, da se ovaj važniji formalni dio principa ne samo pusti s vida nego također direktno isključi. No očito je, da bi to bilo sudbonosno za dogmatsku Mariologiju, jer bi dovodilo do manjkavosti u zaključivanju i dokazivanju. I doista ovdje treba tražiti već mnoge nejasnoće i nesigurnosti kod mnogih marioloških pitanja.[16]

Hoćemo li konačno da se vratimo na pitanje, da li se iz materinstva Božjeg dade izvesti Marijino opće milosno posredništvo, onda treba reći, da je historijski i logički uistinu mate-

[16] Cf. Schüth: o. c. p. 75—78.

rinstvo Božje vrhovni i pravi princip čitave nauke o Mariji i dosljedno princip nauke o univerzalnom posredništvu, ali materinstvo Božje uzeto u adekvatnom smislu, to jest, ako je formalno ili barem virtuelno u njem uključen zaručnički odnošaj. Ako se pak materinstvo Božje uzme samo inadekvatno t. j. samo fizički, samo kao objektivna fizička činjenica »rođenja Spasitelja svijeta od Marije«, onda se čini nemoguće to materinstvo uzeti kao princip, u kojem je sadržana sva nauka o Mariji.

Dakako tko bi još k tome i nijekao opstojnost adekvatnog Božjeg materinstva, t. j. tko bi zaručničku vezu Marije s Kristom iz pojma Božjeg majčinstva bilo direktno bilo indirektno isključivao, te htio reći, da se svi dokumenti tradicije o Marijinom majčinstvu i njezinoj suradnji dadu protumačiti fizičkim njezinim materinstvom, taj bi ne samo tvrdio nešto, što se protivi kršćanskoj starini, nego bi njegovo shvaćanje Božjeg majčinstva bilo takovo, da bi pozitivna kat. nauka, kakva de facto o Mariji postoji i štovanje, koje se je de facto o njoj u Crkvi razvilo, ostalo potpunoma nerastumačivo.

i) Izričita svjedočanstva za Marijino posredništvo sviju milosti.

Uz obilna svjedočanstva tradicije, u kojima se ističe Marijina suradnja kod sticanja milosti te time podaje oslon, odakle se na temelju teoloških principa može izvesti Marijina suradnja kod dijeljenja sviju milosti, imade također mnoštvo dokumenata, koji izričito zasvjedočuju općenito Marijino milosno posredništvo.

Navest ćemo barem nekoja i početi najprije od 13. vijeka prema počecima kršćanstva, jer su u kasnijim vijekovima argumenti jači i mnogobrojniji.

Jakob de Voragine[17] († 1298.) izričito veli ovako: »Nju je Otac učinio svojom predstojnicom riznice; Sin ju je učinio svojom predstojnicom odaja; Duh Sveti ju je učinio svojom predstojnicom žitnica. Čitavo Trojstvo ju je učinilo svojom predstojnicom milostinje. — Kroz nju kao kroz vodovod teku vode milosti u polje, cvjetnjak i vrt. Čitavo ju je Trojstvo

[17] Sermones quadragesimales (Serm. 2. de Beata M. Virgine, in Sabato 5. hebdomadae 40): Venetiis 1602. p. 171.

učinilo svojom predstojnicom milostinje: Sve naime milostinje, koje s neba teku, prelaze kroz njezine ruke.«

S. Toma[18] pak veli: »Kad netko hoće izbjegavati grijeh, mora biti ohrabren od majke i sina, naime Krista — mora bježati od grijeha pomagan pomoću majke dječaka.«

I opet: »Po njezinom, Marijinom zagovoru, spaja se (duša) sa Kristom po milosti.«[19]

Sv. Albert Veliki,[20] kaže: »(Majka Božja) neposredno prima božanska osvjetljenja, ona općenito dijeli sve dobrote.«

Isti Sv. Alberto Veliki,[21] drugom zgodom ovako piše: »Blažena Djevica se u pravom smislu zove vrata nebeska: jer je po njoj izašla sva milost, koja je na ovaj svijet došla ili je imala doći bilo stvorena bilo nestvorena: ona je naime mati svih dobrih i majka milosti i majka milosrđa pa je sama nestvorena milost kao vodovod izašla iz nje i došla na svijet. Jednako je po njoj unišlo sve dobro, koje je ikada s neba sišlo na zemlju i obratno: zato veli njezin sin (Sapient. VII. 11): »Dođoše mi sva dobra kad i ona.«

U 12. vijeku sv. Bernardo[22] veli: »jer Bog je htio da ništa nemamo, što ne bi prošlo kroz Marijine ruke.

Dublje dakle promatrajmo, kolika je čuvstva pobožnosti htio da dajemo njoj na čast onaj, koji je u Mariju stavio puninu svega dobra, za to da znamo, da nam od nje, koja se diže u izobilju milja, jednako potječe i sve što ima u nama nade i sve što ima milosti i sve što ima spasenja.«

Sv. Anselmo Kant[23]: »Ako ti budeš šutjela, ne će ni jedan (svetac) moliti, nijedan pomagati. Ako ti budeš molila svi će moliti, svi će pomagati.

Gdje je nada moja osim u Bogu i u Tebi? Dakle bez Tebe nema ništa pobožnosti, ništa dobrote, jer si majka vrline i svih dobara. Pomozi mi dakle i nemoj meni jedinome uskraćivati dobročinstvo, koje svima daješ i onda, kad te ne mole.«

---

[18] In Math. II. Ed. Marietti 1925. p. 38. Cf.: Bittremieux o. c. p. 197.

[19] In Joan. c. 2. l. 1, n. 2. Ed. Marietti, 1925. p. 77. Cf. Bittremieux o. c. p. 197.

[20] Mariale q. 29, § 2.

[21] Ib. q. 147, p. 211.

[22] M. P. L. t. 183, col. 100.

[23] Or. 46 et 47. P. L. t. 158 col. 944 i 945.

U 11. vijeku sv. Petar Damjan[24] veli: »U tvojim su rukama riznice smilovanja Gospodinovog i jedina si izabrana, da ti se dâ tolika milost.«

U 8. vijeku sv. Ivan Damašćanski[25]: »Kao što naime iz ovog sunca, kojemu je dano najsjajnije i trajno svijetlo, vječno provire izvor njegove svjetlosti, koje je šta više i samo nepresušni izvor svjetlosti, kao što je odredio Bog, njegov stvoritelj: tako si i ti (Marijo) izvor prave svjetlosti i neiscrpljena riznica samog života i preobilno ključanje milosti, koja si nam sva dobra pridružila i donijela — ti nam lijevaš rijeke milosti, izvore ozdravljenja, trajne blagoslove te čiste i neiscrpljene napitke silne svjetlosti, besmrtnoga života i prave sreće.«

U istom vijeku sv. S. G e r m a n,[26] patriarha kaže: »Moćna je dakle za spasenje tvoja pomoć, o Bogorodice, i nije joj nužna preporuka nikoga drugoga kod Boga. Tvoje je skrbništvo besmrtno, tvoj zagovor je život, a tvoja zaštita vječna. Kad Ti ne bi vodila, nitko ne bi postao duhovan. Nitko nije ispunjen spoznavanjem Boga osim po Tebi, o presveta, nitko nije spašen osim po Tebi, o Bogorodice; nitko nije izmakao pogiblima osim po Tebi, o Djevice roditeljko; nitko nije otkupljen osim po Tebi o Bogorodice; nitko nije nikakva dara milosrđem stekao osim po Tebi.«

Sv. Tarazij (koncem 8. i početkom 9. vijeka) kliče: »Zdravo ti, koja dižeš pale, ti uzroče spasenja za sve smrtne, zdravo posrednica sviju, koji su pod nebom; zdravo pomoćnica svega svijeta.«[27]

Sv. Sofronije u 7. vijeku naziva Mariju vratima spasenja, mostom k Bogu. Ona je jedina pomoćnica griješnika, uzrok našega veselja, pomoć kršćana.[28]

Sv. Ćiril Aleksandrijski u 5. vijeku kaže: »Zdravo, Marijo Bogorodice, koja spasavaš svaku vjernu dušu.«[29]

I opet: »Mi Te pozdravljamo, Bogorodice Marijo, časna riznice sveg svijeta, po kojoj se dragocjenu križu odaje čast i

---

[24] Serm. 45, In Nativit. B. V. Mariae: M. P. L. t. 144 col. 740.
[25] M. P. G. t. 96, col. 715, 716.
[26] Or. II. in Dormit. B. V. M. P. G. t. 98 c. 350.
[27] P. G. 98, 1499.
[28] P. G. 87, 3847.
[29] M. P. G. t. 77. col. 1034.

po svem svijetu klanjanje, po kojoj se nebo zanosi, po kojoj se anđeli i arkanđeli raduju, po kojoj se razgone zlodusi, po kojoj je napasnik đavo s neba ispao, po kojoj se i nakon pada stvorovi uzimaju na nebo, po kojoj svi stvorovi, obuzeti ludim idolopoklonstvom, dolaze k spoznavanju istine, po kojoj je pripao vjernicima sveti Krst i ulje oduševljenja, po kojoj su na čitavom svijetu osnovane Crkve, po kojoj se narodi zovu na pokajanje.«[30]

Sv. Proklo u istom vijeku veli, da je Marija jedini most između Boga i ljudi, kraljeva lađa, koja nosi bogatstvo iz Tarza, njiva očeva blagoslova, u kojoj leži poklad Gospodinove milosti.[31]

Jednako u tom vijeku govori Bazilije iz Seleucije, da je Marija posrednica među Bogom i ljudima, određena da odstrani zapreku te spoji nebesko i zemaljsko. Njezina je moć nad moći sviju svetaca.[32]

Među najstarijim sv. ocima najodličniji je svjedok općenitog Marijinog milosnog posredništva sv. Efrem, koga bogoslovi s pravom počinju nazivati »Marianus doctor«.[33] On kliče: »Gospođo, . . . zaštitnice grješnika . . . sviju utočište i život svega svijeta — požuri se primiti prošnju k Tebi prinešenu.«[34]

Na drugom mjestu opet: »Ljudski rod . . . od tvoje u v i j e k z a v i s i zaštite i tebe j e d i n u imade kao utočište i obranu. Nemoj dakle prezreti sluge svoga, koji s v u n a d u iza Boga imade položenu u Tebi.«[35] No on govori još izričitije. On Mariju zove: »bonorum omnium suppeditatio — obilje sviju dobara«; »bonorum omnium erogatio — sviju dobara dijeljenje«.[36] On joj kliče: »Djevice, gospođo, Bogorodice, Zajedničko spasenje roda ljudskoga; Ti poput majke ne prestaješ bdjeti nad nama, nego ljubeći djecu svoja dobročinstva u v i j e k

[30] Homilia IV. Ib. col. 991.
[31] M. P. G. t. 65. col. 682, 755.
[32] M. P. G. t. 85. col. 443, 447, 450.
[33] Cf. Ephemerides theologicae lovanienses. A. 1927. Fas. 2. p. 161.
[34] Ag. III. 539—540 (Ed. graeca Asseman-Mobarek 6 vol. Romae 1732—1746). Cfr. Ephemerides theologicae lov. l. c.
[35] Ag. III. 532—533.
[36] Ib. 528, 529.

nama dijeliš, spasavajući, braneći, čuvajući, oslobađajući me od pogibli, izlučujući iz pogibli, otkupljujući od mnoštva grijeha.«[37] Tako evo sv. Efrem već u 3. vijeku.[38]

Iz navedenih se svjedočanstva vidi, da je općenito Marijino milosno posredništvo bilo dosta živo u svijesti kršćanske prošlosti.

Da se međutim pravo ocjeni vrijednost argumenata iz predaje treba istaći neke opaske.[39]

Ako naime iz prvih vijekova nema premnogo svjedočanstva, jedini je razlog taj, što još tradicija nije posve istražena. Novija istraživanja pokazala su, da je opravdano zaključiti, da u najstarijoj tradiciji imade ne samo čvrstih svjedočanstava, koja univerzalno Marijino posredstvo uključuju, nego i izričitih potvrda ove istine.[40]

Treba nadalje za objašnjenje navedene činjenice uzeti na um također razvitak nekih drugih istina o Bl. Dj. Mariji, posebice pak razvitak nauke o Bezgrješnom Začeću. U spoznajnom razvitku naime ove nauke treba dobro razlikovati dvostruki stadij: a) prvi stadij, u kojem se je istina naučavala uključivo, implicite i predavala kao u kakvom zametku; b) drugi stadij, gdje se je ta nauka već jasnije i izrazitije naučavala. U prvom stadiju bila je spoznaja ove istine uključiva, u drugom izričita.

Kao što je dakle nauka o Bezgrješnom Začeću bila smatrana i spoznavana tečajem vremena kao uključivo sadržana u mnogim naslovima i općenitim izričajima, kojih u staroj tradiciji imade preobilno, tako su također nauku o posredništvu sviju milosti nekoć mnogi gledali, a danas općenito vide sadržanu u naslovima i izričajima, koji su nekoć upotrebljavani za Mariju u vezi s njezinim posredovanjem raznih milosnih dobara. Jednako dakle, kao što je uključivo sadržanje nauke o Bezgr. Začeću u starim dokumentima poslije postajalo sve

---

[37] Ib. 543.

[38] Ostala njegova prekrasna svjedočanstva gledaj u članku J. M. Bovera: S. Ephraem Syri testimonia de universali B. M. V. Mediatione, u Ephemerides theologicae lovanienses g. 1927. f. 2. str. 161—179.

[39] Cfr. Bittremieux, o. c. p. 213—214.

[40] Cf. Terrien: o. c.

jasnije, tako se i za Marijino posredništvo, koje se smatralo u starim dokumentima sadržano uključivo, zapaža, da je ondje jasno sadržano.

Konačno da tko prikupi svjedočanstva sviju vremena, dokumente sviju svjedoka, vidio bi, da tradicija sve milosti *dane raznim osobama, u raznim stupnjevima i u razno doba* pridijeva Marijinu posredništvu. Tako nam univerzalnost Marijinog milosnog posredništva iskače iz činjenice, što su konkretno sve pojedinačne milosti uvijek bile smatrane darom Marijine ljubavi i njezina posredovanja za nas.

Protiv našeg nastojanja, da iz izričitih svjedočanstvi tradicije dokažemo općenitost Marijinog milosnog posredništva iznosi se tvrdnja, da tradicija zove doduše Bl. Dj. Mariju uzročnicom sviju milosti, ali samo u toliko, u koliko je ona dragovoljno postala *majkom* Spasiteljevom, od koga nam proističu sve milosti.

S obzirom na ovaj prigovor treba ponajprije reći, da tradicija zove Mariju uzročnicom milosti i zato, što je rodila Spasitelja, uzročnika milosti. Ali nema također sumnje, da tradicija polazi i dalje. Uz ovu dalnju saradnju priznaje i ispovijeda tradicija, kako vidjesmo, i bližu saradnju, koja stoji u neposrednom sudjelovanju kod dijeljenja sviju milosti.

Govore nadalje, da tradicija zove Mariju u tom smislu dijeliteljkom sviju milosti, u koliko ona imade vlast, da sve milosti isprosi, a ne u toliko, u koliko bi uistinu za sve milosti i posredovala.

Na ovaj prigovor nije teško odgovoriti. Ako sv. Oci drže, da Marija može sve milosti isprositi, pak oslanjajući se na tu supozociju kažu: Marija je izmolila i ovu i onu milost i sve milosti, kojegod su im poznate, onda je očito, da sv. oci dijeljenje po Mariji sviju poznatih milosti smatraju samo logičkom aplikacijom nauke, da ona kod diljenja sviju milosti uistinu i stvarno sarađuje.

Pitanje osvijetljuju također razlozi, zašto sv. oci nabrajaju pojedine milosti i za njih kažu, da ih dobivamo posredovanjem Marijinim. Ti su razlozi u tome, što je Marija puna brige za sve ljude, što je s Kristom združena u djelu otkupljenja. Ovi pak razlozi očito kažu, da sv. oci uzrok činjenici, što Marija

neke specijalne milosti dijeli, imadu u tome, što vjeruju, da ona sudjeluje kod dijeljenja sviju milosti uopće.[41]

Izričita dakle svjedočanstva tradicije kroz prvih 13 vijekova daju nam dosta snažan dokaz, da je Marija uistinu općenita posrednica sviju milosti.

Tradicija pak kasnijih vijekova do današnjega dana dakako da obiluje sve jačim i jasnijim dokazima.

U 14. vijeku n. pr. Rajmund Jordanis uči, da u dvostrukom obziru dobivamo sva dobra po Mariji: ona nam je dala Isusa; ona je u svim potrebama naša posrednica kod njega.[42]

Sv. Bernardin Sienski u 15. vijeku († 1444.) tvrdi: »Od časa, kad je djevičanska mati začela u svome krilu Božju Riječ, ima ona tako reći neku izvjesnu jurisdikciju nad vremenskim izlaženjem Duha Svetoga (t. j. nad milosti, čije dijeljenje bogoslovi pripisuju kao vlastitost Duhu Svetom) tako da nijedan stvor ne prima od Boga nijedne milosti ili kreposti osim po dijeljenju Bl. Dj. Mariji — nisi per dispensationem B. M. Virginis.« Krist je glava, iz koje teče milost u mistično tijelo, Marija je kao vrat, po kojem se iz glave prelijeva milost u tijelo. I to Marija radi po svome zagovoru.[43]

Dionizije Kartuzijanski pak veli: »Djevica se može nazvati spasiteljicom svijeta poradi zasluge svoje sutrpnje (propter meritum suae compassionis), po kojoj je trpeći zajedno sa sinom, koji je trpio, odlično zaslužila, da se po njezinim molitvama zasluge Kristove trpnje priopćuju svijetu.«[44]

Sv. Antonin († 1459.) veli: »Marija je naša duhovna majka, koja nas je pod križem rodila u najvećim bolovima. Zato imade ona za nas majčinsko srce. — Nitko se ne može sakriti pred toplim zrakama njezinih dobročinstva. Ona je vrata nebeska. Što imade stvorene milosti na svijetu, to nam s neba dolazi preko Marije.«[45]

---

[41] Bitremieux: o. c. p. 214—216.

[42] Cfr. Godts: De definibilitate mediationis universalis Deiparae (Bruxeles 1904.) p. 362.

[43] Sermo de Nativ. B. M. V. Sermo de Visit.

[44] De Laudibus Virg. 1. 2a. 23.

[45] Summa theol. p. IV.

Kad su u 16. vijeku protestanti ustali uz ostalo i protiv Marijina dostojanstva i časti, ustali su na obranu kršćanske istine i Marijine časti odlični i učeni katolici. Među prvima je bio sv. Petar Kanizije († 1597.). On tvrdi, da sve milosti dobivamo po Mariji i to ne samo, ukoliko nam je rodila Spasitelja, nego u koliko nam dijeli sve pojedinačne milosti.[46]

Drugi snažni branitelj katoličke vjere protiv protestanata bio je Robert Belarmin († 1621.), koji braneći Marijinu čast piše: »Krist je glava Crkve, a Marija je vrat Crkve. Svi darovi, sve milosti, svi nebeski utjecaji ističu od Krista kao glave i idu preko Marije kao vrata u tijelo crkve.«[47]

F. Suarez († 1617.) u svome odličnom djelu »De mysteriis vitae Christis« govoreći o Marijinom posredovanju veli, da je ono snažnije od cijelog nebeskog dvora. Marija je »posrednica kod posrednika i vrat, preko kojeg silazi utjecaj glave na tijelo«. Svi ostali sveci posreduju preko nje. Sveci su posrednici u pojedinim zgodama, a Marija je općenita posrednica u svim stvarima. Zato se s pravom zove nada naša, život, slast, majka milosrđa. Zato je opravdano uvjerenje Crkve, da nam je Marijino posredstvo korisno i potrebno.[48]

Odlučno je tu nauku u 17. vijeku zastupao i kard. Lugo govoreći: »Pravo štovanje prema majci Božjoj traži, da kadikad molimo nju, koju je Bog postavio općenitom posrednicom kod Sina i čijim posredništvom daje nama milosti i sva dobra.«[49]

Nije međutim potrebno nabrajati mnoštvo drugih odličnih bogoslova onoga doba, koji se onamo od 16. vijeka iza sv. P. Kanizija, Bellarmina i Suareza redaju kao braniči općenitog Marijinog milosnog posredništva. Treba možda tek istaknuti, da već od 18. vijeka bogoslovi često Marijino milosno posredništvo stavljaju u formu teze, koju onda brane. Prvak je u

[46] Cfr. Pesch: Die selige Jungfrau Maria, die Vermittlerin aller Gnaden p. 83—86.

[47] Roberti Bellarmini Contiones, cont. 42 (ed. Lovanis 1615) 383, 385. 386, ap. Pesch. o. c. p. 87.

[48] Suarez, de mysteris vitae Christi disp. 23, sect. 23. Cfr. Pesch, o. c. p. 87, 88.

[49] De fide (Venetiis 1718) disp. 13. n. 14.

tome sv. Alfonso Marija Liguori, koji u 5 gl. svoga tumačenja Salve Regina kaže: »Stavak, koji hoću ovdje da dokažem jest taj, da je zagovor Marijin za naše spasenje potreban. Bog hoće . . . da sve milosti, koje nam on daje, dolaze preko Marijinih ruku.«[50]

Za vrijeme sv. Alfonsa izdaje bavarski benediktinac Vigilije Sedlmayer († 1772.) djelo: Theologia Mariana (München 1758.), gdje postavlja tezu: »S neba nam se ne dijeli nijedno dobro osim po zagovoru presvete Djevice.«[51]

U 19. konačno vijeku treba spomenuti snažnog braniča Marijinog milosnog posredništva. M. J. Scheebena.[52]

Kasnije se pak ređali odlični katolički bogoslovi jedan za drugim, da ovu istinu dokažu tako, te je danas nauka o općem milosnom posredništvu Bl. Dj. Marije usvojena kod najvećeg dijela kat. bogoslova.[53]

Hoćemo li da na koncu uočimo sve ono, o čemu su nas poučili dugi vijekovi kršćanstva, onda treba reći, da nauka o općenitom Marijinom milosnom posredovanju nije nova, tek se spoznaja njezina sve više razvija, dok u naše doba konačno nije poprimila tako jasne i čvrste obrise. Tako je evo i tradicija dala čvrsti dokaz za opće Marijino milosno posredovanje.

4. **Marijino milosno posredništvo i redovno učiteljstvo Crkve.**

Ono, što nam je kao čvrstu božansku istinu utvrdila vjekovna kršćanska tradicija, našlo je potvrde i u izjavama najvišeg crkvenog učiteljstva, osobito papa posljednjeg doba. Da iz obilja dokaza iznesemo barem nešto!

Benedikto XIV. u buli Gloriosae Dominae (27. IX. 1748.) veli: »Ona (Bl. Dj. Marija) jest kao nebeski potok, preko kojeg se sviju milosti i sviju darova struje svode u krilo bijednih smrtnika.«

Pijo VII. odobrio je oficij na čast Bl. Dj. Marije Pomoćnice Kršćana. U 7. lekciji se toga oficija čita: »Više dakle gle-

[50] Cfr. Pesch. o. c. p. 89.

[51] P. 3, sect. 1. a. 9. n. 1738; apud. Pesch. o. c. p. 90.

[52] Handbuch der katholischen Dogmatik III. Bd. S. 455—629.

[53] Jedan dio savremenih bogoslovskih djela o Marijinom milosnom posredništvu navedosmo u Bog. Sm. g. 1928. br. 2. str. 195.

date, s kakovim je čuvstvom pobožnosti htio da nju častimo onaj, koji je svu puninu stavio u Mariju. Radi toga ćemo se, ako li je što u nas nade, ako li je što milosti, ako li je što spasenja, sjetiti, da nam od nje dotječe, koja se diže u obilju krasotâ. Svim dakle silama srdaca, svim osjećajima grudi i svim željama ovu Mariju štujemo, jer je tako volja onoga, koji je htio, da sve imamo po Mariji.«

Isti taj papa na drugom mjestu ovako kaže: »Što je nadahnuta božanskim Duhom, preblažena i slavna Božja Roditeljka Djevica Marija sama o sebi unaprijed objavila, da će je svi naraštaji nazivati blaženom, to smo doista vidjeli da se ispunilo ne samo u prvim vijekovima Crkve, kad se njoj na čast stadoše po cijelom svijetu graditi hramovi i dizati žrtvenici, nego se je i pobožnost prema predragoj našoj Roditeljici i Dijeliteljici svih milosti svaki dan sve više povećavala i jedni za drugima slijedili su novi iskazi ljubavi sa sve većim žarom pobožnosti.«[54]

Leo XIII. u enc. »Jucunda semper« (8. IX. 1894.) veli: »Što moleći tražimo Marijino okrilje, to se doista kao na temelj oslanja na službu, da nam pribavlja milost (in munere conciliandae nobis divinae gratiae), koju (službu) Ona neprestano kod Boga vrši.«

U enc. »Adjutricem populi« (5. IX. 1895.) kaže: »jer ona je (t. j. Marija) po samoj Božjoj odluci počela tako bdjeti nad Crkvom, tako nam materinski pomagati i njegovati nas, da je ne samo bila pomagateljka u vršenju svetinje otkupljenja (administra sacramenti redemtionis), nego je jednako i pomagateljka k o d d i j e l j e n j a m i l o s t i, koja iz one svetinje imade da dopire u sva vremena.« I dalje govori isti papa:

»Nikog nema, o Presveta, koji bi se napunio spoznajom Boga osim po tebi; nikog nema, koji bi se spasio osim po tebi Bogorodice, nikog, koji bi dar iz milosrđa primio, osim po tebi.«

U enc. »Diuturni temporis« (5. IX. 1898.) veli: »Od nje se kao od najplodnijeg kanala odvode napitci božanskih milosti; u njezinim su rukama blagajnice Božjih smilovanja. Za nju hoće Bog da bude počelo sviju dobara.«

U enciklici opet »Octobri mense« (22. IX. 1891.) kaže: »Na temelju ovog (pristajanja Djevice na utjelovljenje) smije se ne

[54] Cfr. Bittremieux, o. c. p. 150.

manje istinito i ispravno ustvrditi, da nam se iz onog silnog blaga milosti, koje je donio Gospodin, jer je Krist učinio milost i istinu, po Božjoj volji sasvim ništa ne daje osim po Mariji; zato da nitko ne uzmogne pristupiti Kristu osim po Mariji kao što ni k vrhovnom ocu nitko ne može pristupiti osim po Sinu.«

U enc. pak »Supremi Apostolatus« (g. 1883.) veli: »Ništa ne smatramo vrijednijim ni prečim nego ako bismo i pobožnošću sebi pridobili veliku Roditeljicu Božju Djevicu Mariju, koja je, kao posrednica našeg mira kod Boga i upraviteljica nebeskih milosti, na nebu smještena na previsokom vrhuncu moći i slave, zato da pomoć i zaštitu dijeli ljudima, dok uz tolika naprezanja i opasnosti hrle u onu vječnu državu . . .«

Za Leona XIII., čije su enciklike[55] nepresušivo vrelo nauke o Marijinim odlikama, ne zaostaju ni kasniji pape.

Pijo X u enc. »Ad diem illum« (2. II. 1904.) veli: »Iz ove pak zajednice bolova i volje između Marije i Krista, zaslužila je ona, da predostojno postane popraviteljkom propala svijeta te stoga d j e l i t e l j k a sviju darova, koje nam je Krist stekao smrću i krvlju.

Za onu, koju spomenusmo, zajednicu bolova i nevolja Majke sa Sinom to je dano uzvišenoj Djevici, da je čitavoga svijeta kod jedinorođenoga Sina najmoćnija Posrednica i Pomirnica (Mediatrix et Conciliatrix). Krist je izvor — Marija je pako vodovod, ili također vrat, koji spaja tijelo sa glavom i kroz koji glava svoju snagu i moć prelijeva u tijelo. Jer ona je vrat naše glave, kroz koji nam duhovna dobra na mistički način pritječu u njegovo tijelo. (S. Bernardi Serm. Guadrag. de Evang. aeterno ser. X. a. 3, c. 3).

Ona po prikladnosti (de congruo), kako kažu, zaslužuje nama ono, što nam je Krist zaslužio po pripadnosti (de condigno) te je prva pomoćnica u dijeljenju milosti (princeps largiendarum gratiarum ministra), te blago njegovih zasluga (Kristovih) upravo majčinskim pravom upravlja.«

Za Pijom X. ne zaostaje ni Benedikt XV., koji je svoje mišljenje o toj nauci izrazio više puta. Tako primjerice u

---

[55] Gl. Ephemerides theologicae lovanienses a. 1927. Fas. 3. J. Bittremieux: Doctrina Mariana Leonis XIII. p. 359—383.

okružnici »Fausto appatente die« (29. VI. 1921.). No najizrazitije je pokazao svoje mišljenje dopustivši oficij i sv. misu u čast Bl. Dj. Marije posrednice sviju milosti. God. 1921. dozvolio je naime spomenuti papa taj oficij i sv. misu svim dijecezama Belgije. No ujedno je dao dozvolu sv. Kongregaciji obreda, da jednaku povlasticu dade svakom biskupu, koji to zatraži. To je već tražilo veoma veliko mnoštvo biskupa.

Snaga je spomenute činjenice velika. Crkva ovu svetkovinu ne samo tolerira nego odobrava i preporuča. Javnim činom uvodi i preporuča oficij, u kojem se tako jasno i očito govori, da je Marija posrednica sviju milosti.

Pijo XI. također daje svjedočanstvo ovoj nauci. Imenujući Bl. Djevicu uzetu na nebo osobitom zaštitnicom francuskog naroda naziva ju: »sviju milosti kod Boga posrednica« (gratiarum omnium apud Deum sequestram). U pismu, kojim našu crkvu Majke Božje Bistričke pridiže na čast manje bazilike jednako zove Mariju — gratiarum apud Deum sequestram — posrednica milosti kod Boga.[56]

To su evo barem neki dokumenti iz nauke posljednjih papa.

Da se vidi vrijednost iznesenih argumenata iz crkvenog učiteljstva, treba uočiti ovo:

Nauku u Marijinom milosnom posredništvu naglasuju ne samo biskupi nego i pape i to čitava serija. Ako pak vrijedi mnogo ugled jednog pape, koliko više vrijedi ugled čitave serije.

Pape nadalje, kako vidjesmo, govore odlučno, kategorički.

Treba također naglasiti, da oni tu nauku ističu ne privatno nego u javnim autentičnim dokumentima, koji su upravljeni na svu Crkvu i svečano na sve vjernike. Pače i u takvim aktima, koji se odnose na javni kult kao što je oficij i misa.

Kod svega toga treba isto tako uočiti, da se tu radi o vršenju papinske učiteljske službe u veoma važnoj stvari, koja se odnosi na samu vjeru. Jer iako ovakve papine izjave nisu vjerske definicije, ipak Crkva za njih traži naš pristanak kao na istine, koje su u vezi s religijskim pokladom.

---

[56] Gl. Katolički List g. 1924. br. 5.

Važnost papinskih izjava odskače još više iz načina, kako su dane i iz prilikâ, u kojima je to učinjeno. Za potvrdu naime nauke o dijeljenju sviju milosti pozivlju se pape na fundamentalne Mariološke principe, koje sadrži tradicija, a u prvom redu na temeljni princip o načelnoj Marijinoj saradnji u djelu otkupljenja. I prilike papinskih izjava govore za nauku o općenitom posredništvu. Pape naime govore za Marijino posredništvo, premda znadu da ta nauka imade i svojih protivnika. Oni znadu, da njihov govor ide za tim i da se tako prima kao da svojim auktoritetom hoće da jačaju ono uvjerenje, koje drži, da je nauka o općem Marijinom posredništvu Bogom objavljena istina, a ipak to čine.

Kod prosuđivanja iznesenih dokumenata treba konačno uočiti, da postoji neka redovita briga, bdijenje i skrb Duha Svetoga, koji je s Crkvom do konca svijeta i koji ne bdije samo onda, dok se izdavaju svečane dogmatske definicije, nego i onda, dok se vrši redovna dnevna učiteljska služba.[57]

Kad uzmemo sve ovo pred oči, onda vidimo, da argumenat, koji nam pružaju pape svojim izjavama o općem milosnom posredništvu Bl. Dj. Marije imade veliku vrijednost, ne ćemo li reći, da su pape u najvažnijim pitanjima veoma lahkoumni i nerazboriti. Pripustiti pak ovo posljednje značilo bi reći, da nad Crkvom ne bdije onaj Duh Sveti, koji joj je obećan do konca svijeta.[58]

[57] Cfr. Bittremieux, o. c. p. 154–155.
[58] Ib. p. 156.

Prikazi, izvještaji, bilješke.

I. Kamo treba svrstati i kako prevesti Gen. 2. 3. i 4.?

O. fra M. Jakovljević.

Sva izdanja sv. Pisma povodeć se za običnom razdiobom Vulgate počimaju 2. gl. Geneze riječima: »Tako se dovrši...«, dok znanstvena izdanja 1.—3. r. pripajaju povijesti o stvaranju svijeta u 1. gl. Sasvim pravo. Ali učenjaci nijesu na čistu, kamo spada 4. r. 2. gl. On se dade vrlo lijepo razdvojiti: a) »Ellê tholᵉdhóth haššamáim vᵉhaares bᵉhibbareám« i b) »bᵉjom ᶜᵃsoth Jhvh Elohim 'eres vᵉšamáim«.

1. Kamo treba pripojiti Gen. 2, 4.?

Ogledajmo se najprije na razna mišljenja.

a) Svi katolički tumači, osim nekoliko novijih; svi stariji nekatolički i židovski osim r. Rašia; paraše u jevr. izdanjima i uobičajena izdanja sv. Pisma smatraju taj redak početkom pripovijedanja 2, 5. sl.

b) R. Raši (= R. Š. I. = Rabbi Šelomo ben Jishaq, nazvan i »r. Jarchi«, 1040—1105); dobar dio racionalista a od katoličkih učenjaka o. V. Zapletal, r. sv. D. (»Der Schöpfungsbericht« 1911. str. 3. i sl) drže ga zaklopcem Gen. 1, 1—2, 3., te ga i spajaju s pređašnjim.

c) Racionaliste ulomičari, prebirači jahvejskih i elohimskih dijelova, a od katoličkih učenjaka dr. A. Šanda (Moses und der Pentateuh, 1924. str. 133, 1.); o. P. Joüon D. I. (Gramaire de l'hébreu biblique § 143 b, moguće, da spada među gornje pod b) rastavljaju taj redak, te 4 a pripajaju pređašnjima, a 4 b slijedećima.

Ova dva (b i c) mnijenja pobija o. Hummelauer D. I. (Comm. in Gen. 1908. str. 123 i sl.), te im predbacuje s Keilom, da su nastala od pometene pameti s rasudâ o postanku Geneze. Ne osvrćući se na ovu njegovu, već na običaj nabrajanja i njegovu sadržinu u Mojsijevu Petoknjižju, i pazeći na jezična pravila priklopimo ga tamo, kamo pravo i spada. Pri tome se ne ćemo ništa ogriješiti o nauk sv. Crkve.

a) Mojsijev način nabrajanja.

Mi ćemo nabasati na silu mjesta u Petoknjižju, gdje Mojsije nabraja pokoljenja, mjesta, časti, službe, govore, zapovijedi ili napomene. To on čini:

1. zavodeć govor na početku a) s »ellê tholedhoth«. Gen. 5, 1. (zê sefer th.); 6, 9.; 10, 1.; 11, 10., 27.; 25, 12., 19.; 36, 1. (i 36, 9.?); b) drugim riječima, kao »elle šemoth« »ellê raše...«; »ellê alufe...«; eliê bene...«; »ellê hammelakim«; »ellê hammišpatim« i t. d. Gen. 36, 10., 15., 20., 31., 40.; Ex. 1, 1.; 6, 14., 16.; 20, 1.; 21, 1.; Num. 33, 1.; Dt. 1, 1.; 31, 1.

2. Zaklapajuć govor kao gore pod b). Gen. 10, 20., 31., 32.; 25, 16.; 36, 12., 30.; 46., 15., 18., 22., 25.; Lev. 11, 46.; 13, 59.; 15, 32.; Num. u 26. gl. preko 15 puta.

3. Počimajući i završujući nabrajanje s »ellê...«. Gen. 10, 1. i 32.; 36, 1 i 9 (?) 36, 10 i 19, 29 i 30. U Lev., Num. i Dt. počesto.

Poredimo li ova mjesta, dolazimo do toga: a) da samo na jednome mjestu završuje s »ellê th..,« (Gen. 36, 9.), a i to je dvojbeno. No zato imamo u Gen. jedanput »thol.« uklopljeno (10, 32.). b) Da vrlo često završuje nabrajanje s »elle« ili »zoth«. c) Ili počeo ili završio; otvorio ili zaklopio pripovijedanje s »elle«, »zê«, »zoth«, uvijek sadržaj odgovara svemu, što je izrečeno tima riječima. Tako »tholedhoth« nabraja rodove; »šemoth« imena i t. d. Jedino se može prigovoriti ovome s Gen. 6, 9. i 25, 19., gdje da nema rodoslovlja prema »ellê tholedhoth«. — Ne bih rekao, jer 6, 9. napomenuvši iza »elle...« Noahove vrline, odmah nabraja njegove sinove, a onda prelazi na njegove udese. Tako i 25, 19. izvodi rodoslovlje Izakovo i kako su mu rođeni sinovi. Mora dakle biti nabrajanje onoga o čemu je napomenuto s »elle...« i slično.

Ako dakle 2, 4 a otvara pripovijedanje, onda mora nastaviti onim, što je napomenuto, t. j. haššamaim. i haares. = rodovima neba i zemlje. Ali od 4 b mimogred spomenuv nebo (šamaim) dalje ni probijeliti o njemu! Inače bi metnuo samo: »elle tholedhoth haares behibbaráh...«. Kako je ipak napomenuo tholedhoth = rodove neba i zemlje, tražimo, koji su to i gdje o njima govori.

Što znači u Mojs. Petoknjižju »tholedhoth«? Rodove, i to a) ljudske = pokoljenja i potomstva; b) brojeć ih nastavlja o udesu tih rodova i c) samo ovde ono što pripada zemlji i nebu, jer ili od njih potječe (živa bića na zemlji) ili njima pripadaju, kao zvijezde nebu. U 4 a dakle tholedhoth su isto što i »kol sebaam« = haššamaim vehhares, — vojske njihove = neba i zemlje, Gen. 2, 1. A vojska neba (sebâ haššamaim) jesu zvijezde; zemlje pak bilje, životinje i ljudi.

O tim vojskama (= tholᵉdoth-u) = rodovima govor je u Gen. 1, 1—2, 3. Dakle i 4 a tamo pripada.

b) Ovo traže i jezična pravila.

Dvoje upada u oči kod 4 a i b. 1. 4 a ima član uz šamaim i eres, a 4 b nema; 2. 4 a: »haššamaim vehaares«, 4 b: »eres vešamaim« = nagla zamjena riječi. Ovo se da opravdati, ali ispuštanje člana u istoj rečenici, ovisnoj o prvoj i s njom tijesno spojenoj, ne da se opravdati.

Da govor teče o imenicama bez člana, lako je dopustiti, ali je pravilo, da član poslije pristupa, a ne, da otstupa. Tu ne koristi pozivati se na 4, 1. i 25.; 4, 17 i 21. Kod prvoga primjera pripovijedanje je o Adamu (lično ime!) prekinuto poviješću Kajinovaca, a 4, 17 i 21. je pogreška pri označivanju samoglasa. Ne zaboravimo, da lično ime A d a m dolazi s članom i bez njega. A tako i naziv »adam« = čovjek. — Zato je mjesto 4 a uz 2, 3., a 4 b uz 2, 5.

2. Kako treba prevesti Gen. 2, 3 i 4.?

Najprije svršimo s Gen. 2, 3. U jevrejskom glasi: a) »Vajjebarek Elohim ethjom haššebici, b) vajjekadeš othó, ki bo šabáth mikkól melaktó, c) ašér b a r á Elohim l a c a s o t h«. Dvije riječi podvukoh, jer malo koji noviji prevodioc ide za starim prevodima.

Vulgata ne prevodi »Elohim« u a), naravno, da ga ne ćemo naći ni u njenim prevodima. Onkelosov Targum ga meće obično »jj« = Jhoh (Adonái), a samo 1, 27. »Elahin«.

c) prevode: LXX: *„αἶν ἤρξατο ὁ θεὸς ποιῆσαι“*. Onkelos: »di bora jj lemecbad«. Vlg.: »quod creavit Deus ut faceret«. — Allioli: »das Gott schuf um es zu machen«.

Noviji: o. Zapletal (Der Schöpf. bericht) »Das er (Gott) g e s c h a f f e n u n d g e m a c h t h a t«. Čebušnik: »što ga Bog stvori i učini«. Daničić: »koja učini«. — Jesu li ovi prevodi opravdani i jesu li dorasli starim prevodima? Odgovorit će noviji: pa stari su prevodi ropski, te se mogu tako dovesti u sklad s našim prevodima. Na ovo će nam pravo odgovoriti poraba predloga »le« uz infinitive i značenje »bará« ovde.

a) »Le« je predlog smjera, te ima dosta zajedničkog s »el«. Uz infinitive označuje: naum, smjer, predmet, silu i dužnost; dalje: okolnosti radnje, a konačno i nastavak radnje. Dobar dio primjera ovog zadnjeg dade se svesti i protumačiti namjernom ili okolnosnom radnjom. — Ges. - Kautzsch 114 f — p; Joüon, 124, g — q. Mi bismo morali uvijek prevoditi infinitiv s »le« rečenicama sa da, dok, i sličnima, ili participom. Tu mnogo stoji do predikata, na koji se oslanja infinitiv s »le«. Zato vidimo, šta ovde može značiti »bará«.

LXX prevode taj glagol: *ποιέω, κτίζω,* a pas. *γίγνομαι.* No ovako prevode i ásâ = učiniti, a to prevode, gdje bi stajalo *„ἔρδειν“*, a ovaj glagol ima isto značenje kao i *ἄρχω* u med. Ne prevode dakle »bara« = *ἤρξατο*, jer su tobože čitali »àšer bará Elohim r e š i t h (ili merešith) mj. l a'asoth, kao što o. Hummelauer misli i

kritički lijepim razlozima dokazuje. Učenom bibliku je izmaklo, da bi LXX tada prevela: *ἃ ἐποίησα ὁ θεὸς ἀπ' ἀρχῆς* (ili *ἐν ἀρχῇ = ἀρχήν*). Ne; LXX kao i Sirah 5, 14 (Vlg. i LXX 5, 17., ali ne prevode »bará«) »bara« uzimaju sa značenjem: odrediti, stvoriti u pameti; odlučiti. Takovo značenje imamo Iz. 45, 8.: »Rosite nebesa odozgor, i nek oblaci dažde pravdom: neka se zemlja otvori, i neka rodi spasom, te da zajedno nikne pravda; ja Jhvh to o d r e d i h !« »ani Jhvh b e r a t h i v = stvorih to!«).

U 4 a usudio bih se reći, da predlog »be« uz hibbarám može značiti: p r e m a, kao i »le«. Uz imenice ima češće takovo značenje, ali uz glagole za to ne znaju ni gramatici ni riječnici. Samo Ges.-Kautzsch 114, q veli: »behibbar'ám = als sie geschaffen wurden (eig. bei ihrem Gaschaffen — Werden).« Vrlo bi pristajalo, kad bi se prevelo: »prema njihovu stvaranju = kako su bili stvoreni«. Iznosim, što mislim, ali ne tvrdim.

Prevod I. Gen. 1, 1—2, 3. pripojiv 4 a.:

2, 3. I blagoslovi Bog sedmi dan i posveti ga, jer na nj počinu od svega djela svoga, što ga je bio odredio, da učini.[1] 4. To su rodovi neba i zemlje, kad su (kako su) bili stvoreni.

2, 4 b: Kad je Bog bio načinio[1] zemlju i nebo, 5 još nikakva poljskog rašća nije bilo...

*

Ovako svrstavanje i prevod odgovara više i sadržini i pravilima jevrejskoga govora.

Rukopisi Don Antuna Terzanovića.

Don Krsto Stošić.

Pretražujući knjige pok. šibenskog prepozita Don Bate Šižgorića namjerio sam se na tri rukopisa Don Antuna Terzanovića (Trcanovića). Dosada nije poznato, da se on bavio knjigom, pa ću se malo osvrnuti na nj i njegove rukopise.

Nalazim u župskim maticama u Rogoznici (šib. biskupije), krasnom zelenom otočiću, da je Terzanović u njima pisao od 7. XII. 1704. do konca 1713., a kasnije opet od 4. II. 1726. do 5. XI. 1732., ovoga puta kao »parochus Pre Antonius Terzanovich, mansionarius cathedralis Sibenicensis ac parochus ecclesiae S. Mariae Assumptionis villae Rogoznicae.« Dakle Antun se vratio na istu župu, ali je ostao i dalje manzionar, t. j. koralni vikar u Šibeniku. Bit će da se pod starost iznemogao povratio u svoj grad (gdje i danas ima Terzanovića) i tu umro. Nažalost nema matica, koje bi nam kazale datum njegove smrti.

---

[1] „učinio i načinio" može se prevesti bolje: stvorio.

mišljanja za svaki dan u sedmici, a na koncu ove opet nas moli Terzanović, da na poštenje raznih djela i čudesa Krista molimo za nj (Radi milloschie Otçe nasc i zdrauu Mariyu na postenye... za duscu neuoglnoga griscnika D. Ant. Terzanovichia koyi ouo istomaci i pisca.) In margine nema nikakva tumača riječi, pa su ta razmišljanja valjda originalna.

Gradivo za život i rad o. Petra Filipovića.

Dr Božitković fra Juraj.

(Nastavak.)

U arhivu se sinjskog samostana sačuva još jedan kodeks tvrdo uvezan u koži, u komu se sadrže dva traktata, a glasi: »Fratris Petri Philippovich Ordinis Minorum de Obs(ervan)tia S. Patris N. Francisci, Provinciae Bosnae Argentinae, indigni filii, labor. MDCCXIIII scriptus, sub disciplina R. Patris Hieronymi Philippovich, Sibenici, lectoris generalis, eiusdem Ordinis et Provinciae«.

Format 20 × 14 cm. 8⁰. 416 str.

Ovaj rukopis najprije ima traktat treći »De intellectu et scientia Dei atque eius ideis (str. 1—200).«

Nakon kratkog uvoda počimlje svoja raspravljanja. U prvom pitanju razlaže, da se »intellectivitas Dei« dokazuje ne iz njegove netvarnosti, nego iz beskonačne savršenosti (str. 1—16). Drugo pitanje napisa 3. studenoga 1724. (str. 17). U njemu obrazložuje iz Duns-Skota (1. Sent. d. 2. p. 2 i 7), da »intellectus Divinus habet rationem actus primi, seu potentiae respectu intellectionis essentialis, a qua etiam formaliter ex natura rei distinguitur (str. 18).« Treće istražuje, kako Bog poznaje one stvari ili stvorenja, koja su samo moguća (str. 25—51)? Zaključuje sa Duns-Skotom (1 Sent. d. 8. q. 4; d. 39. q. unica), da »Bog ne poznaje moguća stvorenja neposredno u njima istima m o t i v e, nego u svojoj bîti, kao u prvotnom i motivnom predmetu (str. 37).« Ovo dokazuje u trećem i četvrtom pitanju. U slijedeća tri pitanja raspravlja, **kako** i **u čemu** Bog poznaje »futura contingentia absoluta libera (str. 51—156)?« Najprije tvrdi, da »Bog od uvijek poznaje futura contingentia absoluta libera stalno i nepogriješivo (str. 55).« Drugo, na pitanje: »In quo medio (str. 65)?« Rješava raspravljanje, koje započe 2. siječnja 1725. (str. 65) na slijedeći način: »Conclusio prima. Deus non cognoscit certo futura contingentia absoluta libera per hoc quod cognoscat ilia esse

realiter et physice praesentia in Dei aeternitate. Est Doctoris in 1 (Sent.) d. 39. g. unica. § contra istud (str. 69).

Conclusio secunda. Deus non cognoscit futura certo et infallibiter per hoc quod cognoscat causam secundam liberam esse in ultima dispositione agendi (str. 74).

Conclusio tertia. Deus non cognoscit certo et infallibiliter futura absoluta libera in suis ideis, sive idea ponatur consistere in conceptu formali, sive in obiectivo sive in essentia Divina quatenus immitabilis a creaturis. Ita Doctor Subtilis in 1 Sent. d. 39. q. unica. § contra istos (str. 79).

Conclusio quinta. Deus non cognoscit futura absoluta libera in efficacitate suae praescientiae quatenus haec praescientia est causa rerum. Est contra quosdam Thomistas (str. 83).

Conclusio quinta. Deus nequit cognoscere futura absoluta libera infallibiliter in se ipsis praeciso decreto Divinae voluntatis de illorum futuritione. Est contra Neutericos (str. 87).

Conclusio sexta. Scientia media non est ratio sufficiens cognoscendi futura contingentia absoluta libera; neque ad huiusmodi cognitionem est praesuponenda: neque decretum consequens admittendum. Est omnium Thomistarum, et Scotistarum, exceptis Canello, Fabro, et Pontio, contra Patres Societatis (Jesu). (str. 89).

Conclusio septima. Deus non cognoscit futura absoluta libera in decreto antecedenti extrinseco: neque in decreto praedermінante intrinseco, cui in tempore correspondet physica praedeterminatio (str. 101).«

O. Filipović poslije nego je zabacio nauku tomista i molinista, kako Bog poznaje »futura contingentia absoluta libera,« prihvaća u zadnjem zaključku nauku Duns-Scota (1 Sent. d. 40. q. unica. §. ad secundum; d. 41. q. unica. §. sed contra istud; 4 Sent. d. 49. q. 6. § dico ergo.), kao jedinu, koja dobro rješava ovo preteško pitanje: »Deus certo et infallibiliter cognoscit futura libera in decreto Scotistarum concomitanti determinationem voluntatis creatae (str. 121).

Ovo znamenito pitanje piše, da je svršio »u Šibeniku, dne 20. ožujka 1725. (str. 144).«

Dalje pita, da li Bog »stalno i nepogrješivo poznaje futura conditionata contingentia libera (str. 145—156)?« To dokazuje i brani sa tomistima i skotistima protiva nekojih molinista (str. 146). Da li se traži za nepogrješivost takovog uvjetovanog, Božjeg poznavanja budućih čina, koji mogu biti ili ne biti tako zvana »scietnai media (str. 156—176)?«

Odgovara nipošto. I u tomu se slaže Duns-Skotova i sv. Tome škola protiva sljedbenika Moline i Suare-za (str. 158).

O. Petar Filipović poslije ovog najozbilnijeg raspravljanja donosi jedan znameniti događaj, koga u povijesti školstva i prosvjete u Dalmaciji treba zlatnim slovima zabilježiti, t. j., ustanovu »Stu-

dium generale,«[1] filozofsko-bogoslovnog fakulteta u Šibeniku u samostanu sv. Lovre, 9. travnja 1725., gdje nakon nekoliko godina kasnije predavaše neumrli o. Andrija Kačić-Miošić, o Paskal Jukić, o. Josip Glunčević, o. Andrija Dorotić i t. d.

U zadnjim dvama pitanjima raspravlja o Božjim idejama (str. 177—200). Kaže, da je »božanska ideja isto prepoznano stvorenje od Boga ut factibile seu cognitum, ut obvium reale (str. 178).« U Bogu su ideje svih opstojećih i mogućih stvari: »non autem entium privativorum ut sunt peccata formalia inspecta prout dicunt carentiam rectitudinis debitae in(trinse)ce actui (str. 196).«

Na 26. travnja 1725. o. Petar Filipović započe pisati četvrti traktat o volji Božjoj (str. 201—415). U njemu rješava dvanaest pitanja. U prvomu (str. 201—216) dokazuje, da Bog sam sebe nužno ljubi »tam ad specificationem, quam quoad exercitium; libere tamen libertate essentiali (str. 205).« U drugomu (str. 217—230), da Bog ljubi moguća stvorenja čustvom jednostavne ugodnosti nužno »quoad specificationem, quam quoad exercitium (str. 218).« U trećemu (st. 230—248) dokazuje, da je formalno slobodni čin Božji isto Božje, nužno i beskonačno hotinje, u koliko može težiti ili ne težiti na stvorene predmete (str. 233). Četvrto pita, kako se može spojiti sloboda Božja ad extra sa njegovom nepromjenjivošću str. 249—264)? Odgovara, da »Bog nije moralno promjenjiv, t. j., on ne može nešto htjeti u vremenu, što nije htio od uvijek- niti ne htjeti u vremenu, što nije htio od uvijek. I ova se nepromjenjivost najbolje slaže sa njegovom slobodom ad extra zato što ona izražuje formalno nužni i beskonačni čin, po kome volja radi svoje neograničenosti teži na predmete, koji mogu biti ili ne biti (str. 230).« Peto istražuje, da li Bog hoće da spasi sve ljude također poslije pada Adamova (str. 265—286)? Dolazi do ovoga zaključka, da on to hoće prethodnom voljom (str. 270). A ta prethodna volja u njemu je prava i vlastita (st. 287—295). Po njoj on pripravlja svim ljudima u stanju pale prirode dovoljne pomoći za spas, i to ne samo djeci, nego također odraslima; ne samo vjernicima, nego također nevjernicima, jer se na sve uopće proteže dobro milosti. Ona ne isključuje nikoga (str. 298). Ob ovom raspravlja u šestoj (str. 287—295) i sedmoj točki str. 296—315). U osmom (str. 316—337), devetom (str. 337—353) i desetom (str. 353—375) raspreda o svemogućstvu Božjemu. Najprije dokazuje, da je Bog svemoguć. Božje svemogućstvo, ako li se strogo uzme, ona se ne proteže na sve moguće, u koliko se moguće suprostavlja nemogućemu (str. 330). Svemogućstvo Božje, ako li formalno promatra, ono je nužno spo-

[1] Naz. dj. str. 176: »Studium generale in conventu sancti Laurentii Sibenici, ubi prius erat provinciale, institutum fuit die 9. aprilis 1725. et sequentem quaestionem habu in prima lectione huius studii ego fr. Petrus Philippovich a R. P(at)re Hieronymo Philippovich ibidem Lectore.«

jeno sa fizičnom ili objektivnom mogućnosti stvoravâ (str. 339). Svemogućstvo u Bogu nije treća moć, koja bi se razlikovala od razuma i volje. Ono je savršenost božanske volje. Ono je ista »uspješna, božanska volja (str. 361),« u koliko čin njezine djelatnosti i uspješnosti označuje (str. 371). Predzadnje pitanje radi o Božjoj pravednosti (str. 375—405). Nauka je vjere, da je Bog pravedan (str. 377). Odstranivši svaku sjenu nesavršenosti, o njemu se može ustvrditi: »iustitia distributiva et vindicativa, licet non in toto rigore (str. 385).« Naprotiv »justitia legalis et comutativa secundum earum rationes formales non sunt vere in Deo. Est Scoti 4 Sent. d. q. 1. (str. 389).« A zadnje raspravlja o Božjemu milosrdu. Bog je neizmjerno milosrdan prama nama str. 408). Njegovo milosrđe u sebi je jedno, obzirom prama nama mnogostručno (str 411).

Ove bogoslovno-filozofske rasprave, i ako su strogo govoreći radnje o. Jeronima Filipovića, učitelja fr. Petra, jer ih izradio prama njegovom predavanju, one ipak otkrijevaju nam oštroumnost, sposobnost i snagu njegovoga duha. Da nije o. Petar Filipović ove radnje napisao i nama ostavio, one bi se možda bile izgubile, kao ostala filozofska i bogoslovna vrlo vrijedna i učena djela svoga učitelja, koja su se po svjedočanstvu istoga u šibenskom arhivu sv. Lovre nalazila.[57]

Na svrhi ovoga istraživanja i proučavanja o životu i znanstvenom radu o. Petra Filipovića treba istaknuti, da je on bio čovjek skroman, čedan i narodan. Kao učitelj i odgojitelj vrlo bijaše radišan, pobožan i ozbiljan. U upravi redo-države i pojedinih samostana isticaše se razboritim, pametnim, savjesnim i dobrim starješinom. Za svoga života pretežno proučavaše kršćanska, moralno-filozofska pitanja, u kojima je bio jako versiran. Svojim djelima i svojim radom u povijesti moralne filozofije i kršćanske pedagogije XVIII. stoljeća on odlično mjesto zastupa na polju naše književnosti. Zanimaše se sa domaćom našom poviješću, jer je mnogo nastojao sa uređenjem i usavršivanjem osobito šibenskog makarskog i sinjskog, samostanskog arhiva.

---

[2] O. Petar Filipović to saopćuje u opisu života svog učitelja Fr. Jeronima: »Ovo podpuno svidoçe gnegova scripta, illitti pisanja od filozofie, i od teologie, kojà se vide i danas u studiu sibeniçkomu [Archivium conventus... Signii in Dalmatia MDCCLVI. f. 12]. Ovih praznika dva puta pomljivo pregledah sve rukopise u šibenskom arhivu sv. Lovre, ali na žalost spomenutih rukopisa ne nađoh.

O 60-godišnjici života P. Vilhelma Schmidta S. V. D.

Dr. Aleksandar Gahs.

Dne 16. veljače ove godine navršio je 60. godinu života P. W. Schmidt, čija genijalnost i mnogostruki rad, naročito na polju lingvistike, etnologije i opće religijske povijesti, imadu upravo providencijalno značenje. Zato ta dob njegova života, koja uključuje u sebi punih 30 godina znanstvenoga rada, nije mogla da ostane nezapažena niti u katoličkim krugovima, niti među stručnjacima spomenutih znanosti, koji najvećim dijelom lično i pobliže poznadu P. Schmidta sa tolikih sastanaka i kongresa, te svi bez razlike, t. j. bez obzira na isti ili različiti svjetovni nazor, visoko cijene u njemu nesamo učenjaka, nego i ličnost.

1. To se najbolje očitovalo, kad je P. W. Koppers S. V. D. — najintimniji i najrevniji učenik P Schmidta, sada profesor etnologije na sveučilištu u Beču i izdavač revije »Anthropos« — pozvao istaknutije predstavnike navedenih disciplina na suradnju u spomenici, koju je zamislio da izdade u počast svoga učitelja prigodom njegovog jubileja. Dolazili su sa svih strana upravo oduševljeni odgovori. Evo, kako je n. pr. popratio svoj odziv glasoviti švedski putnik i etnolog Erland Baron von Nordenskiöld: »Es freut mich sehr, dass ich in P. Schmidt's Festschrift als Mitarbeiter erscheinen darf, da ich seine geniale Forschung und vornehme Persönlichkeit in so hohem Grade bewundere«. Konačno je stiglo toliko radnja, te ih P. Koppers uz najbolju volju nije mogao sve da uvrsti u spomenicu, jer je njezin opseg i onako već prekoračio uobičajene razmjere.[1] Zato je mogao u »Posveti« spomenice (str. V.) upraviti na jubilarca ove riječi: »Der Bedeutung und dem Wirken Ihrer Persönlichkeit entsprechend ist die Beteilung eine ausgesprochen internationale. Neben den über die weite Erde verstreuten Missionarforschern, die Ihrer Anregung und Organisation so manche wissenschaftliche und auch berufliche Förderung verdanken, haben sich zahlreiche Fachgelehrte, sei es als Freunde, sei es als Schüler, aus aller Herrn Ländern zusammengefunden, um Ihren Ehrentag auszuzeichnen«.

Značajno je također, da su izdavanje ove spomenice novčano potpomogli (str. VII.): ministarstvo prosvjete u Beču i ministarstvo

[1] Festschrift-Publication d'hommage offerte au P. W. Schmidt. 76 sprachwissenschaftliche, ethnologische, religionswissenschaftliche, prähistorische und andere Studien. Herausgeber W. Koppers. SS XXXII + 997 mit 41 Tafeln, 158 Textillustrationen, 2 Karten. Wien 1928, Mechitaristen-Congregations-Buchdruckerei. Cijena: broš. 38, vez. 41 njem. marka. Narudžbe prima: Administration des »Anthropos«, St. Gabriel-Mödling bei Wien (Austrija).

vanjskih poslova u Berlinu, zatim »Comité Catholique des Amitiés françaises à l' étranger« u Parizu, napokon neke provincije i pojedine kuće Družbe Riječi Božje, kojoj pripada P. Schmidt. Osim toga su se unaprvo pretplatili na spomenicu i pristali, da im se u njoj oglasi ime (str. IX.—XVI.), oko 500 muzeja, biblioteka, misionarskih kuća i pojedinaca: učenjaka, misionara i prijatelja uistinu iz svh krajeva svijeta.

Sama spomenica prikazuje znanstveni rad jubilarca samo sumarno. Sadrži naime u uvodu (str. XVII.—XXVI.) popis njegovih znanstvenih publikacija, i to kronološkim redom: od g. 1899. do g. 1928. Kroz skoro punih 30 godina objelodanio je P. Schmidt svake godine po jedno ili više djela i manjih radnja, svega skupa ravno 150! Na poglavite njegove radove još ću se osvrnuti pobliže.

Studije, publicirane u spomenici, zapremaju blizu 1.000 stranica velikoga formata revije »Anthropos«. Imade ih 76, a podijeljene su u tri grupe: lingvističke (17), etnološke i hierološke (45) te prehistorijske, antropološke, sociološke i druge (14). Nije moguće, da ovdje samo izbrojim pojedine radnje, a kamo li da ih pobliže analiziram. Ističem, kako su, više ili manje, gotovo svi suradnici spomenice nastojali, da dovedu svoje rezultate u vezu sa znanstvenim radom jubilarca. A općenitu vrijednost ovih studija najbolje je već unaprijed karakterizirao glasoviti holandijski lingvist i predsjednik prvog internacionalnog lingvističkog kongresa u Haagu (u travnju ove godine), profesor C. Uhlenbeck, koji svršava svoj prilog u spomenici ovim riječima(str. 156.): »Möchten Sie, hochgeehrter Pater Schmidt, die von mir versuchte Beweisführung überzeugend finden, das würde mir sehr zur Beruhigung gereichen. Denn nicht überzeugende Artikel sind in einer Festschrift, die einem Gelehrten von Ihrer Bedeutung gewidmet ist, in der Tat nicht am Platze«.

2. U ime katoličkih krugova proslavilo je 60. rođendan P. Schmidta naročito L e o n o v o d r u š t v o u B e č u, u kojem je on nesamo surađivao dugi niz godina, nego i našao izdašnu potporu, kad je oživotvorio svoje najznatnije djelo: izdavanje revije »Anthropos«. U svečanoj dvorani nadbiskupske palače u Beču, koju je u pročelju resila velika slika jubilarca (on sâm boravio je u to vrijeme u Rimu), okupilo se u predvečerje rođendana, dne 15. veljače ove godine, oko 200 pozvanih suradnika, kolega, učenika i prijatelja P. Schmidta i članova Leonovog društva. Predsijedali su ovoj intimnoj proslavi: bečki kardinal, austrijski ministar prosvjete, predsjednik bečke Akademije znanosti, predsjednik Leonovog društva barun Hussarek i tajnik istoga društva sveučilišni profesor Dr. T. Innitzer. Nakon pozdrava predsjednika Leonovog društva održao je P. Koppers predavanje o ž i v o t u i r a d u j u b i l a r c a. Na to se predavanje u glavnom oslanja prikaz, što ovdje slijedi.

a) P. Schmidt se rodio 16. veljače 1868. kao sin učitelja u Hörde, blizu Dortmunda u Westfalenu. Gimnazijalne nauke, u ko-

jima je već očitovao osobitu sklonost za jezike, povijest i glazbu, svršio je djelomice u rodnome mjestu, a djelomice u Steylu u Holandiji, u matici Družbe Riječi Božje, u koju je stupio g. 1883. kao 15 godišnji mladić, i gdje je također, nakon dovršenih filozofskih i teoloških studija, g. 1892. zaređen za svećenika. Ovu čisto misionarsku Družbu osnovao je kratko vrijeme prije toga svećenik Arnold Jansen. Nakon što je iza ređenja djelovao godinu dana kao učitelj i regens chori u juvenatu svoje Družbe u Neusse u Šleziji, sproveo je P. Schmidt više semestara na sveučilištu u Berlinu, gdje je naročito studirao lingvistiku u Orijentalnom seminaru. Iza toga bude g. 1895. pozvan od svojih poglavara u kuću Družbe u St. Gabriel-Mödling kod Beča, gdje je neprekidno boravio preko 30 godina i razvio svoj znanstveni i ostali rad.

Već g. 1903. postao je jubilarac dopisnim članom Akademije znanosti u Beču, a g. 1906. i g. 1922. dobio je nagrade od pariške Akademije »des Inscriptions et Belles-Lettres« — sve to za svoje lingvističke radove. Nadalje je g. 1912. imenovan počasnim članom od »The Royal Anthropological Institute of Great Britain and Ireland«, a g. 1925. počasnim članom Antropološkoga društva u Firenci i članom papinske Akademije znanosti u Rimu — sve to poglavito za svoje etnološke i hierološke radove. Počasne doktorate teološkoga fakulteta podijelile su mu g. 1920. i 1927. univerze u Bonnu i Louvainu. Napokon se g. 1921. habilitirao P. Schmidt za etnologiju i poredbenu lingvistiku na filozofskom fakultetu sveučilišta u Beču, gdje je g. 1925. dobio naslov profesora, a g. 1926. imenovao ga je sv. Otac Papa Pijo XI. direktorom lateranskog »misionsko-etnološkog muzeja« u Rimu.

Ovo posljednje imenovanje najbolje karakterizira djelovanje jubilarca. Već kao mladić stupio je P. Schmidt u misionsku družbu. Htio je dakle da postane misionar. I to je on uistinu postao i ostao, premda nije nikada prešao oceana niti bio inače u vanjskim misijama: P. Schmidt je misionar Europe. On je naime nesamo u zemljama njemačkoga jezika kroz dulji niz godina vršio katehetsku službu i osnivao različita religiozna društva, trajno propovijedao i držao duhovne vježbe i misije, naročito za akademičare, širio liturgijski pokret i obišao oveći broj gradova Njemačke i Austrije držeći svoje glasovite »Christusvorträge«, napokon uvijek i svuda se zauzimao za sirotinju, naročito za siromašne radnike i porodice sa brojnom djecom — nego je povrh svega toga bio pravi misionar cijele Evrope svojim znanstvenim radom. Njegov naime znanstveni rad nosi na sebi biljege lučonoše i dokazuje, da se Crkva nesamo ne boji napretka profanih znanosti, nego naprotiv daje za njihov razvitak i pravu slobodu i uspješni poticaj, požrtvovne radnike i prikladna sredstva. Pater Wilhelm Schmidt je osnivač objektivne i opće religijske povijesti, koja dakako obuhvata i t. zv. »divlje«,

t. j. primitivne ili još točnije nepismene narode, te seže mnogo dalje unatrag od starih Egipćana i Babilonaca. A ovakovu je religijsku povijest osnovao time, što joj je udario čvrste temelje sa lingvistikom i etnologijom; što joj je organizirao prvorazredne sabirače izvora među brojnim i specijalno zato osposobljenim katoličkim misionarima; što je podrezao sve trakove onome polipu, koji se zove ekstremni i materijalistički evolucionizam i koji je iznakazio sav prijašnji rad na tom području. Sa svim tim je opet unaprijedio i sâmu lingvistiku i etnologiju, dao misionarima mnoge pobude i praktične upute također za njihov zvanični rad u vanjskim misijama. Otvorio u Evropi uspješnu borbu protiv spomenutog evolucionizma i njegovih pogubnih aplikacija, koje su potkapale svaku vjeru i moral. Tako je dakle jubilarac upravo kao katolički misionar, uz prirodne dakako sklonosti i sposobnosti, sasvim razumljivo gajio ove tri discipline: lingvistiku, etnologiju i religijsku povijest — ili ukratko opću kulturnu povijest t. j. povijest ljudske duše i različitih izvanjskih manifestacija njezine djelatnosti.

b) Prva njegova radnja, objelodanjena g. 1899., nikla je na području lingvistike: »Das Verhältnis der melanesischen Sprachen zu den polynesischen und untereinander« (Sitzungsberichte der K. Akademie der Wissenschaften in Wien, Bd. 141). Zatim su slijedile brojne studije o pojedinim grupama ovih i drugih jezika Oceanije i o nekim izoliranim jezicima Južne Azije. Njihov je konačni rezultat bilo g. 1906. otkriće, što je P. Schmidta ubrojilo među najveće lingviste svih vremena: genijalno naime otkriće srodnosti stanovitih izoliranih jezika Južne Azije sa indonezijskim, melanezijskim i polinezijskim jezicima Oceanije. Cijelu tu jezičnu familiju nazvao je P. Schmidt »austrički jezici«, dok je njihovom azijskom dijelu dao naziv »austroazijatski«, a oceanijskom dijelu »austronezijski«. Time je dokazao srodnost velikoga broja jezika i naroda, koji se protežu od podnožja Himalaje u Prednjoj Indiji sve do Uskrsnog otočja blizu obale Južne Amerike t. j. preko polovice ekvatora. A to je veoma važno nesamo za lingvistiku, nego također za etnologiju i opću religijsku povijest. Tako je naime nedvojbeno utvrđeno, da i primitivni narodi mogu seobom da prevale ogromne distancije, pa da prema tome treba i u njihovim kulturama i religijama računati sa genetičkim vezama također između krajeva, koji su međusobno veoma udaljeni, što nijesu nikada razumjeli evolucionisti. U isto je vrijeme počeo jubilarac istraživati i jezike Australije, u kojima su i stručnjaci lingvistike gledali samo beznadni kaos. Poglaviti rezultati ovog istraživanja i rada od 20 godina objelodanjeni su pod naslovom »Die Gliederung der australischen Sprachen« najprije u »Anthroposu« (od g. 1912. do g. 1918.), a onda g. 1919. u zasebnom svesku. Ovi su rezultati osigurali opet solidne temelje za objektivnu kulturnu i religijsku povijest Australaca, koji su sa svojom prehisto-

rijskom, i to neandertalskom ili »krapinskom« fizionomijom »zaveli« evolucioniste na mnoge aprioristične i krive hipoteze.

U općoj i poredbenoj lingvistici, i to naročito fonetici, očitovao se P. Schmidt kao prvorazredni majstor već g. 1907., kad je sa opširnim komentarom izdao svoj genijalni, t. zv. »Anthropos«-alfabet, koji sistematski i logički obuhvaća sve glasove svih poznatih jezika, današnjih i izumrlih. Taj alfabet naročito omogućuje ispravno opisivanje glasova, odnosno riječi, u jezicima primitivnih, nepismenih naroda, pa je osobito koristan misionarima u njihovom i znanstvenom i zvaničnom radu. Ali jubilarac je upravo zapanjio lingviste, kad je g. 1926. izdao djelo: »Sprachfamilien und Sprachenkreise der Erde« (Heidelberg). U njemu nesamo detaljno informira o stanju istraživanja svih poznatih jezika, nego takoder poduzima, na temelju izvjesnih osebina fonetičkih, gramatičkih i sintaktičkih, uspješno ispoređivanje pojedinih jezičnih familija međusobno i sa t. zv. kulturnim okruzima. Glavni rezultat ovoga djela jest: definitivno vezanje lingvistike sa etnologijom, što je opet važno i za opću religijsku povijest.

Na području e t n o l o g i j e otvorio je P. Schmidt svoj rad sa dvije programatske studije u »Anthroposu«, i to: »Die moderne Ethnologie (g. 1906.) i »Die kulturhistorische Methode in der Ethnologie« (g. 1911.). U njima osobito ističe potrebu individualnog istraživanja t. j. utvrdivanje pojedinih činjenica i detalja, naglasujući historijski značaj etnologije i dokazujući, opet protiv jednostranosti evolucionizma, da i medu primitivnim narodima imade unutar iste kulture i istoga naroda individualnih razlka t. j. pojedinaca, koji se svojim talentom, karakterom ili vještinom, svojim idejama, djelima ili proizvodima ističu iznad prosječne mase i stvaraju nove kulturne oblike mimo ili protiv tradicionalne baštine. Ovakova vlastita načela, u vezi sa iskustvima, što ih je stekao na lingvističkom području, bila su razlog, da je jubilarac medu prvima shvatio i priznao epohalno značenje metodičkih principa, kojima je Fr. G r a e b n e r definitivno oslobodio etnologiju evolucionističkog »eksperimentiranja« i uveo je medu historijske discipline. Tako je onda P. Schmidt g. 1913. svojom opsežnom studijom »Kulturkreise u. Kulturschichten in Südamerika« (Zeitschrift für Ethnologie, Bd. 45) došao uz Fr. Graebnera i B. Ankermanna, koji su g. 1905. izdali u istom časopisu slične studije o Oceaniji i Africi, u red osnivača kulturno-historijske metode i škole u etnologiji. A time, što je ustanovio dva nova kulturna okruga, pigmejski (g. 1910.) i nomadsko-stočarski (g. 1914.), našao je najtajniji ključ za razumijevanje kompliciranog historijskog razvoja kulture uopće i religije napose, te slomio aprioristički skovanu jednoličnu liniju evolucionističkih hipoteza.

Međutim je P. Schmidt već počeo izravno pobijati kulturni evolucionizam, a s njime u vezi takoder i socijalistički »historijski

materijalizam«. Prvi, i to općeniti udarac, koji nije sve do danas ništa izgubio na snazi, zadao mu je g. 1910. svojim djelom: »Die Stellung der Pygmäenvölker in der Entwicklungsgeschichte des Menschen« (Stuttgart). Inače je pojedinačno podvrgao oštroumnoj i temeljitoj, negativnoj i pozitivnoj kritici evolucionističke hipoteze, koje se odnose na dva najvažnija kulturna elementa i zato također na dva najosjetljivija dijela ili ogranka opće etnologije: na socijalnost i religiju, odnosno na njihov historijski razvoj. Sa sociološkim hipotezama evolucionizma ogledao se P. Schmidt već u spomenutom djelu o Pigmejcima, zatim u brojnim raspravama po različitim revijama i na »Religijsko-etnološkim Tjednima«, napokon najtemeljitije u djelu »Völker und Kulturen« (Regensburg), kao trećem svesku enciklopedije »Der Mensch aller Zeiten«, koji je počeo izlaziti u snopićima već g. 1914., a u cijelosti je izdan istom g. 1925. Danas može jubilarac s ponosom konstatirati činjenicu, da njegov trud u tom pravcu nije bio uzaludan, i da njegova borba protiv sociološkog evolucionizma nije ostala osamljena: danas naime nema više nijednog uvaženijeg etnologa, koji bi zastupao i kušao braniti takove hipoteze! A sličnu zadovoljštinu imade već i u pogledu svoje borbe protiv hierološkog evolucionizma.

Na području religijske povijesti, koja je dakako samo dio etnologije kao opće kulturne povijesti, P. Schmidt je zapravo nastavio borbu, koju je g. 1898. započeo Englez Andrew Lang, nekoć i sâm gorljivi pristaša hierološkog evolucionizma. Međutim je ovaj mogao samo uopćeno da upozori na nesklad između evolucionističkih hipoteza i nekih etnoloških činjenica, a uistinu je ostao gotovo sasvim osamljen, pače djelomice bio i ruglu izvrgnut. Istom kad je došao P. Schmidt sa »teškom artilerijom etnologije i lingvistike«, kako kasnije reče poznati protestantski hierolog i hierozof N. Söderblom (sada nadbiskup u Upsali i propagator »opće kršćanske unije«), postala je situacija za evolucioniste ozbiljna i opasna. A danas je njihova fronta i u religijskom pitanju već probijena tako, da broj uvaženih etnologa i psihologa, koji se odvraćaju od hierološkog evolucionizma, raste tako reći od dana u dan.

Uostalom na području religijske povijesti P. Schmidt još nije izveo svoje glavne planove. Njegov dosadašnji posao u tom pravcu — spomenuto djelo o Pigmejcima, zatim paradigmatična studija »Grundlinien einer Vergleichung der Religionen und Mythologien der austronesischen Völker« (Denkschriften der K. Akademie der Wissenschaften in Wien, 1910, Philosophisch-historische Klasse, Bd 53/III.), nadalje slične studije o jugoistočnim Australcima i centralnim Kalifornijcima, napokon veliki broj rasprava u različitim časopisima i na »Religijsko-etnološkim Tjednima» — sve je to zapravo samo priprava za monumentalno djelo, koje se vuče kao crvena nit

kroz posljednjih 20 godina njegovog znanstvenog rada, i u kojem on sâm gleda krunu toga rada od cijeloga svoga života. To djelo imade naslov: »Der Ursprung der Gottesidee«, i po njemu P. Schmidt postaje osnivač objektivne i opće religijske povijesti. Dosada je objelodanio samo prvi, historijsko-kritički dio toga djela i to: najprije u franceskom jeziku u »Anthroposu« od g. 1908. do g. 1910., zatim u njemakom jeziku u zasebnom svesku g. 1912. (Münster i. W.) sa proširenim sadržajem napokon u drugom i ponovno proširenom izdanju ovog zasebnog sveska g. 1926.

Drugi, pozitivni dio sâm će obuhvatati nekih 9 svezaka. Sada se već tiskaju prva dva, a obraduju religiju svih nosioca etnološke prakulture t. j. najstarijih naroda, koji još žive na zemlji. Daljnjih otprilike šest svezaka opredijeljeno je za religije primarnih, sekundarnih i tercijarnih kultura. Zadnji svezak drugoga dijela, dakle otprilike deseti svezak cijeloga djela, sadržati će sintezu svih podataka o sastavnim elementima najstarijeg poznatog religijskog oblika, psihološku analizu tih elemenata i konačni zaključak o podrijetlu religije uopće, odnosno o podrijetlu ideje o Bogu. I ako Bog dade današnjem jubilarcu života i snage, da ovo djelo uzmogne potpuno svršiti po svojoj zamisli, onda će ono bez dvojbe ostati temeljem svake religijske povijesti i za budućnost!

Medutim P. Schmidt nije samo genijalni učenjak nego takoder izvanredni o r g a n i z a t o r. U tom pravcu valja na prvom mjestu spomenuti osnutak internacionalnog časopisa za etnologiju i lingvistiku »A n t h r o p o s«, što ga je počeo ozdavati g. 1906., i u kojem je okupio kao suradnike i katoličke misionare širom zemaljske kuglje i laičke stručnjake iz svih zemalja. Ugled toga časopisa, kojega svako godište broji preko 1100 stranica velikoga formata, danas je toliki, te bez njega naprosto ne može da bude nijedan etnolog ni lingvist. Uporedo sa ovom revijom osnovao je jubilarac kasnije i t. zv. »Anthropos«-biblioteku za izdavanje većih monografijskih radnja. Danas broji ta »biblioteka« 15 svezaka. Nadalje, uz suradnju franceskog isusovca Fr. Bouviera i pod pokroviteljstvom kardinala Merciera, organizirao je P. Schmidt t. zv. »R e l i g i j s k o-e t n o l o š k e T j e d n e«, od kojih su prva dva održana u Louvainu (g. 1912. i 1913.), treći u Tilbourgu u Holandiji (g. 1922.) i četvrti u Milanu (g. 1925.), a slijedeći peti ima da bude g. 1929. negdje u Njemačkoj ili Engleskoj. Svrha je ovih tečajeva: s jedne strane da prikupe nove radnike, naročito mlade misionare, te ih metodički bolje školuju i upute u probleme etnologije i lingvistike; s druge strane da drže u kontaktu evropske stručnjake ovih disciplina i međusobno i sa misionarima.

Donekle u vezi sa ovim »Tjednima« organizirao je i opremio jubilarac cijeli n i z z n a n s t v e n i h e k s p e d i c i j a među ogranke najstarijih naroda, koji naglo izumiru, i to: među Pigmejce Semang

na Malaki, Aeta na Filipinama, Negrile u centralnoj i Bušmane u južnoj Africi te među plemena Ognjene zemlje. Ove su ekspedicije izdašno poduprli svojom munificencijom: sâm sv. Otac Papa Pijo XI. te presvijetla gospoda nadbiskup u Santiago (Chile) i biskup đakovački Dr Antun Akšamović. Suradnjom P. Schmidta organizirana je i velebna misionska izložba jubilarne godine 1925. u Vatikanu, a pod njegovim znanstvenim vodstvom pretvorena je ona u »misionsko-etnološki muzej«, uređen u Lateranu i svečano otvoren 21. prosinca 1927., kojega je direktorom bio jubilarac imenovan od sv. Oca već u listopadu g. 1926. Konačno P. Schmidt je našao i osposobio za etnologiju i lingvistiku veoma mnogo mladih sila: danas imade prava legija njegovih učenika iz svih krajeva, koji već samostalno rade. Osim toga izvanredno je utjecao na svoje starije kolege, a i na druge stručnjake. U tom pogledu treba osobito istaknuti bečkog sveučilišnog profesora Dr Oswalda Menghina, koji je na njegov poticaj aplicirao kulturno-historijsku metodu na prehistoriju i time proizveo pravi preokret u toj znanosti povezavši je najuže sa etnologijom i lingvistikom, što opet veoma promiče opću religijsku povijest.

Jubilarac je prigodice zašao i na druga područja. Tako je nedavno publicirao broširu pod naslovom »Volk und Rasse«, u kojoj upozoruje, i to dosta oštro, na dosadašnje nedostatke (fizičke) antropologije. Njegovi »Christusvorträge« potakli su ga na intenzivniji studij teksta svetih Evanđelja, pa je u njima našao neki izvjesni raspored po strofama. Većina stručnih biblicista nije doduše prihvatila njegovo mišljenje, ali to ipak još ne znači, da je time to pitanje definitivno uklonjeno iz biblijske znanosti. Nadalje se P. Schmidt znatno istaknuo kao komponist: imade nekih 20 njegovih glazbenih kompozicija, i to litanija, moteta Velikog tjedna, ofertorija, osam blaženstva i dr., što se izvode u kućama Družbe Riječi Božje. Dosada je tiskana samo kompozicija »osam blaženstva«. Napokon se jubilarac tri puta oglasio i u velikim političkim pitanjima, a njegovo mišljenje i u tom pravcu svakako odaje poglede dalekovidnog kulturnog historika i duboko uvjerenog katolika.

Evo, to je ukratko ocrtan život i rad jubilarca. Živa vjera i čvrsto pouzdanje u Providnost, revnost za slavu Božju i osjetljivost za svaku nevolju ljudsku, prostodušnost i srdačnost — to je P. Schmidt, kakav se očituje u svom svećeničkom i privatnom životu. Izvanredna snaga i oštrina uma, silna energija i ustrajnost, a odatle opet upravo nevjerojatna brzina u stvaranju — to je P. Schmidt, kakav se očituje u svom znanstvenom radu i djelovanju, pa je nedavno (»Anthropos«, Bd XXIII., 1928., str. 465.) poznati etnolog i direktor berlinskog etnološkog muzeja Prof. Dr K. Th. Preuss rekao s pravom za njega, da imade »eine schier übermenschliche Arbeits-

kraft«. A po tom životu i radu postao je katolička i internacionalna ličnost prvoga reda. Zato dakle pripada i nama, i to tim više, što je njegovo ime dobro poznato i »Hrvatskoj Bogoslovskoj Akademiji« i »Bogoslovskoj Smotri«, kao što i on opet poznaje ove naše institucije. Osim toga imade on i među nama svojih učenika, izravnih i neizravnih, a boraveći u tri maha u našoj sredini kroz više dana kao gost preuzvišenoga g. nadbiskupa zagrebačkog i presvijetloga g. biskupa đakovačkog, povezao je među nama mnoga lična i srdačna poznanstva. Zato sigurno mogu ovdje svom visoko cijenjenom učitelju da izrazim u ime »Hrvatske Bogoslovske Akademije« i »Bogoslovske Smotre« one želje, kojima je P. W. Koppers završio svoje predavanje na proslavi njegovoga jubileja u Leonovom društvu u Beču: »Es möge uns eine gütige Vorsehung die einzige und unersetzliche Persönlichkeit des allverehrten Jubilars, des Herrn P. W. Schmidt, noch lange, lange erhalten!«

Jubilej hrv. književnog društva sv. Jeronima.

K 60-godišnjici opstanka.

Dr Andrija Živković.

Osnivači našeg književnog društva sv. Jeronima imali su pred šezdeset godina pred očima glavnu svrhu novog društva: prosvjetu širokih narodnih slojeva u narodnom duhu. Kao svih narodnih tekovina i njegovim je prvim pokretačem zagrebački kardinal Haulik — dakle svećenik, službenik katoličke Crkve. I dok su se mnoge ostale institucije i pokreti, privedeni u život s namjerom, da dižu ne samo nacionalnu, nego s njom i vjersko-moralnu svijest hrvatskoga naroda — iznevjerili u dobrom dijelu intencijama svojih osnivača, Društvo sv. Jeronima ostalo je kroz 60 godina svog života na istoj liniji. Ono nije nikada skrenulo, niti se ikad iznevjerilo pravim, istinskim idealima hrvatskog naroda: njegovoj hrvatskoj i katoličkoj svijesti! Ono je danas u tom pogledu jedna velika utjeha ispaćenog hrvatskog naroda; jedan njegov istinski, nehimbeni brat i prijatelj, tješitelj i učitelj!

Možda je u probuđenom nacionalnom životu hrvatskog naroda u naše savremeno doba od kud i kamo jače važnosti naglasiti vjersko-prosvjetni karakter njegov, nego što je to bilo pred 60 godina. Mnogo je u nacionalnom razvoju prohujalo i prostrujalo kroz duše naroda. Ali je možda još i više otrova bačeno u te duše, koje se muče zbog nemogućnosti, da brzo, uspješno i ne-

dvoumno dođu do svijetla i istine. I mnogi tobožnji narodni prijatelji misle, da će obogatiti dušu svog puka, ako u njoj potrnu nebeska svijetla... Njihov je broj kroz ovo 60 godina silno porasao. Dvostruko i trostruko više mora da poraste otporna snaga i sposobnost društva sv. Jeronima, hoće li da i unapred ostane vjerno svojim tradicijama, a realnim savremenim narodnim potrebama.

Možemo pak da prigodom njegove 60 godišnjice konstatiramo na potpuno zadovoljstvo sviju, koji imaju otvoreno oko za život oko sebe: da društvo sv. Jeronima odlično ispunja svoju zadaću. — Njegove edicije, naročito kroz nekoliko posljednjih godina, vode računa o mnogostrukim potrebama narodnog prosvjetnog i religioznog života. Njima će, nadajmo se, uspjeti, da u većem stupnju pomaknu naprijed prosječni, dosta niski niveau narodnog obrazovanja. Da kako sadržajem tako i formom svojom privuku srce puka knjizi; da u njemu probude težnju za njom, ne samo zabave radi, nego u prvom redu radi koristi i pouke, koju za svoj život ima da crpi iz knjige.

Velika je zadaća našeg društva sv. Jeronima u razvitku i formaciji novog narodnog života. Za doba, u kojem živimo, valja imati razumijevanja. Od srca želimo, da društvo odgovori svim zahtjevima, koji se pravom na nj stavljaju, u punoj mjeri, visoko ističući i unapred katoličku i hrvatsku preporodnu misao.

Staroslavenski odsjek.

I.

Dra Josipa Vajsa latinska transkripcija glagolskoga vesperala, psaltira i misala.

Prof. Ante Šepić, Krk.

Glagolica je pismo teško, nečitljivo. Ova je baš nečitljivost i bila jedna od najjačih zapreka, te se glagolica nije mnogo raširila u našemu narodu, a u koliko je bila negdje i preotela maha, morala je da ustukne pred sve jačim pritiskom lakše, svjetske latinice.

I glagolica je pomalo ostala skučena na prilično uskom području. Ali i tu je časna naša starina jedva životarila, sve više slabila i venula, te je danas glagolska knjiga zagonetka, tajna sa sedam pečata većini našega i najobrazovanijega dijela umne elite.

Najmoćnija su utočišta glagolici bili hramovi Božji, a najjači njezini zatočnici svećenici i redovnici, iako su sve do naših dana bili bez valjanih crkvenih knjiga, naročito propisnih misala i brevijara. U smislu zaključaka koncila tridentinskoga i oglejskoga učinio je bio doduše ispravke u crkvenim glagolskim knjigama naš franjevac Franjo Glavinić, ali iz nepoznatih razloga njegov misal nije bio izdan. Misal je izašao tek 1631. iz pera o. Rafaela Levakovića, koji je ispravio i brevijar i psaltir, i u sva tri djela iznakazio naš obredni jezik ruskom recenzijom. Njegovim stopama bili su pošli Paštrić i Karaman u stalnom uvjerenju, da je jezik ruskih spomenika pravi jezik sv. braće Ćirila i Metodija. Oslanjajući se tekstovno i jezikoslovno na vatikanski rukopis glagolskoga misala izdao je nov misal 1893. Dragutin Parčić, a danas se u našim crkvama glagolja najvećim dijelom iz misala od god. 1905., na kojemu je radio i Dr Josip Vajs, »uzorni poznavalac stare glagolske pismenosti (Jagić).«

Nego radi »praktičkih kombinacija i argumenata« (Jagić) danas nestaje pomalo glagolice i iz kuća Božjih. Mjesto glagolskih obrednih knjiga uvode se u hrvatske naše crkve staroslovjenske knjige na rimskom pismu.

Pokret transkribovanja crkv. glagolskih knjiga nije nov, a porodio se iz pohvalnoga nastojanja, da se narodni naš jezik što lakše udomi u katoličkim bogomoljama diljem lijepe naše otadžbine i s vremenom dalje po širokom slovjenskom svijetu. Ovako transkribovane knjige trebale bi da budu most, koji bi barem u obrednom jeziku povezao sve Slovjene i time uskorio onu toliko žuđenu sveslovjensku uzajamnost.

Prva svrha ovoga pokreta, da se latinskom transkripcijom olakša čitanje teškoga glagolskoga pisma, postignuta je. O tom nema sumnje. Ali je li ovim pokušajem pomognuto i onom drugom, višem zadatku, veliko je pitanje. Možda je zgodnije, uputnije bilo ostaviti za jezik obrednih knjiga jezik panonskih spomenika, pa neka ga svaki Slovjen na svoju izgovara. Ili zar je netko tako naivan, da misli, te će za crkveni jezik svih Slovjena katolika biti izabran naš obredni jezik, staroslovjenski jezik hrvatske recenzije?

Kao plod ovoga pokreta izašle su u toku posljednjih dvadesetak godina tri knjige, i to u nakladi Staroslavenske akademije u Krku (od početka ove godine staroslovjenski odsjek Hrvatske bogoslovske akademije u Zagrebu), a trudom neumornoga Dra Josipa Vajsa »Vesperal rimsko-slověnski. Večernje na nedělje i svetce po vse lěto po crkvenim kńigam glagolskim s priloženijem jutrnj i časov velih blagdan i drugih molitav. Krk. Rashodi Staroslověnskije akademije 1. g. 1907.«, pa onda »Slověnski psaltir, psalterii palaeoslovenici quinquagena prima. E melioribus codicibus Croaticoglagoliticis in usum glagolitarum edidit J. Vajs. Pragae Bohemorum1920.«, a prošle je godine tiskan u vatikanskoj štampariji u Rimu »Rimski misal slověnskim jezikom prěsv. g. n. Urbana papi VIII. povelěnjem izdan. — Missale Romanum Slavonico idiomate ex decreto sacrosancti concilii Tridentini restitutum S. Pii V. Pontificis Maximi iussu editum a Pio X. reformatum et SSmi D. N. Pii XI. auctoritate vulgatum.«

Na prvo od navedenih djela, koje je ujedno i prvi pokušaj transkripcije staroslovjenskih hrvatskih knjiga latinskim pismenima, osvrnuo se je u II. Vjesniku Staroslavenske akademije u Krku za god. 1913. Dr Mate Tentor. I on je mišljenja, da bi »ovakva djela mnogo pridonijela širenju našega glagolizma,« ali prigovara Dru Vajsu, što nije proveo dosljedno transkripciju. On mu u glavnom predbacuje, što upotrebljava i naš pravopis (đ, lj, nj) i pravopis Jugoslavenske akademije u Zagrebu (l, ń, ǵ), što za staroslovjensko žd piše jednom j (u čakavaca redoviti refleks), drugi put đ, a poneki put i ǵ (u tuđicama), što nema dosljednosti u transkripciji poluglasa naročito u složenicama s predlogom vъ (vazbudi, vstani, vastajut, vazredujem i dr.), što piše Marije, cěsar, cěsara, ali Marii, cěsarja, cěsarju.

Dovoljan je letimičan pregled, da se uvjerimo, da se je Dr Vajs držao istih principa u transkripciji psaltira i misala kao i u vespe-

ralu. I tu ćemo naći primjera kao: lav (psalam VII. 3), lvov (XXI. 22), otec (XLVIII. 20), vashvalite, vazvah (XXI. 10), vstanet, vznese (XXXV. 10), se pediju (XXXVIII. 6), se strachom; (II. 11), va věk (IX. 3), v věk (XIV. 10), telec (XLIX. 9), sa mnoju (XXIV. 1), vzdaj (misal str. 77.), vzglagolet (76), vzdast (74), ka mně (65), vazvratiše, vazdvignet (17), va svetińi (76), i t. d. Utvrdenije, pogladu (ps. XVII.), sladša (XVIII.), vid (XXIV.), přěde (XXXVIII.), tudim (XLVIII.), i dr.; sudu; (mis. 12), rođena (25), viđ (41), među (73), prěde (105); evanģelija (12), Levģita (33), anģel (ps. VIII.) i inače. Zemļaci (ps. III.), suditeļ (VII.), Jakovļ (XLV.), voļi (XXIX.), spasiteļ, umilostivļen zemļa (mis. 12); zemlje (ps. I.), spasitelju (XXVI.), Jakovlja, Jakovlju (XIX.), voljeju (XXIX.); vljubleni (mis. 17.), velju (49) i t. d. Spasenje, čtenje, prošćenje (mis. 12), gospodnju (25), gospodńa, kńigami, učińenu (9), gospodńe (12), ogań (65). Cěsarju (ps. V., mis. 41), cěsarja (ps. XLIII.), cěsari (mis. 41., ps. III.), mori (ps. 49), toje (mis. 17), tvoih (25), sju (33), Josip (25), napoiste (65) i t. d.

Nedosljednosti na svakom koraku. Ali tek na oko, jer se dobar posmatrač može lako da uvjeri, da je Dr Vajs *u svojoj transkripciji* bio i te kako dosljedan.

Preda mnom je pismo Dra Vajsa odaslato iz Zlatnoga Praga *24. rujna 1914. jednomu svojemu prijatelju svećeniku i tajniku* Staroslavenske akademije u Krku, u kojemu ga moli, da sadržinu ovoga pisma objelodani u narednom broju akademijinoga Vjesnika (zbog rata i poratnih neprilika nije međutim više izašao), kao odgovor na prigovore njegovoj transkripciji vesperala i budućih glagolskih tekstova naših liturgičnih knjiga latinskim pismom. U tom pismu, kao i u kasnijem svom članku u Sv. Ceciliji (1927. god.), Dr Vajs tumači, kojih se je načela u glavnom držao u svojim transkripcijama. On je n a v l a š u nekim slučajevima odabrao jedan način transkripcije (školski pravopis), a u drugim opet drugi način (akademijski), jer nije htio da djelo izgubi sasvim svoje starinsko obilježje. Vođem u tom su mu bili naši stari pisci, stari spomenici, naročito ćirilski. Prema tomu piše ja, je ju = ꙗ, ѥ, ю, (nedělja, blagoslovljenije, nědelju), ali ń, ļ = н' л' kńigam, zemlli), jer su tako pisali i naši stari. Staroslovjensko žd je htio odmah da zamijeni našim đ, a glagolsko ⰒⰓ akademijskim znakom ģ O tomu je izmijenio ne jedno pismo sa sada pokojnim V. Jagićem. Ali kada je poslao u Krk na ogled prvi arak vesperala, odgovorio mu je isto već pokojni kanonik Fran Volarić, dekan i generalni vikar krčki, da mu to đ nikako ne ide radi naroda. Odatle nalazimo u izdanju vesperala za članove Staroslavenske akademije za žd — đ (dađ, prěđe), a u izdanju za šire slojeve stavljao je čakavsko j (daj prěje). Kad je saznao, da je nekima i oblik dađ (imper. glg. dati) »kamen potaknovenija«, upotrebljavao je samo daj (imper. glag. dajati) u obadva izdanja vesperala.

S jezične strane moramo da kažemo, da bismo mogli teksta transkribiranih knjiga jedva što i prigovoriti, da se priredivaču nije potkralo nekoliko netačnosti, koje jasno govore, da Dr Vajs nije Hrvat.

Inače je Dr Vajs priugotavljajući netom pomenuta djela za crkvene potrebe, uložio ne baš mali trud. Rijetko svoje znanje staroslovenštine upotrijebio je, kako bi nam probirući iz mnogih naših glagolskih rukopisa u nas i na strani, dao ono najbolje, pružio u ruke knjige i s te strane prema nauci dotjerane, kad već ne mogu biti savršene.

Na taj način stvorio je Dr Vajs djela trajne vrijednosti. I mi Hrvati treba da smo zato Dru Josipu Vajsu naročito zahvalni.

Bilo u sto dobrih časa.

II.

Dodatak članku prof. Šepića. — Odlomak Parčićevog rukopisa glagolskog misala.

Dr Svetozar Ritig.

Dodatak. Referat prof. Šepića poslali smo prof. Dru Vajsu, da bi na referentove opaske razložio svoje stajalište i objasnio metodu svoga rada. Poznato je, da je Parčićev misal (izdanje 1893.) našao potpuno priznanje u stručnim filološkim krugovima. Prof. Jagić rekao je o njem, da to djelo »služi na čast rimskoj kuriji i slovenskoj nauci«. Prof. Vajs uzeo je za podlogu posljednjega izdanja (god. 1927.) Parčićev rukopis, ali ga je tekstovno i liturgijski znamenito izdjelao i usavršio. Za svoju filološku metodu već se ranije bio sporazumio s prof. Jagićem, pa se pokojnik i meni izrazio, da je prof. Vajs već u redakciji drugoga izdanja Parčićevoga misala najbolje dao, što se u tome poslu moglo dati prema sadašnjem stanju slavističke nauke.

Ipak su pojedini stručnjaci — kako je i posve razumljivo — imali o tome odvojena mišljenja. Tako n. pr. Dr T e n t o r, danas ravnatelj sveučilišne knjižnice u Zagrebu, u svojim člancima »Najstariji hrvatski glagolski brevijar« i »Vajsov Vesperal« štampanim u V j e s n i k u S t a r o s l o v e n s k e A k a d e m i j e u K r k u (II., 1914.). Njegove opaske i ne tiču se, da tako kažem, merituma Vajsovih glagolskih djela, »izdanih zamjernom erudicijom«, nego više transkripcije iz glagolice u latinska pismena. Dakle u stvari isto, što i prof. Šepić u gornjem referatu zapaža. Novo je, što naš referenat — per transenam — izriče misao, kako bi možda bilo uputnije ostaviti za jezik obrednih knjiga jezik panonskih spome-

nika, nego staroslovjenski jezik hrvatske recenzije — jer da ne smijemo misliti, da će za obredni jezik svih Slovjena katolika biti izabran baš n a š, h r v a t s k i g o v o r s t a r o s l o v j e n š t i n e.

Prof. Vajs u svome pismu našoj redakciji na tu Šepićevu zamjerku doslovce odgovara: »Ovo bi bio i moj ideal, ali ja ga nijesam mogao ostvariti. Liturgijske glagoljske knjige nose hiljadu godina pečat hrvatske recensije, pa tko se smije usuditi, da to mijenja? — Da sam ja to učinio, svi bi Hrvati graknuli na mene, i stavili me na Index! Čovjek, akademski izobražen, može i iz ovoga misala čitati i izgovarati, kako su njekoč govorili panonski Slovjeni. Liturgu, koji nije slavista, pravio bi panonski tekst samo smetnju«.

Glede pravopisa pako prof. Vajs veli ovo: »Znadem, da kod vas jedni simpatišu sa školskim pravopisom, a drugi s akademskim. Meni nije bilo do simpatija. Ja sam u transkripciji upotrebljavao znakove svima poznate, da što tačnije izrazim tekst misala. Osim toga na koncu knjige dodao sam i tablicu, iz koje svatko može izabrati, kako da pojedina slova i glasove čita i izgovara. Tu je i opaska, da može, kome se svida, čitati i izvorno št — žd! Ali pitajte u Krku, da li sam smio pisati »pišta — mesojažda« i t. d., premda ima ovih riječi još u vrbanskim brevijarima. Izvor nedosljednosti, koje je prof. Tentor nabrojio, naći ćete većinom u vašim kodeksima i rukopisima. Možda je meni gdjegod i štogod pobjeglo, što se ne slaže s načelima, koja postavismo Jagić i ja, ali niti danas ne bih pisao: j i h, j i m i t. d., jer u ovim slučajevima nije bilo jotacije niti u glagolskom niti u ćirilskom alfabetu, a meni se radilo o tome, da sačuvam starinu »barem na oko«. Ovo je bila i želja Jagićeva.«

Tako eto prof. Vajs. Držim, da su njegovi navodi meritorni odgovor na opaske recenzenata. Kako možemo zahtijevati, da nam u kaosu naših pravopisa učenjak — stranac, dade savršeni tip transkripcije? — Mi bismo morali najprije sami izdjelati jedinstveni obrazac pisanja i pribaviti mu opće priznanje, i onda bismo stekli pravo tražiti od Dra Vajsa, da svoju transkripciju u sklad dovede s takovim pravopisom.

Isto je i s »panonskim« jezikom u našem misalu. Da je on to učinio, pravo on veli, da bi mi svi digli kuku i motiku na njega. — Glagolski misal je liturgijska knjiga, i on ga je u prvom redu uređivao kao liturg, a istom u drugom kao filolog. Liturg se mora u svom poslu držati crkvenih tradicija i kanona. Latinski misali uređuju se ne prema klasičnom jeziku latinskom, nego prema onoj crkvenoj latinštini, koja već 1500 godina živi u rimskom bogoslužju. Starostavne knjige crkvene nijesu klasični uzori za filologiju, nego izražaj organskoga liturgijskoga razvoja u Crkvi, a taj je silom prilika za jezik glagolskoga misala usvojio staroslovenštinu hrvatske recenzije.

Pod kraj mi je i to reći, da ni Crkva, a ni prof. Vajs u časnoj zadaći crkvenoga liturga, nijesu pozvani brigu brinuti, da »uskore

toliko žuđenu sveslovensku uzajamnost«. Na tu su zadaću pozvani drugi ljudi i druge knjige.

Odlomak Parčićevoga rukopisa glagolskoga misala primila je naša Staroslovenska Akademija na dar od prof. Vajsa. Rukopis Parčićev pisan je vrlo čitljivo crnom, a Vajsova korektura crvenom tintom. Prof. Vajs u popratnom pismu želi, da se rukopis »čuva pošteno kao dokumenat dragocjene ostavštine Parčićeve,« a mi dodajemo i kao dokumenat neumrloga truda Dra Vajsa. Drugi dio rukopisa predao je još 1926. Dru Antunu Mrakovčiću, da ga ponese u Krk. — Čitav rukopis može danas sutra dobro poslužiti redaktorima pri novim edicijama glagolskoga misala.

Recenzije.

Dr. Fra Julijan Jelenić: Povijest Hristove Crkve. III. knjiga (god. 692.—1054.) Naklada HBA, Zagreb. Tisak Nadbiskupske tiskare 1928. — 8° str. IV + 256. U komisiji: Saveza III. Reda sv. Franje, Zagreb, cijena 80 Din. + poštarina.

Ova knjiga Povijesti Crkve Hristove obrađuje prvo razdoblje srednjega vijeka obuhvaćajući događaje od petošestog crkvenog sabora 692. g. do konačne provedbe istočnoga raskola g. 1054. Razdijeljena je ova knjiga u dva opsežna dijela. Prvi dio crta nam izvanjsku povijest katoličke Crkve, a drugi dio bavi se predočivanjem njezine unutarnje povijesti. U izvanskoj povijesti ocrtao nam je pisac katoličku crkvu u njezinom golemom misijonarskom djelovanju oko pokrštavanja različitih poganskih naroda, koji su se poslije seobe naroda ustalili u raznim dijelovima Evrope. To su narodi germanski, slavenski i ogranak uraloaltajskih plemena Mađari.

S osobitom je pomnjom obradio povijest pokrštavanja slavenskih naroda, kao Hrvata, Slovenaca, Srba, Bugara, Moravljana i Slovaka, Čeha, Poljaka, Rusa i Polapskih Slavena. Kako strani historici veoma oskudno obrađuju povijest slavenskih naroda, to nas je pisac uvelike zadužio što je baš ovaj dio obradio s naročitom pažnjom, prikupivši i osvrnuvši se na sva poznata vrela, koja se tiču specijalno slavenske crkvene povijesti, te uvaživši i najnovije rezultate naučnog istraživanja naših domaćih povjesničara na tom području. Stoga će upravo u obradbi povijesti kršćanstva kod Slavena naći svaki čitalac mnogo dragocjenih i dosada u širim krugovima nepoznatih detalja. Iz povijesti pokrštavanja raznih naroda u srednjem vijeku vanredno lijepo odsijeva blagotvorno djelovanje katoličke crkve, koja je kao dobra majka s ljubavlju privijala sve narode bez razlike na svoje grudi, da ih preporodi ne samo u svijetlu evanđelja, nego da ih također kultivira i civilizuje, jer su misijonari katoličke Crkve ujedno začetnici i promicatelji kulture kod svih tih naroda.

Posebnu pažnju skreće pisac u obradbi izvanje povijesti ovoga razdoblja na pitanje istočnog raskola. To je pitanje osobito znatno za nas, koji smo silom prilika u takvom položaju, da nam je nužna jasna orijentacija prema tom pitanju na osnovu historijski sigurno zajamčenih dokumenata. Pisac je svom objektivnošću ocrtao ne samo historijsku činjenicu raskola, nego nam također prikazao dublje uzroke, koji su dugo vremena pripravljali tlo istočnom raskolu, kaošto su bizantinizam, cezaropapizam i razna krivovjerja u vezi s karakterom helenske rase te disciplinskim razlikama između istočne i zapadne Crkve. Događaji pak, koji su se nanizali oko samog raskola, bili su najbližim povodom za prekinuće već otprije uzdrmanog jedinstva. Sve je to pisac dokumentirao prvorazrednim izvorima, što daje čitavoj obradbi neosporivu kritičku naučnu vrijednost.

U drugom dijelu ove knjige ocrtao je pisac unutrašnju povijest katoličke Crkve u tom razdoblju. Osvrnuo se dosta opširno i na tužne prilike papinstva od 8.—10. stoljeća, kada je ono uslijed premoći samovoljnih knezova bilo poniženo, ali se i u tom razdoblju pokazalo, makar su na čelu Crkve stajali mnogi nedostojni pape, da Crkva kao božanstvena uredba ipak nije mogla da se pokoleba. Pisac je nadalje predočio razvoj tadanje crkvene discipline, te socijalno karitativno djelovanje katol. Crkve. Ocrtao je najznatnije ogranke istočnog i zapadnog monaštva, napose utjecaj monaštva u našim krajevima, gdje je opet prikupio i upotrijebio našu domaću historijsku građu i dokumente naročito u Dalmaciji, Srbiji i dalje u južnim krajevima Balkana, gdje je u to doba najviše izašao na glas svojom monaškom revnošću Ivan Rilski († 946.), koga osobito bugarska crkva uvelike poštuje.

Najposlije prikazao je pisac rad katoličke Crkve u tom razdoblju na području znanosti i umjetnosti. Premda su prilike za taj rad bile veoma nepovoljne, jer su narodi, koji su uslijed seobe naroda zaposjeli razna područja Evrope, bili gotovo bez ikakve kulture i civilizacije, pa im je Crkva istom dala prve elemente kulture i civilizacije, pored svega toga našlo se osobito u redovima svećenstva i monaštva veoma zaslužnih trudbenika kako na naučnom polju, osobito bogoslovskih struka, tako i na literarnom i umjetničkom, kao pjesništvu, glazbi, graditeljstvu i likovnoj umjetnosti.

S obzirom na spoljašnju i tehničku opremu odgovara i ova III. knjiga kaošto i prve dvije potpuno naučnom karakteru i zahtjevima. Pisac je ovom knjigom opet uvelike zadužio našu bogoslovsku crkveno historijsku literaturu, izoravši veliki dio još neobrađene njive kod nas. Zato mu dugujemo veliku harnost, a djelo mu najtoplije preporučamo svim kategorijama našega svećenstva osobito pak katehetama profesorima na srednjim školama, te slušačima bogoslovlja. **Dr. J. Oberški.**

Boniface Badrov, O. F. M., La notion de la vie d'après Bergson. Sarajevo 1926.

Iz pažnje prema svakome našem naučnom radniku bilježimo ovu doktorsku tezu na friburškom sveučilištu. Savremena tema — Bergsonova

filozofija života! — sa kompleksom problemâ, od kojih se izgrađuje naziranje na svijet i život, podaje radnji aktuelno značenje. I ako sumarno, Bergsonova je nauka eksponirana veoma instruktivno. Tri poglavlja, sačinjavajući prvi dio radnje, prikazuju B. shvaćanje o životu u trostrukom smislu: psihičkom, kozmičkom (metafizičkom) i etičkom. U vidu suprotnosti, između tvari (materije) i života odrazuje se na području psihičkoga života trajanje nasuprot prostornosti, u kosmosu stvaralački princip nasuprot materije, a u etičkom smislu sloboda nasuprot nužnosti. U okviru ove B. ideologije pisac je pregledno istaknuo sastavne elemente, da ih (u drugom dijelu rasprave) redomice podvrgne kritici.

Ponajprije se, sasvim ispravno, protivi pisac Bergsonovoj identifikaciji psihičkog života sa eksistencijalnim njegovim načinom, koji — po B. — sastoji u trajanju ili neprekidnoj (kontinuiranoj) promjeni uzajamno pronicavih psihičkih stanja. Za tim se analizira B. poimanje slobode, i napokon problem ujedinjenja duše s tijelom. — Drugo poglavlje razmatra život sa metafizičkog gledišta, a treće ispituje problem životnog vrednovanja. Kritičko stajalište piščevo postalo bi snažnije, da je većma do izražaja došla i pozitivna ili sustavno konstruktivna strana filozofije, koju pisac zastupa; osobito kod problema psihičke supstancijalnosti i kod religijske orijentacije u fundiranju etičkog života. Ali, možda će g. pisac, i to bi poželjno bilo, upotpunjavati svoju lijepu raspravu naknadnim prilozima — »Bogoslovskoj Smotri«.

Paul Goedeke, Wahrheit und Wert, Köln 1928.

Historijski kritička ova monografija istražuje jedan od najsnažnijih problema moderne filozofije: napremicu istine i vrijednosti; napose s obzirom na badenski novokantizam. Pisac zastupa skolastičku definiciju istine, te ju nastoji kritički održati proti onim filozofima, koji u oslonu na Kantovu filozofiju podaju »istini« karakter logičke (teoretske, spoznajne) vrijednosti. Pojedine se nauke ovih filozofa redomice prikazuju — od osnivača badenske škole, W. Windelbanda, preko Rickerta, Cohna, Münsterberga, Laska, Baucha i još nekih znatnijih predstavnika toga smjera. Windelband (1848.—1915., učenik Lotzea i K. Fischera) prvi je upotrijebio Lotzeov pojam »valjanja« (Geltung) kao osnovicu čitave filozofije, koja mu i ne znači drugo nego kritičku znanost o općenovaljanim vrijednostima (allgemeingültige Werte). Dualizam bitka (Sein) i valjanja (Gelten) unesao je odtada divergenciju između tradicionalnog (realističkog, skolastičkog) shvaćanja istine i novokantovskoga badenske škole. Neodrživost ovoga posljednjeg pokazuje pisac u završnom poglavlju — nažalost samo na sedam stranica.

Emil Saupe, Einführung in die neuere Psychologie[2-3]. 1928. — Handbücher der neueren Erziehungswissenschaft. Bd. 3.

Sa ovom kolekcijom psiholoških rasprava od raznih autora htio je izdavač Saupe pružiti (napose učiteljskom staležu) osnovne informacije o sadašnjem stanju psihologije na pojedinim njezinim područjima. Tako se na pr. između 24 rasprave nalazi jedna o asocijativnoj psihologiji, zatim o diferencijalnoj, o religijskoj, socijalnoj, psihoanalitičkoj i t. d. I nema

sumnje, da je knjiga donekle postigla svoju svrhu, jer obavještava one, koji žele o svemu ponešto znati. Ali nema jedinstva, i to je bitni nedostatak, ni u načinu prikazivanja pojedinih tema. Dok su neke rasprave na tako općenitom gledištu, da jedva daju potpunu informaciju (na pr. Messerova, druga, o würzburškoj školi, kao i njegova o religijskoj psihologiji), druge su opet sasvim jednostrano, primijenjeno shvaćene. Od posljednjih napose Johannsenova disertacija o psihologiji mišljenja, u kojoj dolazi do riječi samo Hönigswald; a na pr. jedan Külpe i Geyser i ne dolaze do riječi. Nota bene, kod ove najvažnije grane u modernoj psihologiji, proizašloj upravo iz würzburške škole. A voluntarističke psihologije i nema u knjizi. A pitanje o mogućnosti i putevima filozofijske psihologije kao da nije važno i naučno! I tako ima omašna ova knjiga uza sve prednosti, koje ju čine vrlo korisnom, i dosta manjkavosti. **Z.**

Dr. Stjepan Zimmermann: Psihologija za srednja učilišta. Drugo, sasvim prerađeno izdanje sa 22 slike. S odobrenjem Ministarstva Prosvjete od 27. februara 1928. Zagreb 1928. Naklada Jugoslovenske štampe. 8°, str. XII + 256.

Jedva je prošlo godinu dana, otkako je ugledala svijetlo Z-ova »Psihologija«, a već imademo pred sobom drugo izdanje. Knjiga se brzo raspačala, jer je bila uvedena u mnoge srednje škole. Pisac je morao odmah misliti na drugo izdanje. Htio je, da bude posve novo. Nije štedio ni vremena ni truda, i tako nam je podao »sasvim prerađeno izdanje«.

Glavno, za čim je išao Z. kod prerađivanja, bilo je to, da đaku olakša shvaćanje i učenje. Ova živa želja osjeća se na svakoj stranici. Neprestano ima đake pred očima, misli na njihova pitanja i rješava ih, tako te imademo neprekidni razgovor u stvari, premda ne u vanjskom načinu. Ovaj virtualni razgovor, kako bismo ga mogli nazvati za razliku od formalnoga, daje čitavomu tumačenju život, zanimivost i jasnoću. Odatle ona finoća kod analize raznih duševnih čina i stanja, i opet kod sintetičkog promatranja istih. Takvo promatranje jamačno je izvrsno sredstvo, da đak dobije »opću uputu u naučno istraživanje«, kako pisac misli (str. IV.). Dakle ne samo u psihologiju, nego i u svako znanstveno istraživanje Z. nastoji da đake uputi. Želja, da ovi steku što više koristi, potiče ga i na to, da ne propušta raznih zgoda, gdje može otvoriti pogled na sve grane filozofije: noetiku i ontologiju, kozmologiju i teodiceju, etiku i filozofiju vjere. Tako je Z-ova Psihologija uvod u filozofiju i filozofiranje uopće. Zato će đaci sigurno imati veliku korist, ako prouče knjigu pod vodstvom vrsnoga nastavnika.

Z-ova Psihologija i u ovom 2. izdanju iziskuje u profesora sve nastavničke vrline. Pored idealnoga shvaćanja velevažnoga značenja psihološke obuke na pragu života nastavnik mora najprije sam imati jasne pojmove, a zato se hoće priprave — kaošto i kod drugih predmeta. Psihologija nije niti ne može biti tako lako shvatljiva, te bi se mogla tumačiti bez marljive priprave.

Veliku će poteškoću zadavati ovo 2. izdanje i time, što je tako opširno, te možda nijedan nastavnik neće moći protumačiti svu knjigu.

Pisac je mislio na ovu poteškoću, ali se nije dao skloniti, da skrati opseg na štetu sadržaja. On se nada, da će nastavnik možda ipak barem izuzetno i s pojedinim đacima dospjeti, da tečajem jedne školske godine iscrpe čitavo gradivo. Mogao bi profesor neke dijelove objasniti samo u tu svrhu, kako bi svoje đake potakao, da uz knjigu i nadalje samostalno rade. Ako li profesor hoće da se ograniči na ono, što je za sve đake obvezano psihologijsko gradivo, neka uzme samo ono, što je krupnijim slovima štampano (str. VII.).

Uz tolike vrline Z-ve Psihologije ne čini mi se nužno, tražiti i isticati nuzgredne nedostatke, nego opetujem iskrenu želju, koju sam već lanjske godine izrazio (Bogosl. Smotra 1927, 405): neka se uvede u što više srednjih škola, da donese što obilniji plod.

Franjo Šanc D. I.

U. Talija: Neumrlost čovječje duše. II. izdanje. Dubrovnik, »Jadran« god. 1925.

Za svoje prvo izdanje kaže g. Talija: »Djelce nije pisano ni za najširu publiku niti za najužu; pisano je za onu, koja je posrijedi.«

Kako je ovo prvo izdanje bilo ubrzo rasprodano, to je veleuč. g. Talija priredio drugo izdanje, za koje kaže sam u predgovoru da se »kvantitativno i kvalitativno razlikuje od prvoga«. Osim toga, dok je »prvo izdanje bilo namijenjeno publici, koja stoji između najuže i najšire, ovo je namijenjeno i najužoj« (str. 5.).

Prva poglavlja od str. 13.—58. imadu više manje historijski karakter. Najprije govori pisac dosta opširno o vjeri u neumrlost duše kod raznih naroda, te ovo jednodušno uvjerenje roda ljudskoga o neumrlosti duše uzima kao prvi dokaz za njezinu neumrlost. Univerzalni karakter toga uvjerenja, te veličina predmeta na koji se odnosi, isključuju mogućnost, da bi se sav rod ljudski do današnjega dana varao u toj stvari, i zato ovo uvjerenje ima svoju dokaznu moć.

Prikazujući sumarno nauku materijalizma o duši, počevši od Demokrita, te Epikura do Büchnera, iznosi četiri »oslona« materijalizma, rješavajući ukratko prigovore, koji se upiru na ta četiri »oslona«. Ovaj historički dio završuje kratkim prikazom spiritualističkog stanovišta o neumrlosti duše.

Nakon toga prelazi g. T. na prvi metafizički dokaz za neumrlost duše na osnovu neovisnosti intelektivnih i volitivnih operacija o materiji (str. 59.—73.). Ako nam materija pruža samo konkretne i pojedinačke stvari, ako nam dosljedno materija ne može pružiti univerzalne pojmove, još nam manje može dati jedan univerzalan pojam iz snošaja dvaju sudova. »Mišljenje dakle ne može da bude proizvod materije.«

Držim da je ovdje pisac mogao istaknuti, da nam osjetilno opažanje formaliter ne daje univerzalne pojmove, ali da je ipak sam pojam fundamentaliter ovisan o osjetilnom opažanju. Moglo bi se naime iz prije rečenoga zaključiti na posvemašnju neovisnost naših pojmova od osjetilnoga opažanja, dok se uistinu ova neovisnost odnosi samo na formalnu, a nipošto materijalnu stranu.

Govoreći dalje o refleksiji kaže pisac: »U svakom materijalnom utjecaju razlikuje se i agens i patiens. U refleksiji te razlike nema. U refleksiji je isti subjekat i agens i objekat patiens; misao ista privija se nad sobom i sebe gleda. Stoga refleksija ne može imati svoj izvor u materiji« (str. 62.—64.). Ovo mi se dokazivanje čini nejasno. Izgleda naime da refleksija nije posebna duševna operacija različita od svoga objekta. Isto tako se čini, da je sama misao onaj subjekat, koji reflektira, a to valjda nije htio g. T. da kaže. Misao i refleksija pripadaju nekom principu, koji ih proizvodi. Prema tome on reflektira na misao kao na svoj produkt, a ne sama misao na sebe. I zato ovdje postoji jedan »agens« koji reflektira i jedan »patiens« na koji se reflektira. A da je taj »agens« ipak nematerijalan slijedi odatle, što on može da reflektira na misao u cjelini, dok je materijalni princip vezan na dijelove radi svoje ekstenzije, te bi mogao da reflektira ili da se prigiblje samo dio po dio nad svoj objekat.

Na prigovore protiv abstrahovanja odgovara pisac jasno i razumljivo (str. 64.—73.).

Iza dokaza, da je princip intelektivnih i volitivnih operacija intrinsece independens o materiji i prema tome ne prestaje eksistirati raspadom materije, dodaje g. Talija još dva dokaza za neumrlost duše. I to: iz samosvijesti sopstvenog »ja«, te težnje čovjeka za neumrlošću. Među prigovorima protiv jedinstvenosti »ja«, bilo bi dobro, da je dodan i prigovor, koji se često čuje: naime t. zv. »alterationes personalitatis«, ili pojave višestrukog jastva. Taj je prigovor dosta čest, te za one, kojima nisu poznate psihopatološke pojave gotovo nerješiv. Dok uistinu način liječenja tih patoloških pojava najbolje dokazuje jedinstvenost »ja« u čovjeku.

Govoreći g. T. o duši kao supstanciji (str. 82—93), rješava najprije prigovore Wundta i Paulsena protiv supstancijalnosti duše, (83.—87.), a zatim na osnovu telepatije i telefanije dokazuje, da je duša doista supstancija. Da ove pojave nužno traže supstancijalnost duše slijedi odatle, što u slučaju, »da duša uopće nije supstancija, već skup prolaznih pojava hipostaziranih, tada bi te prolazne pojave prouzročile druge prolazne pojave u drugim subjektima. A to se ne da pojmiti. Da bi se ta energija projektirala van svoga subjekta, da se u drugim pojavi; ona bi morala ostaviti svoj subjekt, posve tu izčeznuti, kao što biva, kada se jedno tijelo, koje se giblje sukobi sa drugim . . . U telepatijama i telefanijama toga se ne opaža.« (str. 92.)

Ne znam zašto je g. T. iza kako je lijepo pokazao neodrživost Wundtovog i Paulsenovog stanovišta i time dokazao iako indirekte supstancijalnost duše, pozvao još u pomoć pojave telepatije i telefanije? Ta u tim pojavama ima još toliko toga dubiozna i nerazumljivoga. On sam zove u pomoć matematiku, da računom vjerojatnosti isključi mogućnost halucinacije, a dokaže vjerojatnost telefanije. G. T. kaže da u pojavama telepatije i telefanije ne opaža, da bi se energija (koja ih proizvodi) projektirala van svoga subjekta, da se drugom pojavi. Čini mi se, da tu svoju tvrdnju obara on sam primjerom kojega navodi, kad kaže, da se

majci Andrije Blocha, prikazao njezin nećak i rekao smješeći se: »Ja sam zbilja umro«. Zar nije u ovom slučaju energija ostavila svoj subjekat i pojavila se kod drugog?! Prema tome ne bi stajala tvrdnja g. T. da kod telepatije i telefanije ne ostavlja energija svoj subjekat. Time je dakako i sam argumenat, koji svu svoju snagu crpe baš iz činjenice, da energija ostaje u svom prvom subjektu, usprkos što se taj subjekat i na drugom mjestu pojavljuje, dosta oslabljen. Govoriti nadalje o projekcijama vlastite osobe na udaljena mjesta, tako da te projekcije u drugima proizvode visuelne i akustične osjete, takova je stvar, da pruža mogućnost za toliko prigovora i poteškoća, na koje, čini mi se, još danas nemamo adekvatnog odgovora. Dakako, da time ne mislim poreći vjerojatnost i mogućnost telepatije i telefanije.

Ali mi se čini mnogo jednostavnije, da je pisac ostao kod dokaza metafizičkih, te supstancijalnost duše izveo iz onih dokaza, kojima je prije dokazivao njezinu neumrlost. Iza kako je dokazao, da su intelektivne i volitivne operacije neovisne o materiji, slijedi, da je i njihov princip, koji ih proizvodi, neovisan o materiji. Iz ove apsolutne neovisnosti toga principa o materiji slijedi njegova imaterijalnost. Ako se intelektivne i volitivne moći posve imaterijalne, to je i duša, iz koje one izviru, apsolutno imaterijalna ili drugim riječima spiritualna. Utvrdivši spiritualnost duše, mogao je g. T. dodati dokaz, da je duša supstancijalna forma čovjeka. Iz ovih pak dviju činjenica: da je duša forma substantialis, i ujedno da je spiritualis po sebi slijedi, da je ona subsistens t. j. da je supstancija. Da je g. T. odabrao ovaj način dokazivanja pružila bi mu se prilika, da kaže nešto i tome, kakova je supstancija duša; t. j. je li ona substantia completa ili incompleta i t. d., što bi u velike razjasnilo i osvijetlilo pojam duše.

Posebnu pažnju posvećuje pisac dokazu za neumrlost duše iz sankcije moralnog dobra i zla, koji dokaz ujedno obara osnovanost monističkog nazora. (str. 98—120.)

U tom razlaganju ističe g. T. napose da u moralnim zakonima nalazimo metafizičku nuždu ; zato je moralni zakon nuždan, kao što i zakon mišljenja. »Moralni je zakon prirođen čovjeku isto tako, kao što mu je misliti i rasuđivati.« (str. 107.) Najvažnije prigovore protiv ovoga argumenta rješava g. T. jasno, te pokazuje njihovu neodrživost.

Kao zadnji dokaz za neumrlost duše iznosi pisac čežnju ljudskoga duha za potpunim blaženstvom.

Djelo je za one, kojima ga g. T. namjenjuje, pisano razumljivo, te se može preporučiti inteligentnijim laicima, a dobro će doći i braći svećenicima.

Dr. Josip Lach.

Dr. Michel, Humbert und Kerullarios, Studien, I. Teil, mit einer photographischen Tafel, Paderborn 1924. (Quellen und Forschungen aus dem Gebiete der Geschichte, in Verbindung mit ihrem historischen Institut zu Rom herausgegeben von der Görres-Gesellschaft, XXI. Band, Paderborn 1924.).[1] Kako je došlo do ovoga djela, to

[1] Format 25×17 cm, str. VIII + 139, cijena meko vezanu M 9.

nam je sam pisac spomenuo ukratko u predgovoru. On je naime bio pojedine njegove rasprave napisao za razne znanstvene časopise. Pa budući da se štampanje tih rasprava uslijed štamparijskih poteškoća i previše zateglo, povukao ih je natrag, složio u jednu cjelinu i ustupio Görresovu Društvu. Poslije kratkoga predgovora, dodatka, sadržajnoga pregleda, kratica, navedenih izvora i literature pisac u ovomu prvomu dijelu raspravlja o uplivu bizantijsko-njemačko-rimske politike na grčki raskol, o stožerniku Humbertu državnome tajniku Lava IX., ò Humbertovim Rationes de s. Spiritus processione a Patre et Filio i napokon o Gregoriju Velikom, većinom neimenovanome izvoru stožernika Humberta u borbi protiv Kerularija.

Jedva se bizantijska crkva bijaše ispoljila, odmah je dobila karakter državne i nacionalne crkve. Bizantijski je car bio, ne samo nomine, nego i re ἀρχιερεὺς καὶ βασιλεύς naročito car Justinijan I., »ein papa rè oder christlicher Chalif«. Bizantij prima dogme i od samih prevratnih i vojničkih carica; carevi izdaju zakone i o samim privatnim crkvenim stvarima; nadziru preko ekumenskih patrijarha istočnu crkvenu upravu i t. d. Glavni su temelji grčkomu neraspoloženju prema Papama ležali u njihovu pozapadnjačenju, oni su bili barem do IX. stoljeća daleko više političke, nego crkvene naravi. Približenje Papa Francima i obnova zapadnoga rimskoga carstva bijahu Grke jako ogorčili. Prema Grcima s Karlom Velikim su u Rim prodrle najgore hereze. Još su se gore Grci bili usplahirili, kada su čuli, da se u vrijeme Otona Velikoga zapadno rimsko carstvo ponovo obnovilo, u Carigradu je ta vijest bila prava — bomba. Već sami Otonov nastup u Rimu i u dolnjoj Italiji u Carigradu se smatrao tiranstvom. Stoga imena njemačkih Papa ili Papa njemačkoga duha, koje su Otoni promicali na papsko dostojanstvo, nijesu ni mogla ulaziti u diptihe; dok su se imena onih Papa, koji su se papskoga dostojanstva dokopavali pomoću bizantijskoga i rimskoga plemstva, rado u diptihama spominjala. Zadnji je raskol između Staroga i Novoga Rima proveden zapravo već u vrijeme patrijarhe Sergija II. (999.—1018.), koji je i proglas svoga rođaka Fotija protiv Latina obnovio pod svojim imenom, a u vrijeme Mihajla Kerularija (1043.—1057.) taj se raskol samo još više zaoštrio. Jedan je od odlučnih uzroka tome zaoštrenju bila i interesna borba u južnoj Italiji. Tu su se naime istok i zapad žestoko i posve otvoreno među sobom borili o pripadnost toga područja, ne samo u političkome, nego i u crkvenome pogledu. Trani pokazuje god. 1054. za svoga biskupa, odnosno nadbiskupa, dvije obedijencije. Stoga nije nikako bio prosti slučaj, da se ohridski nadbiskup Lav u proljeću 1053. na poticaj patrijarhe Kerularija oborio upravo preko transkoga crkvenoga poglavara na sve zapadne prelate, dà i na samoga Hristova Namjesnika, što u Euharistiji upotrebljavaju beskvasne hljebove, subotom poste, hrane se krvlju udavljenih životinja i pjevaju u korizmi Alleluja. Iste te godine Kerularije bijaše u Carigradu pozatvarao sve latinske crkve i samostane. A taj se najnoviji napadaj istočnjaka na zapadnjake vrlo bolno dojmio Rima, naročito dobroga pape Lava IX. Stoga Sv. Otac bijaše i počeo u pedesetoj

godini svoga života učiti grčki. Štoviše, on je koncem god. 1053. i raspravljao s Grcima u Bariju o sv. Duhu, dok mu je državni tajnik, stožernik Humbert, vodio s njima raspravu o azimima. Ali glavni je borac protiv Grka u cijelome ovome najnovijem sporu bio zapravo Humbert. A da je to Sv. Otac mogao povjeriti baš Humbertu, znak je, da je u nj imao posebno pouzdanje.

Humbert je svojim neprijateljima izgledao upravo kao kakvi »plumper Burgunder«. A bio je već u svojoj devetoj godini predan samostanu u Moyemontieru. U tome je samostanu Humbert stupio tokom vremena i u benediktovački red, te se u nauci toliko usavršio, da se smatrao pravim svjetionikom, ne samo svoga samostana, nego i cijele toulske biskupije. A kada je toulski biskup Brunon postao papom Lavom IX., poveo ga je sa sobom u Rim i tu učinio ponajprije sicilskim nadbiskupom, a zatim stožernikom Silvae Candidae. Humbert je u svemu bio preteča pape Gregorija VII., jer i on je i te kako revnovao za clunysku reformaciju, borio se protiv simonije, klerogamije, lajčke investiture i t. d. Ali nažalost on je bio prežučljiv i preagresivan. Stoga papa Lav IX. nije bio nikako srećan, kada mu je povjerio i borbu, te pregovore s i onako ogorčenim Grcima. Za to je trebao čovjek, ne samo učevan, nego i razborit te hladnokrvan.

Na poslanicu Lava Ohridskoga papa Lav IX. bijaše spremio odgovor. Dosada se pod tim odgovorom razumijevala samo jedna poslanica Sv. Oca. I za tu se poslanicu držalo, da je bila namijenjena, ne samo Lavu Ohridskome, nego i patrijarsi Kerulariju. Pa budući da se u toj poslanici samo branila i uzvisivala Sv. Stolica, te se napadao grčki ponos, preuzetnost i nesnošljivost, to se Sv. Ocu predbacivalo, da se na gore spomenute Lavove napadaje nije ni obazirao. Ali dru Michelu je pošlo za rukom cijelo to zamršeno pitanje izvesti na pravo svijetlo. Gore spomenutu je poslanicu pisao zapravo Humbert. Poslanica je bila namijenjena zapravo patrijarsi Kerulariju. U poslanici se zbog njezine preopširnosti naviješta posebni daljnji odgovor. Taj je posebni daljnji odgovor bio Humbertov Dialogus. I taj je Dialogus bio namijenjen zapravo Lavu Ohridskome. Pitanje je još samo, gdje je taj Dialogus pisan? Dr. Michel misli, da je Humbert morao i njega u Italiji barem početi te ga u Carigradu dovršiti.

Međutim Normani, koji su Grcima u južnoj Italiji zadavali toliko jada, poraze napokon kod Civitelle 18. lipnja 1053. i Papinu vojsku. Uslijed toga bizantijski car Konstantin IX. Monomah osjeti potrebu političke, a prema tome naravno i crkvene unije s Rimom. Car se nadao, da će se tako moći pomoću Nijemaca osloboditi ratobornih Normana i on i Sv. Stolica. Stoga i bijaše poslao Sv. Ocu poslanike i poslanice, jednu ispred sebe, a drugu ispred patrijarhe Kerularija. A Papa opet pošalje nato poslanike u Carigrad, u prvom redu stožernika Humberta, te odgovor, jedan caru, a drugi patrijarsi. Poslanici su Sv. Oca stigli u Carigrad u lipnju 1054. i odsjeli u studijskome samostanu. Car ih doduše bijaše lijepo primio, ali patrijarha nikako, već zato, što ga ne bijahu pozdravili, kaošto je to on očekivao. U Carigradu je Humbert raspravljao s Grcima i usmeno

i pismeno, naravno prema svome temperamentu, prežučljivo i preagresivno. Tu je on ponajprije dovršio svoj Dialogus. Zatim je napisao Responsio contra Nicetae Libellum. Niketa je naime bio studijski monah, a Libellus mu je sadržavao napadaje na latinski azimizam, sabatizam i celibat. Drugi kraći Odgovor Niketi, koji se pripisivao papi Lavu IX., dr. Michel smatra nečijim kasnijim izvatkom iz Humbertova Odgovora. Usto je Humbert, kada se pri koncu njegova boravka u Carigradu počelo raspravljati i o Filioque, napisao i Rationes de s. Spiritus processione a Patre et Filio. Uslijed svega toga patrijarha je bivao protiv Latina, naročito protiv latinskih poslanika, sve žučljiviji, dok im nije napokon zabranio u Carigradu i mise govoriti. A žalosni konac svega toga bude, da su na koncu konca prasnule bombe s obadvije strane. Papsko je poslanstvo izopćilo patrijarhu i njegove pristaše, a patrijarha Latine . . .

Dakle! Premda se o velikome istočnome raskolu dosada vrlo mnogo pisalo, ovo najnovije djelo dra Michela neće biti nipošto suvišno. Posebna je njegova vrijednost, što ga je učeni pisac radio i na temelju arhivskoga gradiva. Stoga sam i sam, pišući treću knjigu svoje Povijesti Hristove Crkve, za njim češće posezao. Jedno mi je ipak ostalo zagonetno, zašto dr. Michel piše Kerullarios, namjesto Kerularios, grčki κηρουλάριος - κηροπώλης (Wachshändler, Dr. Hefele, Conciliengeschichte,[2] IV., str. 765., bil. 3.). Neustrpljivo očekujem i drugi dio ovoga djela, Kerularijevu zbirku Otaca, zbirku govora, što ih je Kerularije u svojoj strastvenooj uzbuđenosti držao prije i u vrijeme boravka papskih delegata u Carigradu. **Dr. Jelenić.**

Prof. Dr. Bihlmayer, Kirchengeschichte auf Grund des Lehrbuches von F. X. von Funk, VIII. Auflage, I. Teil, Das christliche Altertum, Paderborn 1926. (Wissenschaftliche Handbibliothek, I. Reihe, Theologische Lehrbücher, XVI., Paderborn 1926.)[1]. O Funkovu Lehrbuch der Kirchengeschichte nije nužno mnogo govoriti, dosta je naglasiti, da ga je sam pisac objelodanjivao pet, a dr. Bihlmeyer dva puta, zadnji put god. 1921. Pa budući da se i zadnja edicija već raspačala, to se dr. Bihlmeyer odvažio na osmu ediciju. Međutim je dr. Bihlmeyer u tom Funkovu udžbeniku mnogo toga s jedne strane izbacio a s druge opet strane nova dodao. Usto mu je donekle i sam raspored promijenio. Stoga ga je god. 1926. i počeo izdavati, ne više kao Funkov Lehrbuch der Kirchengeschichte, nego kao svoju Kirchengeschichte auf Grund des Lehrbuches von F. X. von Funk. Prvi nam dio ove edicije prikazuje staro doba, odnosno dva prva razdoblja (od osnutka Crkve — 313. i 313.—692.) crkvene prošlosti; dok se u uvodu govori o zadaći, metodi, izvorima, pomoćnim znanostima i literaturi crkvene povijesti. Djelo se posebi preporučuje, naročito slušačima bogoslovije, za koje je i pisano. **Dr. Jelenić.**

[1] Format 23×15 cm, str. XII + 294 + 12, cijena M 7.20.

Dr. Ivan Jablanović: Galileo Galilei. (1564.—1642.) Historijsko-apologetska studija. Savremena pitanja svez. 27. Hrvatska Tiska F. P. Mostar 1928. 8°, str. 73.

U povijesti kopernikanskog sustava susrećemo će na prvim stranicama s imenom Galileo Galilei. S ovim je imenom skopčana jedna povijest, o kojoj ni danas još, nakon skoro puna 3 vijeka, nijesmo, čini se, potpuno saglasni. Nije mi ovdje na umu nesaglasje, što vlada između pristaša Crkve i njezinih načelnih protivnika; mislim na razlike u ocjeni ovog historičkog fakta kod nas samih, zapravo na podijeljena gledišta: kako valja postupati, da se objektivna istina ne povrijedi.

Da naši protivnici nastoje slučaj Galilejev uzdržati na površini u svim mogućim varijacijama, po ugled Crkve nepovoljnim, poznata je stvar. Mnogo se već pisalo o njemu, naročito o procesu, što se vodio u Rimu, kako ističe i g. pisac u predgovoru; ali kod nas nije ovoj važnoj činjenici posvećivana osobita pažnja. Protivnici se kršćanskog nazora na svijet i kod nas svakom prilikom znadu nabaciti na Crkvu, predbacujući joj baš ovaj slučaj. Zato je vrlo dobro, da je u seriji izdanja »Savremenih pitanja« došao na red uvijek savremeni Galileo Galilei.

Dr. Jablanović se, veli, u obradbi ovog pitanja potpuno oslonio na P. Adolfa M ü l l e r a S. I., bivšeg profesora astronomije na Gregorijanskom sveučilištu u Rimu (str. 11). P. Müller je doista, čini se, ovo pitanje proučio svestrano. Imao je barem prilike boraveći dugo u Rimu. I to je privuklo Dr. J., da mu pokloni potpuno svoje povjerenje. Da mu je međutim bilo moguće saznati i za koje drugo zvono, možda bi obradba ove knjižice imala ponešto drukčiji karakter.

Publikacija P. Müllera nije naišla svuda na odobrenje. Djelo (I. dio) je doduše preporučeno kod nas u »Hrv. Straži« (god. 1909. str. 383.), ali je upravo poraznu kritiku o njemu napisao profesor u Bonnu Aloys Müller u časopisu: »Tübinger Quartalschrift« No. 4. god. 1910. pod naslovom: »Zur Beurteilung Galileis«.

Tačan i iscrpiv prikaz, a naročito rješenje Galilejeva spora s teolozima posebno s kongr. Sv. Oficija, zahtijeva opširan pretres mnogih sporednih stvari, koje silno utjecahu na jednu i na drugu stranku. O svemu tomu dade se naći kod Adolfa Müllera zanimivih i važnih izvoda, sabranih na podlozi historičkih izvora. Jesu li pak s v i ovi njegovi izvodi bazirani tako, da ih m o r a i onaj, koji stvar promatra možda s drugog stanovišta, prihvatiti ili barem dopustiti t. j. dozvoliti kao objektivne, zakonite i nepristrane zaključke iz činjenica, pravo i tačno osvijetljenih?

Na ovo odgovara kritičar Aloys Müller — n e g a t i v n o i zamjera piscu, da se dao zavesti na jednostranost, po kojoj njegova monografija o Galileju nije nikako simpatična. Kao da iza svake stranice prodahuje neki neobjektivni duh, koji skoro ništa dobrog ne vidi u Galileja, a i ono, što mu se priznaje, veli, tako se priznaje i prikazuje, da nas više odbija, nego privlači.

I u prikazu Dr. Jablanovića, koji se u najboljoj vjeri oslanja na P. Adolfa Müllera, može se to ustanoviti.

Eno na str. 22. nevjerojatno isticanje da Galilei »n e p o z n a« novih iznašašća Kepplerovih; da je »z a v i d a n« Nijemcu; da nije nikad »n i č i t a o Kepplerovih djela«; da on »nije bio astronom«. Onda ono cjepidlačaranje, kako je njemački astronom Simon Mayr baš na »d r u g i d a n« Galilejevih zapažanja otkrio Jupiterove mjesece (str. 23.); kako »nije baš on bio p o t r e b i t da se Jupiterovi mjeseci pronađu« (a tko je od nas za išto p o t r e b i t!?), kako je to samo »sreća bila« (pa zar nije sreća i kod stotinu drugih?); kako mu se lagano podmiće kao da hoće djelo Kopernikovo »s v o j i m« (str. 24.) učiniti; kako svoje mnijenje »silom, bez dokaza drugima narivava« (str. 25.); kako se »nevješt i neupućen zapleo u bogoslovska pitanja« (str. 27.) i t. d.

Nema sumnje, da je Galilei mnogo pogriješio i svojim postupkom upravo pospješivao onaj sudbonosni ukaz sudišta inkvizicije. Ali ni njegovo »nepovlasno« upuštanje u tumačenje Sv. pisma, ni »žestoka« ćud, ni oholost i želja »za slavom« ni neposlušnost, ni »preuzetnost«, kojom je branio i dokazivao Kopernikov sastav ne umanjiše ove »s a ž a l j e n j a v r i j e d n e p o g r e š k e« (str. 41.) rimske kurije. To je činjenica, isto tako, kao što znamo, da je činjenica skandalozno vladanje nekih papa i kardinala u IX. i XVI. vijeku. Pa zato dok jednu činjenicu priznajemo, ne trebamo drugu postavljati u krivo svjetlo.

Više treba naglasavati to, da se onodobni događaji i njihov međusobni vez ne smije ni gledati ni mjeriti očima savremenog danas kritičara. Tako se ni objektivna pogreška članova inkvizitorskog sudišta ne može s poštenom namjerom iskorišćivati protiv Crkve onako, kako to kadgod nastoje da čine liberalci. Način govora inkvizitorskog sudišta vrlo je lijepo osvijetlio Dr. Jablanović u IX. poglavlju.

Da naši ljudi ne moraju raditi bez iscrpnih literarnih pomagala, u skučenim prilikama, prevrćući deset puta onu krajcaru prije, nego što je za knjigu izdadu, ne bi bila u zaključnoj riječi potrebna ona isprika (str. 73.) za koju sam Dr. J. osjeća, da je na mjestu. On bi u drugim povoljnijim prilikama bio mogao prikupiti s a v m a t e r i j a l ob ovom pitanju, i ne bi bio u prikazu ovisan o sudu samo jednog, makar inače vrlo poštovanog autora.

Ali i ovako će knjižica u našim prilikama unijeti jednu potrebnu zraku u tamna pričanja o »mučenju« Galilejevom. Učinit će, da se gdjegdje iskorijeni historijska laž, o nečovječnom postupku prema Galileju kao pioniru znanosti. Ne će možda svakom podati najtačnije slike vjernog sina Crkve Galileja Galilei; ali će utvrditi objektivno stanje jedne historijske činjenice, mnogo izrabljivane. A to je velika zasluga Dr. Jablanovića.

Dr. A. Živković.

Priprava na prvu sv. ispovijed i na prvu sv. pričest. Prema Jaegers-Schmittu preveo Msgr. dr. Milan Beluhan, Zagreb 1928. (Nadb. tiskara). 8⁰ — str. 186.

Ovo je djelo prijevod s njemačkoga originala, komu je auktor dugogodišnji dušobrižnik, župnik, a sastavio ga je na osnovu svoga pastoralnog

iskustva kroz tri puna decenija. Svatko od dušobrižnog svećenstva dobro znade, kolika je briga za svećenika pripraviti malenu djecu, naročito pak onu, koja nijesu polazila u školu, za prvu sv. ispovijed i pričest. Prijevod ovoga djela na hrvatskom jeziku nadamo se da će obradovati krugove našega dušobrižnog svećenstva i sve vjeroučitelje, jer će u njemu naći sve ono gotovo i izrađeno, što bi inače morali dugotrajnom i mučnom pripravom da prikupe prigodom poučavanja djece za primanje ovih svetih sakramenata. Poslije par uvodnih kateheza o temeljnim vjerskim istinama i o potrebi milosti Božje za spasenje nižu se sistematski kateheze o sakramentu pokore, presvete Euharistije, sv. mise i sv. pričesti. Valja istaknuti, da je prevodilac djelo popunio najnovijim dekretima o čestoj i ranoj sv. pričesti. Prigodice se obazreo i na naše aktuelne prilike, te upleo u pouku, da djeca prema današnjim prilikama budu potpuno upućena u najglavnija vjerska pitanja i pogibli koje prijete njihovoj vjeri naročito od najnovijih smutljivaca i krivovjeraca kod nas. Razumije se, da je podano obilje materijala, koji ne će svaki dušobrižnik moći sav upotrijebiti kod svake prigode. No u takvom će slučaju moći svatko izabrati ono, što je najnužnije i ograničiti se na manji opseg građe. Djelce najtoplije preporučujemo. **Dr. J. O.**

Dr. Zvonimir Marković: Ideologija Katoličke Akcije. Djakovo 1927. Str. 122. Cijena 10 dinara.

Profesor pastirskog bogoslovlja u djakovačkom biskupskom sjemeništu iznio je u ovoj knjizi u sedam poglavlja ili predavanja vrlo tačno pregledno i uvjerljivo čitavu ideologiju Katoličke Akcije, kako je zamišlja i želi Sv. Otac Pijo XI. Pisac prikazuje kako je i zašto došlo do K. A., tumači njezine temeljne principe, značaj, program i definiciju, raspravlja o odnosu K. A. i crkvenog autoriteta, iznosi razliku vjersko-nabožnih društava i K. A., određuje odnos K. A. prama socijalno-ekonomskim i političkim organizacijama, razlikuje rad, položaj, prava i dužnosti svećenika i svjetovnjaka u K. A. i konačno iznosi principe o štampi K. A. U svim svojim izvodima postupa tako, da svatko vidi, kako oni nisu proizvoljni, nego su naprosto povezivanje i tumačenje odredaba i smjernica Svete Stolice u tom pravcu. Ova je knjiga plod zrelog studija čitavog ovog pitanja, što su ga kod nas obradile brošure nadbiskupa Šarića, »Katolička Akcija« dra Merza i »Zbirka dokumenata«, od potpisanoga. Pisac je zašao u suštinu problema, studirao prva vrela i pošao posve pozitivnim putem, uklanjajući se nesamo svakoj polemici, nego i svakoj konkretnoj primjeni, premda je ta primjena na praktički život svakom pomnom čitatelju vrlo laka. U pitanja izravno organizacijske prirode ne zalazi pisac mnogo, nego iznosi tek općenito načelo organizacijske strukture K. A. Tu sasvim ispravno naglasuje naročito potpunu autonomiju društava, njihovih nacionalnih središnjica i dijecezanskih okružja. Razumije se, da on govori o autonomiji disciplinatornih organa K. A. naprama koordinatornim organima (DKNS i SKNS), a ne naprama Ordinariju i crkvenom autoritetu. To je potrebno posebice podvući

i istaći, da se u riječi »autonomija« ne bi uvukla ekvivokacija, koja bi mogla poslužiti za neugodne qui pro quo, tako, da bi se išla ukidati ili krnjiti autonomija društava, njihovih nacionalnih centrala i dijecezanskih okružja, jer da autonomija krnji prava Ordinarijeva.

U ljubljanskom je »Bogoslovskom Vesniku« prikazana cijela ova studija dra Markovića u ne puna tri retka tako, kao da je to nacrt talijanske sheme Katoličke Akcije. Sigurno je, da K. A. u Italiji imade svoju posebnu organizacijsku strukturu, koja odgovara talijanskim prilikama i koja se, kao sve živo, neprestano mijenja i usavršuje. Tačno, do u detalje, poznam tu strukturu i prošao sam knjigu dra Markovića naročito s tom nakanom, da otkrijem, da li je doista dr. Marković prikazao talijansku shemu K. A. Stranica za stranicom odgovara niječno. Dr. M. je prikazao ideje Katoličke Akcije, a te su svuda jednake. Što se prema rimskoj K. A. ima svaka K. A. na cijelom svijetu inspirirati, po riječima Pija XI., nije za teologa nikakav novum. No očito je i ovdje, opet, jedna ekvivokacija. Pod talijanskom shemom, pod talijanskom K. A. ne misli se, ni sa strane onih, koji je za naše prilike otklanjaju (pristaše K. A. nikad ne upotrebljavaju ovih izraza) na paragrafe statuta pojedinih disciplinatornih i koordinatornih organa K. A. u Italiji, nego na idejni sistem Katoličke Akcije, naročito u pogledu položaja svećenika i svjetovnjaka, odnosa prema crkvenoj vlasti, te prema ostalim organizacijama, osobito prema političkim strankama. U pitanju je sistem politiziranog jedinstvenog katoličkog pokreta, kojega je integralni dio jednako K. A., kao prosvjetna njegova grana, kao i politička stranka, i socijalno-ekonomske organizacije, a sve pod jednim, ako i »neodgovornim«, ali faktičnim i tim efikasnijim vodstvom. To bi bio »njemački«, ili, tačnije, »hrvatski« tip K. A., jer ovakog vodstva nema nigdje na svijetu, a u drugu je ruku nakon govora nuncija Pacellia i rezolucije kongresa njemačkih katolika u Magdeburgu 1928. svakome jasno, da i Njemačka, i to utjecajem izravno Svete Stolice, uvodi Katoličku Akciju i stavlja svoje katoličke organizacije u njezinu službu. Nuncij je Pacelli istaknuo, da K. A. nije vezana ni na kakve vanjske organizacijske oblike, nego ih sama stvara prema prilikama i potrebama. To je već istakao Pijo X. u »Il fermo proposito« dodavši, da je glavno ispravni idejni sadržaj. Taj sadržaj je za cijeli svijet isti i upravo taj sadržaj prikazuje dr. Marković u svojoj knjizi. Ne će se, znam, svi složiti s tim sadržajem, jer je on tačan prikaz depolitizovane Katoličke Akcije Pija XI., koju pisac vjerno riše.

Papa pozna samo jednu ideologiju jedne Katoličke Akcije, simpliciter et sine addito, i to je rimska K. A., koja treba da inspirira sve ostale narode. Ovu ideologiju ove K. A. prikazao je dr. Marković i svatko, tko hoće poznavati K. A., mora da prouči knjigu dra Markovića.

Dr. Dragutin Kniewald.

